

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

RINO SIMONETI
Z dejanji za reformo

ZDENKO ROTER
Dialog med marksisti
in kristjani

RAFAEL ČRV
Oblikovanje finančnega
uspeha delovnih enot

ROMAN ALBREHT
Samoupravljanje izključuje
mezdne odnose

5

L J U B L J A N A V M A J U 1966

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc,
Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Joža Vilfan, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :
Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :
Stane KRANJC

Tehnični urednik: Janez KOROŠEC, lektor: Mojca MOČNIK,
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 504-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik III. 1966 št. 5 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- RINO SIMONETI: Z dejanji za
reformo 707
ZDENKO ROTER: Dialog med
marksisti in kristjani 715
RAFAEL ČRV: Oblikovanje
finančnega uspeha delovnih
enot 730
ROMAN ALBREHT: Samo-
upravljanje izključuje mezd-
ne odnose 745

MLADI IN NAS ČAS:

- STOJAN POZAR: Kritično raz-
položenje 762
DIMITRIJ RUPEL: Na temo
angažiranja 768
MACA JOGAN: Mladi in revo-
lucija 772
PETER VODOPIVEC: Ostaja-
mo brez vzpodbude 774

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- MILICA BERGANT: Korak na-
zaj 778
FRANCE VIDERVOL: Združe-
vanje sredstev v občini 792
Č. R.: Zbiranje mimo finančne-
ga sistema 801

- MNENJA:
VINKO MLAKAR: Planiranje,
regija in prostor 805
CIRIL MIKL: Planiranje inve-
sticij 823
SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
ROMANO LEDDA: Za študij
protikolonialnih revolucij 835

SOCIALISTIČNE DEZELE:

- BRUNO BELIČ: Ekstenzivni
razvoj in intenzifikacija pro-
izvodnje v SZ 848

PRIKAZI, RECENZIJE:

- C. WRIGHT MILLS: Elita obla-
sti (Peter Jambreč) 859
RADOSLAV RATKOVIČ: Poli-
tična teorija avstromarksizma
(Anton Zun) 867
Beležke o tujih revijah 873

- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLAN-
KOV 877

CONTENTS

RINO SIMONETI: With Acts Following the Reform	707
ZDENKO ROTER: Dialogue Between Marxists and Christians	713
RAFAEL ČRV: Shaping of Financial Success of Working Units	730
ROMAN ALBREHT: Selfmanagement excluding wage Labour Relations	743
YOUTH AND OUR TIME:	
STOJAN POZAR: Critical Attitude	762
DIMITRIJ RUPEL: To the Theme of Engagement of the Youth	768
MACA JOGAN: Youth and Revolution	772
PETER VODOPIVEC: We are left Without Encouragement	774
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
MILICA BERGANT: Step Backwards	778
FRANCE VIDERVOL: Accumulation of Resources in Counties	792
C. R.: Collection apart from Financial System	801
OPINIONS:	
VINKO MLAČAR: Planning, Region, and the Space	805
CIRIL MIKL: Planning of Investments	823
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
ROMANO LEDDA: For Study of Anticolonial Revolutions	833
BRUNO BELIČ: Extensive Development and Intensification of Production in Soviet Union	848
REVIEWS, NOTES:	
C. WRIGHT MILLS: Power Elite (Peter Jambrek)	859
RADOSLAV RATKOVIĆ: Political Theory of Austro-Marxism (Anton Žun)	867
Notes on Foreign Reviews	873
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	877

СОДЕРЖАНИЕ

РИНО СИМОНЕТИ: Проводить реформу в жизнь	707
ЗДЕНКО РОТЕР: Диалог между марксистами и христианами	713
РАФАЭЛЬ ЧРВ: Достижение материальных успехов в трудовых единицах	730
РОМАН АЛБРЕХТ: Наемный или самоуправленческий труд	743
МОЛОДЕЖЬ И НАШЕ ВРЕМЯ:	
СТОЯН ПОЖАР: Критические настроения	762
ДИМИТРИЙ РУПЕЛ: На тему ангажирования	768
МОЦА ПОГАН: Молодежь и революция	772
ПЕТЕР ВОДОПИВЕЦ: Оказались без стимула	774
ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:	
МИЛИЦА БЕРГАНТ: Шаг назад	778
ФРАНЦЕ ВИДЕРВОЛ: Объединение средств в общине	792
Ч. П.: Собираение средств помимо финансовой системы	801
МНЕНИЯ:	
ВИНКО МЛАКАР: Планирование, область деятельности и пространство	805
ЦИРИЛ МИКА: Планирование инвестиций	823
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
РОМАНО ЛЕДДА: К изучению антиколониальных революций	833
ПО СТРАНАМ СОЦИАЛИЗМА:	
БРУНО БЕЛИЧ: Экстенсивное развитие и интенсификация производства в СССР	848
ОБЗОРЫ, РЕЦЕНЗИИ:	
С. РАЙТ МИЛЛС: Элита власти (Петер Ямбрек)	859
РАДОСЛАВ РАТКОВИЧ: Политическая теория австромарксизма (Антон Жун)	867
По страницам зарубежных журналов	873
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	877

Z dejanji za reformo

Po VII. kongresu ZKJ in posebej po III. plenumu CK ZKJ je po množici razprav v skupščinah, družbenih organizacijah, zbornicah, strokovnih društvih in tisku zavladalo splošno zaupanje in olajšanje spricho zavesti, da smo enotni vsaj glede poglavitnih ciljev in smotrov naše idejno-politične in gospodarske reforme. Bolj ko se odmikajo prvi zamahi, ki so spremenili nekatere odnose v gospodarstvu in delitvi, tem bolj prodira v splošno zavest spoznanje, da se je revolucionarni proces začel, a da je boj za reformo vsega našega mišljenja in snovanja šele pred nami.

Dve desetletji hitrega ekstenzionega razvoja, ki je bil izdatno podprt z domačo inflacijo in inozemskimi posojili, sta nam sicer ustvarili gospodarsko osnovo, na drugi strani pa zapustili iluzije o vsemogočnosti domačega avtarkičnega gospodarstva in globoke korenine porabniške miselnosti. Gospodarstvo in družbenopolitična misel ter akcija sta v prehodnem obdobju hodila oštric. Prvo je na zunaj kazalo svoj razvoj s širjenjem kapacitet, nespecializacijo, slabo kakovostjo, nizko produktivnostjo in bilo zavarovano z visokimi carinami pri uvozu in premijami pri izvozu. Politični dejavniki pa so ta razvoj neposredno vodili in sprejemali razne neustrezne gospodarske in investicijske odločitve. Posredno so ga podpirali s krepitvijo sistema vseh oblik porabe neustvarjenih dobrin, nerealnimi programi razvoja in nekaterimi nekvalitetnimi in predimenzioniranimi rešitvami na področju javne uprave, socialnega zavarovanja, zdravstva in šolstva.

Ko se danes kritično oziramo nazaj, premalo vidimo, da nam dosežena raven gospodarstva, šolstva, zdravstva in jav-

nih služb na splošno omogoča skladnejši napredek v prihodnosti, če bomo znali uskladiti naše programe z vsakdanjo akcijo. Nosilci enostavne in razširjene reprodukcije so v pretežni meri postali delovni kolektivi in k njim je obrnjena vsa naša pozornost in njim veljajo mnogi nasveti in opomini. Ker gospodarstvo po svoji naravi teži k racionalnosti, preseganju včeraj doseženih in merljivih dosežkov, k tržnosti in ker mora in je brezkompromisno sprejelo vse posledice reforme, je teh nasvetov morda celo nekoliko preveč.

Bolj zaskrbljujoče postaja zaostajanje v razvoju gospodarskega sistema na ravni narodnega gospodarstva. Ne posreči se nam, da bi družbeno organizirano uskladili splošno potrošnjo, kar se kaže v pretirani porabi v zdravstvu, socialnem zavarovanju, administraciji vseh vrst in v neracionalnem šolstvu, izobraževanju ter raziskovalni dejavnosti. Na teh področjih si prizadevamo biti izvirni za vsako ceno. To je zelo draga pot. Prepričujemo drug drugega, kaj moramo in kaj zmoremo, čeprav je nacionalni družbeni produkt, ki ga ustvarjamo na prebivalca, tista objektivno dana količina, ki bolj ali manj določa izbiro najracionalnejšega vzorca.

Predvsem se izčrpavamo v dolgih razpravah na področju ekonomskega sistema ter dopolnjujemo svoje poglede na dolgoročne cilje, o katerih se sploh ni težko sporazumeti.

O cenah smo že mnogo povedali. Želimo postopno preiti na svobodnejše cene, na spremljanje cen in po potrebi posredovati na trgu s klasičnimi finančnimi in materialnimi sredstvi. Cene, ki so bile oblikovane ob reformi s treh različnih izhodišč, na podlagi uvoznih, izvoznih in domačih odnosov, so nezdržne. Navsezadnje bo le povečana proizvodnja, ki jo bo spodbujal dohodek, torej tudi za proizvajalca privlačna cena tisto, kar bo zadržalo raven cen na gospodarsko zdravih razmerjih. Kaj zdaj zadržuje praktično akcijo? Tudi če so tržne cene ob relativnem delovanju zakona vrednosti samo daljni cilj, bomo morali proces vendar že praktično začeti tam, kjer nam razmere dopuščajo, če nečemo postati žrtve neuresničenih možnosti in v nedogled podaljševati prehodno obdobje. Morda pa smo obremenjeni z napačnimi predstavami o naših možnostih in standardu ter nepripravljeni sprejeti posledice strukturnih premikov v porabi, ker so pač vse korekcije, posebno pa v življenjskem standardu, neprijetne.

Razgllašamo, da so potrebne spremembe v kreditno bančnem sistemu, v resnici pa kar naprej le reorganiziramo banke. Na tem področju smo hoteli naložiti bankam več, kot je objektivno mogoče po načelih likvidnosti, varnosti in rentabilnosti. Iz bančnih sredstev vnovič izločeni družbenoinvesti-

cijski skladi so realna korekcija prejšnje utvare, da bodo banke in gospodarstvo po načelu rentabilnosti reševali vse probleme s področja negospodarstva in razširjene reprodukcije. Značilno je, kako pomembna vloga je bila ob ustanavljanju bank dodeljena teritorialno političnim telesom. Nekateri so ob zadnji reorganizaciji izražali skrbi vseh vrst: da bodo banke prešibke, da sredstva ne bodo racionalno uporabljena in drugo. Gospodarstvo je presojalo reorganizacijo mirneje, predvsem pa brez pretiranih obetov. Ne morem se znebiti vtisa, da je prezadolženost tisto, kar posameznikom zamagljuje dolgoročne perspektive, ko se bodo kot posledica stabilnosti, varnosti in rentabilnosti nalagala v bankah trenutno odvečna sredstva. Zato je administrativna koncentracija le kratkoročna rešitev in ni tudi najučinkovitejša spricho precejšnje zadolženosti na široki fronti investicij.

Na področju investicij v gospodarsko infrastrukturo še nismo iznašli avtomatiziranega sistema. Čeprav je v svetu nekaj znanih vzorcev, smo lahko brez škode še naprej brez avtomatizma. Ni mogoče, da bi se bazična in predelovalna industrija, še manj pa terciarne dejavnosti in infrastruktura razvijale skladno. Napredek je v zaporednih ciklih rasti in zastoja, ki drug drugega preraščajo. Kolikor širše potrebe infrastrukture bo zadovoljevala kaka naložba, toliko širši politično teritorialni predstavnik naj z vso odgovornostjo in avtoriteto soodloča pri njej. Pri tem naj misli na to, da bodo viri financiranja zajeti tako, da bodo čimbolj privlačni za kolektivnega podjetnika v naših delovnih organizacijah. Da bodo o naložbah, ki se tičejo samo podjetja, odločali kolektivi, smo se dokončno sporazumeli.

Gospodarske neskladnosti so povezane z deficitom v zunanjetrgovinski plačilni bilanci. Režim mednarodne menjave je potrebno uskladiti tako, da bo postal temeljni pospeševalec in nosilec napredka kolektivni podjetnik. Zato so nujno potrebne postopne spremembe na področju deviznega sistema in zunanjetrgovinske organizacije. Odločilni dejavniki so se sporazumeli o bodoči konvertibilnosti, dolarskih rezervah in prostem prometu z devizami. Tem daljnim ciljem posvečajo zdaj neskončne razprave, čeprav je to cilj, ki ga lahko dosežemo šele v daljšem obdobju, vprašanje pa je, s kakšnimi pogoji in s kakšnimi posledicami bi ga lahko dosegli v nekaj letih. Praktičnih dejanj, da bi te cilje dosegli, pa ni. Vsi ukrepi upravnih organov so usmerjeni tako, da ostaja pooblaščen banka gospodar nad delovnimi kolektivi. Morda ni bila nikdar v preteklosti usoda posameznih panog in podjetij v rokah tako nekalificiranih in po položaju neodgovor-

nih bančnih uslužbencev, kakor je to zdaj, v sedanjem prehodnem obdobju.

Ob tem vprašanju smo se razdelili na dva dela: eni menijo, da je najprej treba doseči konvertibilnost, devizne rezerve, proti trg deviz, sicer pa predvsem poravnati dolgove, zadovoljevati skupne devizne potrebe in zagotoviti prednosti pri devizah za objekte, ki jih še gradijo, in za nekatere gospodarske objekte, do takrat pa obdržati obvezni odkup in razdeljevanje deviz. Tako vsaj ravnajo, ker devizni računi gospodarskih organizacij danes še ne obstoje. Drugi pa menimo, da so prvo mednarodni dolgovi in nato skupne potrebe, ki jih gospodarstvo pač zmore. Vse druge devize, tudi iz neblagovnega priliva, spadajo v gospodarstvo, prednosti pa ima izvoznik. Po našem mnenju je treba dan za dnem ustvarjati nove možnosti za povečano proizvodnjo in izvoz, ki bosta pripeljala do izravnane zunanjetrgovinske bilance.

Kratkoročni učinki pospeševanega izvoza za vsako ceno, ob relativni stagnaciji gospodarske rasti in zniževanju materialnih deviznih zalog, niso učinkovita pot za gospodarsko rast in uravnovešanje zunanjetrgovinske bilance. Za ceno manjšega uvoza in znižanja zaposlenih je mogoče hitro doseči uravnovešanje bilance, seveda z vsemi posledicami, ki so s tem v zvezi.* Medtem ko nekateri gorečneži prekipevajo od navdušenja nad daljnimi cilji in se izživljajo v deklarativnosti in tezah, pogrešamo drugi praktično ravnanje, ki bo skladno vodilo k postavljenim ciljem.

Kaže, da so manifestacije naših želja po napredku, za katerega je potrebno predvsem trdo delo iz dneva v dan, zašle tudi v najvišje predstavniške organe, kjer se oblikujejo v kopico naprednih zakonov in predpisov, ki večkrat ne doživijo potrditve v gospodarskem in javnem življenju družbe. Želje, da bi dosegli pomembne cilje in učinke, spodbujajo bogato zakonodajno dejavnost. To je nova oblika snovanja preko naših materialnih možnosti. Ideje in snovanja naj sicer res hodijo pred prakso, če pa dobijo zakonsko obliko, ko zanje razmere še niso dozorele, nastaja prepad med teorijo in prakso, kar seje doome in nezaupanje. Pobudnikom in avtorjem te bogate zakonodajne dejavnosti ne moremo očitati pomanjkanja humane vizije o naši družbi v prihodnosti. Vendar ugotavljamo precejšnjo odtrganost od življenja in pomanjkanje delovnih izkušenj. Ponavadi je vnema teh pospeševalcev v obratnem sorazmerju s praktičnimi zmožnostmi

* Selekcija v naši proizvodnji naj se izvrši na osnovi odpiranja tržišča in mednarodnih meril produktivnosti. To je tudi pot h konvertibilnosti.

za izvajanje programov. Ko pa potem živiljenje ne poteka po načrtu, krivijo občana in delovne organizacije, katerih množično ravnanje pa je le merilo: potrditev ali zavrnitev začrtanih smernic.

Sproščena razprava, ki nam jo je uspelo spodbuditi o vseh vprašanih družbenega razvoja, omogoča sicer križanje mnenj, vendar so še posamezniki, ki skušajo z avtoriteto preprečevati boj mnenj in onemogočiti posameznike. Ta res bolj izjemen pojav dobiva danes posrednejšo obliko med drugim tudi v tem, da so posamezniki člani več pomembnih političnih forumov in organizacij, kjer propagirajo svoja stališča, tudi kadar se z njimi ne strinjajo celotni fakultetni zbori ali strokovne organizacije. Ob tem nastaja nepopravljiva škoda za moralno podobo naše družbe. Ker se bolj poudarjajo določeni cilji kot pota za doseganje teh ciljev, ocenjujejo delovni ljudje, da so besede eno, dejanja pa drugo.

Kljub temu, da so odgovornosti prenesene na delovne organizacije, bo potrebno in razumno, da bodo tudi v prihodnje ostale mnoge narodnogospodarske odločitve v pristojnosti višjih gospodarskih združenj delovnih kolektivov in teritorialno političnih predstavništev. Zdi se, da tega železnega dejstva nekateri ne morejo razumeti in mislijo, da smo storiili vse s tem, da smo večino sredstev in dolžnosti prenesli na delovne kolektive. Usklajevanje programov, usmerjanje gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, skrb za rast zaposlenosti, za pospeševanje posebno pomembnih dejavnosti, bo slej ko prej pravica širših predstavništev družbe. Ni mogoče skrčiti vsega gospodarjenja na zakon vrednosti in izolirati upravljalce splošnega ljudskega premoženja na ravni podjetja. Tudi v kapitalističnem svetu se ukvarjajo s planiranjem in izvajajo neko nacionalno ekonomsko politiko. Pri nas moramo razviti samoupravljanje na vseh ravneh in doseči višjo stopnjo organiziranosti, ob popolni politični odgovornosti predstavniških organov za narodnogospodarske odločitve. Včasih je prijetnejša anonimnost in je bolj lagodno ne tovegati ter prepustiti neposrednemu samoupravljanju na najnižji ravni odgovornost za tiste odločitve, ki jih materialno in po svojih spoznanjih zmore in katerih posledice lahko prevzame, pa tudi druge, ki po naravi stvari spadajo na višjo samoupravno raven. Delovni človek se počuti nemočen, kadar se znajde pred nalogami, ki jih je mogoče racionalno izpolnjevati samo na temeljiteje organiziran način. Družbenopolitične skupnosti ne sprejema kot oblast nad ljudmi, ampak kot sredstvo za usklajevanje interesov, za delitev dela in višjo stopnjo splošne organiziranosti in odgovornosti. Mislimo, da

je treba dan za dnem preverjati, kje so meje kolektivne zmožnosti in odgovornosti podjetja in kje so te presežene in se začne področje nacionalne ekonomije.

Iz obdobja hitrega razvoja in velikih strukturnih premikov smo podedovali materialna bremena. Posamezni kadri pa se težko otresajo idejnih bremen, potrošniške miselnosti in metod dela. Tudi ta dediščina mora preživljati svojo idejno razvrednotenje. Na sedanji stopnji nam ni potreben tip »iznajdljivega« in vsemogočnega gospodarskega voditelja, ki lahko ustreže in uredi vse, kar se od njega zahteva, pač pa strokovno sposoben, do kraja odgovoren in družbeno razgledan posloven človek. Ocenjevanje posameznikov naj preneha biti stvar kabinetne kadrovske politike, ki delovne ljudi od časa do časa preseneča s svojimi nerazumljivimi odločitvami. Imamo dovolj sposobnih delavcev, ki so si pridobili znanje, ki so pogumni in so dan za dnem s svojim delom dokazovali, da so sposobni uresničevati nove naloge. Vsakdo naj bo predvsem osebno odgovoren za svoje delo. V gospodarstvu je odgovornost še posebno pomembna, tako v delovni organizaciji kot tudi na vseh ravneh narodnega gospodarstva. Nismo dovolj dosledno upoštevali nasveta daljnovidnega stratega delavskega gibanja tovariša maršala Tita, ki je že leta pred reformo svetoval, naj se politika ne vmešava v dnevne gospodarske odločitve.

RINO SIMONETI

ZDENKO ROTER

Dialog med marksisti in kristjani

V reviji sem doslej objavil dva prispevka (glej »Teorija in praksa« št. 6/1964 in št. 3/1965), v katerih sem obravnaval nekatere vidike religije, religioznosti, cerkvene ideologije in cerkvene organizacije v socialistični družbi. Prispevka sta doživela različne javne in zasebne odmeve med marksisti in katoličani (gl. npr. dr. Janez Janžekovič, »Nova pot«, št. 10—12/1964 in št. 4-6/1965), ki se pri nas zanimajo za to vprašanje. Poleg tega sem imel lani in tudi letos precej pogovorov prav o teh vprašanjih v različnih krajih Slovenije s prosvetnimi, družbenimi in političnimi delavci, z mladino in občani, ki so vsi zastavljali številna vprašanja, navajali ugovore, nasprotno teze ali pa pritrjevali mojim tezam. Zato se čutim dolžnega, da v tem sestavku odgovorim vsaj na nekatera izmed teh vprašanj, predvsem pa pojasnim nekaj pogledov, ki jih doslej nisem dovolj osvetlil in obrazložil. Sestavku sem dal naslov »Dialog med marksisti in kristjani« ne zato, ker bi hotel do kraja izčrpati to vprašanje ali ker bi na to gledal kot na »konjunktorno« ali »modno« vprašanje, marveč ker menim, da je prav v tem ena izmed razsežnosti politične in družbene akcije komunistov pri nas in tudi drugod po svetu. Ni namreč mogoče zanikati, da se v sodobnem svetu pojavljata dve veliki življenjski koncepciji. Stotine in stotine milijonov sodobnega človeštva najdejo v religioznih verovanjih smisel svojega življenja in smrti, smisel človeške zgodovine in boljše prihodnosti, mnogokrat pa tudi moč za upor zoper popačenosti in zatiranja v stvarnosti (seveda poleg krščanstva upoštevamo tudi druge religije, kakor budizem, islam itd.). Dru-

gim stotinam milijonov ljudi pa odkriva pravi smisel zgodovine marksistični družbeni projekt, jim daje moč za upor ter kaže pot, kako lahko tudi *presegamo* krivičnosti in nečloveškosti v stvarnosti današnjega sveta. Zato je zanesljivo in humano, če rečemo, da »prihodnosti človeka ni mogoče ustvarjati niti zoper verujoče ali brez njih kakor tudi ne zoper komuniste ali brez njih« (Roger Garaudy, *De l'anthème au dialogue*, Plon, Paris 1965).

I

Ena od zmot, ki jih dandanes lahko srečamo v vrstah katoličanov (zlasti med tistimi, ki se s katolicizmom poklicno ukvarjajo — tudi med marksisti jo lahko zaznamo) je, »da je *dialog med kristjani in marksisti za zdaj čisto zahodna zadeva*, zastopniki vzhodnega marksisma in vzhodnega krščanstva se ga lahko udeležujejo le v merilu politične oportuniteti« (»Nova pot«, XVII. letnik, št. 4—6, str. 254). Tako menijo tudi pri nas nekateri komunisti, da je stališča italijanskih, francoskih, španskih (da omenjam samo te primere) komunistov do religije pripisati *samó* posebnemu položaju teh komunističnih gibanj, ki jih revolucionarna akcija obvezuje k »prožnejšim« stališčem, da bi si tako pridobili »zaveznike« tudi med katoliškimi množicami, inteligenco in celo v vrstah katoliškega duhovništva. V socialističnih deželah pa naj bi bila situacija popolnoma drugačna, kar komuniste obvezuje do *drugačnih* praktičnih in teoretičnih stališč do religije in verujočih. In prav na to izhodišče navezujejo ugovori *integralistične* struje v katoliški cerkvi (ugovori, ki jih je pogosto slišati, ne glede na premoč reformistov na koncilu), ki sistematično ponavljajo tole tezo:

— Kristjani, nikar ne nasedajte vabilom komunistov k dialogu. Motite se, če mislite, da je vabilo dobronamerno. Komunisti sprejemajo dialog le, kadar niso na oblasti. Ko pa oblast dobe, odbijajo vsak dialog in tudi sicer obravnavajo verne ljudi kot državljane druge vrste. (Eden najbolj očitnih primerov te integralistične interpretacije je npr. članek »*Kako si Moskva zamišlja dialog s katoličani*«, objavljen v *Osservatore Romano*, št. 67, z dne 22. in 23. III. 1965.)

Ne da bi zanemarili *posebnost* razmer, v katerih delujejo posamezna nacionalna komunistična gibanja, lahko trdimo, da ni mogoče imeti *v bistvu* različnih stališč do religije in do dialoga med vernimi ljudmi in marksisti. Dialog kot temeljni, bistveni življenjski *odnos* med vsemi delovnimi

ljudmi, ne glede na *vero*, raso in druge posebnosti med ljudmi kot posamezniki ali med ljudstvi in narodi, lahko sprejmemo ali pa ga zavrremo. Srednje poti po mojem mnenju ni. V družbenih situacijah, ko si revolucionarno gibanje prizadeva preseči kapitalistično stvarnost izkoriščanja in neenakosti, pomeni *dialogični* odnos med vsemi sestavinami revolucionarnega gibanja *edini* odnos, ki omogoča komunističnemu gibanju prihodnost in ki odpira človeško perspektivo. Delavsko gibanje kot potencialno najbolj dosledno gibanje zajema delavske množice ne glede na razlike v veri. Vsaka pretekla, sedanja ali prihodnja praksa komunistične organizacije, ki je ali bi pojmovala dialog s kristjani le instrumentalno, le kot dobrodošli pripomoček komunistov v boju za oblast, ni imela in ne bi imela takšnih ohrabrujočih posledic (ne glede na morebitno dobljeno »bitko za oblast«), ki učinkovito odpirajo celotnemu človeštvu vizijo socialistične družbe kot humane družbe. Če velja torej dialog med komunisti in kristjani za pomemben odnos v situaciji, ko se premagujejo kapitalistični družbeni odnosi, potem *mora* obstajati dialogičen odnos med komunisti in kristjani, med vsemi delovnimi ljudmi, tudi po zmagi socialistične revolucije, v skupnem, enakopravnem prizadevanju za nove, socialistične družbene odnose, ki vključujejo tudi vse prvine in možnosti za svobodno uveljavljanje posameznika. Tako pojmovanje dialoga vzpodbuja k ustvarjalnemu vključevanju v družbene akcije vseh ljudi, brez ozira na njihov svetovni nazor. V kolikor se takšen dialog odvija tudi v ozračju odprtosti in demokratičnosti družbenih organizacij in institucij, v ozračju resnične in ne le institucionalne samoupravnosti, tudi sam po sebi izključuje in zavrača prizadevanja tistih, ki razumejo dialog kot srečanje med kristjani kot kompaktno družbeno grupo-večino na eni in komunisti kot vladajočo manjšino na drugi strani.

Po mojem mnenju jugoslovanska in še posebej slovenska zgodovinska izkušnja Osvobodilne fronte kar najbolj potrjuje predvsem *enakopraven, ustvarjalen* in obojestransko uspešen odnos tudi med komunisti in katoličani, odnos med *soljudmi*, ki jih je povezoval in jih še povezuje *skupen* interes za preseganje današnjega, za boljše prihodnje. Tega dialoga ni moglo niti pred drugo svetovno vojno niti v revolucionarni vojni 1941—1945 in tudi ne kasneje preprečiti tisto *klerikalno duhovništvo*, ki je (in do neke mere dela to še danes) istovetilo interese vernih ljudi, vere in krščanstva s svojimi *posvetnimi* interesi, s posvetnimi interesi cerkvene organizacije.

Zmotno je torej omejiti načelo in prakso *dialoga* zgolj na neko obliko besedništva, obliko izmenjave mnenj med kvalificiranimi predstavniki obeh strani o najglobljih vprašanjih človeka in človeške družbe, o smislu in pomenu religije ali ateizma za človeka itd., čeprav tudi tega ne gre zemarjati. Razlikovati moramo torej med dialogom o svetovno-nazorskih vprašanjih in dialogom kot življenjskim odnosom med verujočimi in neverujočimi, komunisti in kristjani, ki si skupno prizadevajo počlovečiti svet. Marksisti razumemo dialog v prvem primeru kot resnično odprt razgovor, v katerem smo pripravljeni spremeniti svoja stališča, če se to pokaže kot primerno in plodno. Toda v kolikor si določeni tokovi v katoliški cerkvi zamišljajo in dopuščajo »dialog z ateisti« tako in v toliko, kolikor upajo, da bodo v tem dialogu prepričali nasprotno stran o svoji »resnici«, s tem seveda dialog v bistvu zapirajo. So pa tudi drugačna, vzpodbudnejša mišljenja v sodobnem katolicizmu, mišljenja, ki si utirajo pota tudi v slovenski teologiji. Primer: »Včasih smo okrog sebe videli predvsem zmote, krive nazore, vredne vse obsodbe. Čutili smo z vsem srcem ... in molili z vso gorečnostjo: „Ponižaj sovražnika svete Cerkve!“ Danes je precej drugače, gledamo iz čisto drugega kota. Vrednote vidimo povsod, jih priznavamo in se jih veselimo ... V vsakem nazoru je nekaj resnice, včasih celo veliko, samo da nam je često močno zakrita. Poštenje zahteva, da to resnico skušamo spoznati in tudi odkrito priznati ... Dialog je torej skupna pot, z roko v roki, proti vrednotam, ki jih skupaj odkrivamo, cenimo in se zanje trudimo.« (J. Vesenjak »Dialog kot sredstvo apostolata v sedanjem času«, Nova pot XVI. l., št. 10–12/1964 str. 534, 535.) Marksisti pripisujemo pomen dialogu kot odprti izmenjavi mnenj in mislimo, da to lahko pripomore k človeškim prizadevanjem pri odkrivanju resnice. Menimo pa, da je prvenstvenega pomena v naših družbenih razmerah predvsem življenjski dialog.

Prav zato se ne morem v celoti strinjati z mnenjem dr. Janeza Janžekoviča, kljub vsemu priznanju njegovi dobronamernosti in iskrenosti, ki pravi, »da je (dialog op. p.) danes še potreben in v ozračju, ki ga pomaga ustvarjati avtorjeva razprava (mišljen je članek »Socialistična družba in religija«, »Teorija in praksa«, št. 6/1964), čeprav tudi ona vidi v veri predvsem alienacijo človeka, bo postal tak dialog možen in utegne biti uspešen« (dr. Janez Janžekovič, »Socialistična družba in religija«, »Nova pot«, XVI. l., št. 10–12 1964 — podčrtal Z. R.). Prav isto misel poudarja v svoji razpravi drugi slovenski teolog: »Če nas bo volja po objek-

tivnosti in širokogrudnem razumevanju povsem prekasila, *bomo mogli začeti koristen dialog s svojimi rojaki.*« (J. Vesenjak, prav tam, str. 540, podčrtal Z. R.) Mnogo očitneje in seveda mnogo bolj enostransko je to idejo nedavno poudaril tudi ljubljanski nadškof dr. Jože Pogačnik, ki je zarisal sedanjo situacijo odnosov v naši socialistični družbi bolj kot situacijo monologa ter v imenu dialoga nato naštel nekatere želje cerkvene hierarhije, katerih uresničenje bi lahko omogočilo dialog.

Morda gre za nesporazum, toda zdi se mi, da avtorji gornjih mnenj (eni bolj, drugi manj) zanemarjajo zgodovinsko resnico o nespornem sožitju vernih in nevernih ljudi naše družbene skupnosti, sožitju, ki je eden izmed pomembnih dejavnikov pretekle, sedanje in prihodnje podobe našega kulturnega, moralnega, duhovnega in materialnega življenja ter odnosov. Ne bi priznali dejanskega stanja, če ne bi omenili tudi ob tej priložnosti *motenj*, ki so ovirale in še ovirajo to sobivanje, ta dialogični odnos — motenj, ki obstajajo tako v politični praksi komunistov, v praksi družbenih organizacij in ustanov, kakor tudi v praksi cerkvenih organizacij, ustanov in posameznikov. Toda tudi vse to ne more razvrednotiti stanja, kakršno je v svojem bistvu, in perspektive. Navkljub motnjam in poizkusom nasilnega poseganja v osebno versko mišljenje, v človekovo *notranje* versko prepričanje, ki jih je uprizarjalo zlasti klerikalno duhovništvo, je ogromna večina dejavnih katoličanov ohranila kot temeljne prvine svoje vernosti *občečloveške* vrednote, kot so: ljubezen do sočloveka, bratstvo, pripravljenost pomagati drugemu, zaupanje v moč pravičnosti in v zmago dobrega nad zlom, odprtost v prihodnost, neizogibnost človekovega *delovanja*, da bi se približeval tej *prihodnosti*, protest in upor zoper nepravični svet. To pa so hkrati vrednote, ki jih je ob prelomu iz stare v novo ero izrazilo sunkovito in uporno prav prvotno krščanstvo. Le tako je možno razložiti, zakaj se je večina katoličanov zoper zahtevo po resignaciji (pasivnem sprejemanju obstoječih pogojev bivanja), ki jo je oznanjala pred revolucionarno vojno 1941—1945 uradna slovenska cerkvena ideologija, nedvoumno odločila za aktivno sodelovanje s komunisti v osvobodilnem in socialnem boju za drugačne možnosti dela in življenja. Večina katoličanov je zavrnila zahtevo cerkvene organizacije, ki je pozivala na »protikomunistični boj«. Odzvali so se pozivu komunistov k revolucionarnemu upor zoper okupatorje in zavrgli vse tiste, ki so pridigali lojalnost ter sodelovanje pri nasilnem vzpostavljanju fašističnega družbenega reda. Pokazalo se je, da narodnoosvobodilni in sociali-

stični družbeni projekt v svojem jedru ustreza tudi krščansko-humanističnemu odnosu do sveta, kakršnega so dojele in izražale katoliške množice. Za to situacijo in spoznanje pa imajo zaslugo tudi predvojne demokratične skupine iz vrst slovenskih katolikov, zbranih okoli nekaterih slovenskih katoliških revij in v krščanskem sindikalnem gibanju, ki so vkljub prepovedi Vatikana (in to prepoved so slovenski predvojni katoliški voditelji nenehno ponavljali), da bi kakorkoli sodelovali s komunisti in socialisti, dokazovali, da religiozno prepričanje ne more biti ovira za enotnost ljudskih množic v boju za njihove temeljne demokratične pravice, ter se upirali oficialni politiki Cerkve, ki je obstoj katoliške religije vezala na vladajoči, kapitalistični družbeni red in privatno lastnino.

V sedanjih mnenjih slovenskih teologov o možnosti dialoga med marksizmom in krščanstvom, med marksisti in katoliki, vidim potemtakem izraze sprememb v usmerjenosti cerkvene organizacije glede bivanja in delovanja Cerkve v socialistični družbi. Ti pojavi, ki jih izraža geslo o možnosti dialoga, so politično pomembni zato, ker Cerkev s svojimi stališči odstranjuje ovire, ki jih je doslej postavljala proti sodelovanju vernikov v socialističnem gibanju in pri graditvi socialistične družbe. Marksisti moramo te procese v Cerkvi in teologiji pozdraviti. Prav zato moramo ob tej priložnosti izreči priznanje tudi tistim tokovom in glasnikom v slovenski teologiji, ki so že dolgo pred odločnimi koraki papeža Janeza XXIII. in protagonisti »podanašnjenja« Cerkve na drugem vatikanskem koncilu zastaviti svoje besede in dejanja (in pri tem zelo veliko tvegali!) za možnost eksistence Cerkve v socialistični družbi in za humanistično vrednotenje socializma kot družbenega gibanja. Mednje spada prav gotovo tudi dr. Janez Janžekovič, avtor številnih razprav v »Novi poti«, ki si poleg dekana teološke fakultete v Ljubljani dr. Stanka Canjkarja, profesorja dr. Antona Trstenjaka in nekaterih drugih že dolgo prizadeva, da bi krščansko gibanje in vizija človeške družbe zadobila tisto podobo, ki sta jo imela pred konstantinizacijo Cerkve. Prav ta misel pa je izražena v tezi, da je »edini namen gibanja, ki ga je začel Jezus, in Cerkve, ki jo je ustanovil... napraviti ljudi dobre. Cerkev se giblje na svoji, versko-nravni ravnini, zato če hoče biti Kristusova, ne tekmuje in ne sme tekmovati s svetno oblastjo. Njeno kraljestvo ni od tega sveta. Kristjan, ki je prežet z evangelijskim duhom, socializmu ni nevaren, narobe, tak najde prav v svoji veri najgloblje naloge za pravično ureditev družbe, ki bo imela za posledico, da ne bo

več ubogega med nami. Socializmu so nevarni površni kristjani, tisti, ki bi radi iz Cerkve naredili opozicijo proti novemu redu, da bi se z njeno pomočjo dokopali do izgubljenih položajev«. (Dr. Janez Janžekovič, »Politika in religija«, »Nova pot«, XVII. l., št. 4—6/1965, str. 155.) Ali kakor je to vprašanje zastavil španski jezuit Gonzales Ruiz: »Socializem pri naša svetu več pravice kot stare strukture. Človeški smisel dela, odpravljanje razredov, graditev socializma... resna in seriozna konfrontacija idej je mogoča o vsem tem.« (Citirano po Rogeru Garaudyju, »De l'anathème au dialogue«, Plon, Paris 1965.)

Prepričan sem, da bi čim popolnejša uveljavitev teh in podobnih pogledov v slovenski katoliški cerkvi lahko bistveno prispevala k odstranjevanju ovir pri enakopravnem vključevanju vernih ljudi v samoupravne institucije ter k njihovemu sodelovanju pri graditvi *človeške družbe*. Če bi v teoriji in praksi prevladale te težnje, bi tudi nič več ne dvomili, da Cerkev ne želi in se ne trudi tudi v naših razmerah uveljaviti novo, *ekskluzivno katoliško politiko*, ki hoče na temelju političnih in socialnih (čeprav »podanašnjnih«) cerkvenih načel *svoje* politične institucije, organizacije in akcije, namesto da bi s svojim delovanjem in pogumnimi, naprednimi stališči do vseh vprašanj sodobnega človeka, človeštva in njegove prihodnosti olajšala verujočim, da se kot delovni ljudje zavzeto vključujejo v oblikovanje socialistične *družbene politike*. S tem bi bili najbolj očitno ovrženi tudi dvomi vseh tistih, ki vidijo (večkrat tudi povsem upravičeno) v zavzemanju Cerkve za dialog s komunisti v socialistični deželi poskuse merjenja sil med *dvema strankarsko opredeljenima partnerjema*, nekakšnega trojanskega konja sodobnega političnega klerikalizma. K razjasnitvi pa bi tudi veliko pripomoglo, če bi slovenska Cerkev javno in kritično prevrednotila svoje angažiranje v klerikalni politiki pred vojno, v belogardistični zablodi med vojno, svoje željno pričakovane skorajšnjega konca mlade socialistične družbe po vojni in odprto priznala, da vse to pomeni veliko zablodo in zmoto ter moralno in politično odgovornost. Tako bi z dejanjem sledila pogumnemu pozivu katoliškega teologa Hansa Künga v predavanju koncilskim očetom in teologom »O Cerkvi v modernem svetu«: »Za teologe, predvsem pa za cerkveno učenštvo velja: malo stvari tako škodi verodostojnosti Cerkve v očeh modernega sveta kakor to, če Cerkev ne prizna zmot, ki jih je storila, temveč jih zamolčuje, zabrisuje in distingvira.« (»Nova pot«, XVII. l., št. 1—3/1965, str. 49.)

II

Zoževanje marksistične teorije o religiji na tezo: »Vera je opij za ljudstvo«, pomeni bistveno siromašenje in poenostavljanje ter ne odpira humanistične perspektive, ki je samo v skupnem boju verujočih in neverujočih, vseh delovnih ljudi, za boljšo človeško družbo.

Po mojem mnenju je med komunisti še razširjeno mišljenje, ki vidi v *religiji zgolj in edino le opij za ljudi*. Ne obstaja samo v obliki te teoretične formule, marveč podzavestno ali zavestno tudi v tistem gledanju, ki smatra verne ljudi (ki imajo sicer po zakonu in ustavi enake pravice) za *a priori* manj »zanesljive«, ki jim sodelovanje v verski praksi avtomatično zmanjšuje možnosti, da bi se docela angažirali v družbeni praksi, in ki jim zato ni mogoče »zaupati« funkcije in odgovornega dela v družbenopolitičnih organizacijah (npr. v SZDL, ZM, študentski organizaciji, v društvih, v samoupravnih organih itd.). Tako gledanje reducira v zavesti komunistov verne ljudi na ljudi, ki *opij uživajo*, na narkomane, tedaj na bolne ljudi, ki jih je treba zdraviti. »Opioman uživa mamilo, da bi kruti sedanjosti ubežal v sanjski svet, namesto da bi se pogumno lotil dela in krivično sedanjost spremenil,« upravičeno sklepa tudi dr. Janez Janžekovič (»Socialistična družba in religija«, »Nova pot«, št. 10—12/1964, str. 525). Če je religija prikazana tako, kot da je bila, je še in bo vedno in povsod opij za ljudstvo, je nujno poiskati najbolj učinkovita sredstva, da bi z njo opravili. Takšno stališče pa seveda ne daje zagotovila, da se že v današnji ali v prihodnji socialistični družbi ne bi poskušali zateči npr. k preganjanju vere in verujočih, k administrativnemu pritisku ali vsaj k zapostavljanju v manjših stvareh vernih ljudi zato, ker so verni. Kaj pa to pomeni in kakšne bi utegnile biti posledice take politike, se mi res ne zdi potrebno ugotavljati. Prav imajo sicer tisti, ki menijo, da je sektaško pojmovanje in odnos nekaterih komunistov do vere in vernih ljudi tudi posledica političnih izkušenj iz revolucionarne vojne, da moralnopsihološki momenti te vrste lahko pomembno vplivajo na zadržanje teh komunistov. Mislim pa, da nas to ne obvezuje, da ne bi odločno in javno zavrnila vsa sektaška in nehumana pojmovanja vernosti.

Mišljenje, da je religija opij, in to povsod, vedno, v vseh časih in prostorih, včeraj-danes-jutri, to mišljenje, ki se ima za edino »pravoverno« marksistično stališče o veri, vsebuje vsaj dve pomembni zmoti, napaki. *Prvič*, ni mogoče razglašati tega pojmovanja za vseizčrpujoče Marxovo (tudi Engel-

sovo in Leninovo) pojmovanje religije. *Drugič*, vsaka resna zgodovinska analiza religiozних gibanj in njihove vloge pokaže, da religije ni mogoče pojasniti in ovrednotiti zgolj s tezo o opiju.

1. To bi lahko pokazali z analizo celotnega opusa Marxa, Engelsa in Lenina. Že v istem delu (>H kritiki Heglove pravne filozofije«, napisano leta 1843!), v katerem je zapisana ta jedrnata formula, srečamo npr. mnogo bolj pomembno in *dialektično* dlje segajoče stališče: »Religiozna beda je izraz resnične bede in hkrati *protest* proti resnični bedi.« S formulo o opiju, ki jo je Marx povzel po Feuerbachu, religioznega pojava ni mogoče historično in dialektično dojeti. V biti marksističnega pa je, da vsak človeški pojav obravnava zgodovinsko in dialektično. Zato moramo tezo o opiju v Marxovem kontekstu razumeti predvsem v okviru njegove izkušnje o vlogi *določene* religije v *določeni* zgodovinski dobi in v *določenem* družbenem prostoru. Pomanjkljivost Feuerbachove teorije religije je ravno njena antizgodovinskost, antidialektičnost in abstraktnost. Zato je razumljiva Marxova kritika: »Feuerbach razkroji religiozno bistvo v človeško bistvo. Toda človeško bistvo ni nikak abstrakt, ki je lasten posameznemu individuumu. V svojem bistvu je to celotnost družbenih odnosov. Feuerbach se ne spušča v kritiko tega resničnega bistva, zato je primoran:

a) da abstrahira od zgodovinskega poteka in da fiksira religiozno čustvovanje zase in da predpostavlja abstraktnega izoliranega človeškega individua;

b) zato mora pojmovati človeško bistvo le kot »vrsto«, kot notranjo, nemo, mnoge individue le naravno spajajočo splošnost.« (Marx-Engels, »O historičnem materializmu«, Ljubljana 1965, str. 60.) Marx in Engels po letu 1843 ne govorita več o religiji na splošno, na antropološki, na feuerbachovski način. Njune zgodovinske analize kažejo, da religiozna prepričanja lahko v različnih zgodovinskih razmerah (kot izraz in kot protest!) igrajo različno vlogo in da ni znanstveno uporabiti za vsa obdobja isto metafizično koncepcijo, to, kar je Feuerbach imenoval »bistvo religije«. Samo za zgled omenjam Engelsovo analizo v »Nemški kmečki vojni«, kjer pokaže, kako je lahko religiozna ideologija v določenih zgodovinskih razmerah daleč od tega, da bi bila opij, marveč igra vlogo »kvasa« v ljudskem, revolucionarnem boju (tedaj pomeni aktivni moment v gibanju), kakor nam to pokaže primer Jana Husa in Thomasa Münzerja. Zato ni mogoče Marxovega pojmovanja religije, izhajajoč iz »izraza (če ostanemo za zdaj v evropskem kulturnem območju) res-

nične bede in hkrati *protesta* proti resnični bedi«, dojeti drugače kot takole: Človek prične z *delom*. Za to specifično človeško dejavnost je značilno dejstvo, da človekova zavest *anticipira* glede na stvarnost (in ni ter ne more biti zgolj pasivni odraz, kakor so si to zamišljali mehanični materialisti). Ko človekova zavest izhaja iz razmer, v katerih nastaja, in kot funkcija teh razmer, hkrati projicira, ustvarja svoje lastne cilje, svoje zasnove. Tudi konkretna, določena religija je ena izmed *človeških* zasnov. Zato izraža človekovo prizadevanje, kako se iztrgati iz dane stvarnosti, kako jo prekoračiti, kako anticipirati glede na stvarnost. To pa hkrati vsebuje možnost, da religiozna zasnova *opravičuje obstoječe družbeno stanje* ali pa vsebuje *zahtevo po protestu zoper to stanje in poizkus to stanje spremeniti*.

Ateizem je torej kratko malo v tem, da religiozno dejstvo reducira na človeško dejstvo: ljudje so ustvarili boga. Religiozne zasnove so primarno intimno človeške zasnove. Zato mora marksist ločevati med »religiozno potrebo« (vero), filozofijo določene teološke šole (ideologijo, profesionalno religijo) in institucijo (cerkveno organizacijo), zadnji dve sta *sekundarni*. To idejo vsebuje tudi Leninovo stališče o kristjanih IV. stoletja, ki so pozabili, potem »ko je njihova vera postala državna na naivnosti prvotnega krščanstva in njegovega demokratično revolucionarnega duha«. (»Država in revolucija«, Izbrana dela III, str. 211.)

Prav je, da ob tej priložnosti zavrnamo tista mišljenja, ki se sklicujejo na Engelsovo formulacijo, izraz, da so se revolucionarna gibanja pojavila v verski *obliki*, da bi tako obrazložili in dokazali, kako ta »oblika« nima nobene vsebine in nobene realne učinkovitosti, kajti »protest, ki ga povzročajo čisto posvetni razlogi, je v religioznem tolmačenju otopel in izgubil svojo revolucionarnost«. Tako trdi sovjetski publicist M. Mčedlov in nadaljuje: »Gibanje, akcije in izjave še niso reakcionarne in protirevolucionarne samo zato, ker so vzniknile med verujočimi... Demokratične in napredne pobude imajo iz raznih razlogov lahko tudi *versko obliko*, ki izvira bodisi iz premalo visoke zavednosti, bodisi nepoznavanja znanstvene teorije, tradicij dane dežele, verske vzgoje in še marsičesa drugega. *Verska oblika socialnega protesta torej ni organsko povezana z njegovimi dejanskimi razlogi*. ... Vsaka religiozna oblika je za napredna gibanja vedno ovira, ker zaradi nje otopi njih ostrina in ker izgublja pravilno orientacijo. Pogosto se zaradi nje izčrpajo in spremene v lastno nasprotje.« (M. Mčedlov, »Življenje sili religijo k ,renovatorstvu«, Moskva, »Komunist«, št. 15/1964.)

Zanikati, da pomeni ta *oblika* hkrati tudi silo, ki učinkuje *najpreje*, pomeni vrnitev na raven mehanicističnega materializma XVIII. stoletja, ki prikazuje nadstavbo kot mehaničen odraz osnove. In odnos med vsebino in obliko, ki nas v tem zgodovinskem problemu zanima, je v bistvu odnos med osnovo in nadstavbo, ki pa je lahko le dialektičen, kakor sta to zahtevala in na mnogih zgodovinskih primerih obrazložila že Marx in Engels. Poleg tega mišljenje Mčedlova ne razločuje med vero, ideologijo in institucijo, kar sem v svojem sestavku že omenil na drugem mestu. Nazadnje je tudi zgodovinsko nevzdržna trditev, da so se: prvotno krščanstvo ali srednjeveška in sodobna verska revolucionarna gibanja (te primere navaja Mčedlov) izčrpala ali spremenila v svoje lastno nasprotje zaradi verske *oblike*, v katero so »zaodeta«. Če dojamemo versko zavest ne le kot določen način razlage, predstavljanja sveta, marveč tudi kot določen način *obnašanja, delovanja v svetu*, kot nekakšno »napetost«
angažirane osebnosti v svetu, potem lahko za današnjo situacijo v svetu rečemo: kolikor so cerkvene institucije (pa naj gre za krščanske ali islamske) še vedno konstantinistično, oblastno usmerjene, lahko pritiskajo z veliko težo in v načelu delujejo kot zavora v bojih za napredek. Hkrati pa pri milijonih verujočih pomeni njih vera tudi voljo bojevati se zoper zatiranje in izkoriščanje, ker je sestavni del njihove vere tudi spontani protest zoper nepravični svet. Zato moramo pritegniti k mišljenju P. Togliattija: »Ni res, da je religiozna zavest nujno ovira za umevanje in izpolnjevanje nalog in perspektiv ter za priključitev k boju. Mislimo celo nasprotno: aspiracija k socialistični družbi si ne samo more utreti pot pri ljudeh, ki imajo religiozno vero, marveč lahko ta aspiracija dobi celo vzgon v religiozni zavesti, ki je soočena z dramatičnimi problemi sodobnega sveta.« (Gradivo 10. kongresa Komunistične partije Italije, govor Palmira Togliattija v Bergamu, citiran po Rogeru Garaudyju, *De l'anathème au dialogue*, Plon, Paris 1965.)

2. Na prvi pogled se sicer zdi nemogoče, da bi na vprašanje, ali je religija bila in je opij za ljudi, če ga motrimo s čisto zgodovinskega in sociološkega vidika, ne odgovorili odločno: *da*. Nauk oficialne katoliške cerkve je v pretežnem delu svoje zgodovine po Konstantinu dejansko zaviral ali celo zatiral boje izkoriščanih in zatiranih. Z božansko sankcijo je utemeljeval legitimnost vseh razrednih družb. Zmago pravice, svobode, enakosti in sreče je prestavil v »drugi«
svet. Učil je resignacijo glede izkoriščanja in zatiranja. Kako sicer je mogoče razumeti stališče v papeški encikliki Quadra-

gesimo anno (1931): »Delavci bodo sprejeli brez mržnje položaj, ki jim ga je božja previdnost označila«, ali stališče papeža Pija X. (18. december 1903): »Človeška družba, takšna, kakršno je Bog ustvaril, je sestavljena iz neenakih elementov. Zaradi tega je v skladu z redom, ki ga je Bog ustvaril, da so v človeški družbi knezi in podložniki, gospodarji in delavci, bogati in revni, učenjaki in nevedneži, plemiči in plebejci.« In še in še bi lahko navajali besede ali dejanja te vrste. Ali je potem čudno, da je revija Abside jezuitskega noviciata teološke fakultete v Burgosu septembra 1964 zapisala: »Ne naša morala, niti cerkev niti naš Bog niso delavčevi, marveč gospodarjevi.« (Citirano po Rogeru Garaudyju, prav tam.) In ko Teilhard de Chardin postavlja zahtevo po drugačni cerkveni definiciji krščanske vere, pravi: »Biti resigniran, je včasih pomenilo pasivno sprejemati obstoječe razmere v svetu. Resignacija naj bo poslej dovoljena le oslabeledim bojevnikom... Ta evangelizem pa ne vsebuje več duha opija, ki da ga ponujamo množicam, kar nam do neke mere upravičeno oponašajo...« (Teilhard de Chardin, »Christologie et évolution«, citirano po R. Garaudyju, prav tam.) Ali ko znani teolog Karl Rahner razmišlja o krščanstvu in prihodnosti človeka: »Zato ne bo (krščanstvo op. p.) znikalo, da so, če že ne njegova narava sama, pač pa vsaj določene oblike, ki jih zavzemajo v zgodovini Cerkve, v nemajhnem številu primerov pomenile oviro za človeške napore.« (»Nova pot«, XVII. l., št. 10—12, str. 532.) Toda kljub temu lahko na vprašanje o religiji kot opiju, zastavljeno z zgodovinskega vidika, odgovorimo *tudi: ne*. V primeru krščanstva oziroma katolištva, ki ga omenjam, je očitno, da gre v vseh primerih za zlorabo religije po vladajočih, izkoriščevalskih razredih, ki so dejansko reducirali ali vsaj poizkušali reducirati krščansko religijo na opij. To pa je le en vidik problema, institucionalni vidik, zoper katerega je prav v krščanstvu v celotni zgodovini obstajal religiozni odpor in upor, ki se je hkrati izrazil tudi kot revolucionarna akcija zoper obstoječe življenjske razmere. In prav ta odpor in upor je tudi danes očiten v demokratičnem gibanju katoliških množic v boju za socializem in v novih tokovih v katoliški teologiji tako v svetu kakor tudi pri nas. Kako je sicer mogoče razumeti tole stališče slovenskega teologa: »Tudi ta značilnost (socializacija) današnjega sveta prihaja do izraza z ostjo, ki je namenjena proti veri in Cerkvi. Vzrok za ta pojav je gotovo tudi, če ne predvsem v tem, ker je krščanstvo v času največje socialne stiske delavskih množic bilo skoraj slepo in gluho zanje ali vsaj preveč konservativno in okorelo

pri reševanju tega problema... Tako ni čudno, da je Marxov klic: 'Proletarci vseh dežel, združite se!' padel na rodovitno zemljo, žalostno je le, da je moral biti Marx tisti, ki je to zaklical, in da je moral to storiti obenem v znamenju boja proti veri, proti krščanstvu, ki je pokazalo tako malo praktičnega razumevanja za obupno borbo delavcev za ohranitev golega življenja in za njihovo željo, da bi jih priznali kot ljudi in temu primerno — človeško z njimi ravnali.« (Grmič Vekoslav, »Teologija dialoga Cerkve s svetom«, »Bogoslovni vestnik«, XXV. l., III.—IV. zvezek, 1965, str. 211.) Še očitneje je možen odgovor: *ne*, če uvedemo v našo analizo funkcijo avtohtonih religioznih gibanj v deželah »tretjega« sveta, ki so navdihovala oziroma predstavljala osvobodilna, revolucionarna gibanja teh ljudstev zoper kolonializem in kolonizatorje. Že zgodovina in vloga islama v posameznih deželah nas pouči o tem. Ben Bella je na prvem kongresu FLN takole zastavil problem: »Naša revolucija priča, da je islam, navzlic reakcionarnim in nazadnjaškim elementom v njegovi organizaciji, ki so hoteli obdržati svoje privilegije, prispeval na najvišji ravni načela človeške solidarnosti in socialne pravičnosti. Izhajamo iz tega in gradili bomo socializem z vsem spoštovanjem naše arabsko-muslimanske tradicije... Islam, ki je daleč od tega, da bi bil v nasprotju z našo izbiro (s socializmom op. p), se v zavesti množic izenačuje z enakostjo in je tedaj v skladu s socializmom.« (Citiram po Rogeru Garaudyju, »La culture islamique et l'humanisme de notre temps«, objavljeno v »Révolution africaine«, št. 130, 24, julij 1965.)

Vloga islama v nekaterih deželah, sedanji osvobodilni boji zatiranih narodov nam dajejo očitne zglede, da religiozna pojava ni mogoče študirati samega »po sebi«, zunaj stvarnih zgodovinskih razmer vsake dežele in vsake dobe in da je vsako neutemeljeno posploševanje, zlasti na podlagi posameznih formul, neodgovorno, neuspešno in neučinkovito.

III

Kolikor torej dr. Janez Janžekovič v svoji razpravi (»Socialistična družba in religija«, »Nova pot«, 10—12/64) ugovarja tezi o opiju, kakor jo želijo uveljaviti nekateri, namreč kot temeljno in edino tezo o marksistični teoriji religije, ima seveda prav. Nima pa prav, ko smatra to stališče kot Marxovo vseizčrpujoče mišljenje o religiji: »V podobnem smislu je dejal Marx, da je vera opij za ljudstvo... Marksi-

stični nazor o veri je star nad 100 let in je v glavnem posnet po Feuerbachu.« (Str. 525.) »V tem sestavu je našla povsem naravno mesto Feuerbachova teza, da je vera alienacija človeka, teza, ki jo je Marx podkrepil z nazorno primero, da je vera opij za ljudstvo.« (Str. 533.) Upam, da sem v prejšnjem poglavju dovolj nazorno in prepričljivo zavrnil podobne enostranske in napačne interpretacije marksističnega nazora o religiji.

V svoji tehtni razpravi pa dr. Janžekovič kljub temu daleč presega vsa okorela, tradicionalistična, apologistična, kulturno neplodna in fanatična tolmačenja krščanske vere, ki jih, žal, še vedno srečujemo pri nas, bodisi na prižnicah ali v drugih javnih nastopih cerkvenih dostojanstvenikov. Ali ne doleti prav tiste duhovnike, ki še danes na prižnici navajajo imena ljudi, ki ne hodijo v cerkev ali ne pošiljajo otrok k verouku, njegova odločna obsodba, ko pravi: »Tudi na Jezusovo navodilo, naj z vnemo učimo evangelij, potem pa prepustimo svobodni odločitvi človeka, da ga sprejme ali ne, radi pozabljamo. Nekaj strašnega je, kadar se evangelijska gorečnost, ki je ljubezen, isprevrže v fanatizem, ki je sovraštvo. Ali je po vseh teh zgodovinskih izkušnjah čudno, če nekateri ne ločijo vere in klerikalizma?« (»Politika in religija«, »Nova pot«, 4—6/1965, str. 154.) Zagotavlja nam, da prave krščanske vere ne moremo izčrpati s pojmom alienacija (odtujitev): »Ali je vera res takšna alienacija in zgolj alienacija? Ne da se tajiti, da bi jo nekateri njeni zastopniki v nekih zgodovinskih okoliščinah... radi naredili za takšno... Zlorabiti vero za pomirjevanje upravičeno nejevoljnega ljudstva je možno, take zlorabe so se dogajale in se še dogajajo.« (Str. 526.) — »Alienacija ni bistvo vere, marveč nadležen zajedavec, ki se je v raznih dobah njene dolge zgodovine bolj ali manj globoko vsesal vanjo.« (Str. 531.) — »Res je, vero napadajo in kazijo mnoge bolezni... Toda eno je bistvo in smisel vere, drugo so bolezni, ki jo razjedajo.« (Str. 532.) — »Pridige, ki skušajo uspavati reveža, da bi se boril za svoje pravice, vere ne krepijo, marveč jo rušijo.« (Str. 526.)

In kaj je po avtorjevem mnenju pravi smisel in namen vere? To nam prikaže z navedbami iz Apostolskih del o prvotnem krščanstvu: »Množica teh, ki so verovali, je bila enega srca in duha, tudi ni nihče govoril, da je kaj takega, kar je imel, 'njegovo', ampak jim je bilo vsem skupno, — communia... Nobenega ubogega ni bilo med njimi... Delilo pa se je vsakemu, kakor je kdo česa potreboval.« (Str. 533.)

To je po avtorjevem mnenju smisel in vzor krščanstva. »Vse, kar človeka ne navaja k takemu načinu življenja, je krščanstvu tuje, je alienacija, pa naj se še tako razkazuje okrog oltarjev. Zato vsakdo, ki se proti takim alienacijam bori, dela veri in s tem družbi uslugo. Ne smemo pa vere in zlorabe vere v obliki alienacije istovetiti.« (Str. 533.)

Mislim, da lahko avtorjeva stališča samo pozdravimo in izrazimo mnenje, da pomenijo nove možnosti za dialog med marksisti in kristjani. Marksisti so se borili in se bodo vedno borili zoper vse oblike takšnih realnih alienacij, ko gre za religijo, ki je *zasnovana* ali *zlorabljena* kot zavora človeškemu napredku, kot opij, kot alienacija. In če gre za krščansko vero, lahko pritrdimo avtorjevemu stališču, da katolicizem v vsej svoji dolgi zgodovini veliko prepogosto ni bil skladen s tisto vero »potlačenih in razžaljenih«, ki navdihuje bogato literaturo bibličnih knjig, pomenil je mnogokrat izdajo tistega smisla biblijske krščanske vere, kakor nam ga tudi dr. Janžekovič sam predstavlja. Do kod lahko gredo naperi Teilharda de Chardina in drugih tokov v sodobnem krščanstvu v prizadevanjih za demitizacijo in dezalienacijo, ne da bi postala vprašljiva religija kot taka, ni naloga marksistov, da bi to ugotavljali. *Prihodnja* človeška družba bo popolneje odgovorila na vprašanje perspektive religije in humanističnega ateizma. Tudi plodnost dialoga po mojem mnenju ne more biti odvisna zgolj od *današnjega* odgovora na to vprašanje. Dr. Janžekovič sam ni pretiran optimist glede »dezalienacije od prave vere«: Ne delajmo si pa utvar, da je prerod, ki smo mu priča na verskem področju, nekaj dokončnega in da bo prav naša doba ostvarila vzorno krščanstvo. Duhovna obnova v smislu Jezusovega evangelija bo trajala, dokler bo živelo človeštvo... Človeške slabosti ne bodo nikoli povsem premagane, pšenica ne bo nikoli brez ljujke, ne v posamezniku, ne v družbi.« (Str. 156.)

Prav zato potrebujejo dodatnih pojasnil tudi moje teze o religiji kot alienaciji, kakor sem jih razvijal v svojem prejšnjem sestavku (»Teorija in praksa«, 6/1964) in ki jih dr. Janžekovič po nepotrebnem na mehanicističen način povezuje »z opijem«. V tem sestavku pravim med drugim: »Posledica takšnega družbenega stanja odvisnosti, negotovosti, marsikdaj brezpravnosti, poniževanja, parcialnosti in drugih človekovih situacij je tudi ustvarjanje iluzije o neki resničnosti, ki naj bi bila kompenzacija za vse te negativnosti vsakdanjega človeškega življenja. Naj gre za primitivne ali so-

dobne religije, vse so *hkrati človekov poskus, da bi našel odgovor na svoj eksistencialni problem*. Človekove ustvarjalne moči, odtujene v religijah, so tudi *poskus odgovoriti na vprašanje, kako ustvariti resnično človeško družbo, kako se roditi kot ljudsko bitje.*« (Str. 810.) Tudi jaz religijo kot alienacijo pojmem tako, da ne vidim *alieniranosti v vprašanjih* o globokih človeških dilemah, ki si jih človek zastavlja v obliki religiozne meditacije. Za miti npr. o izvoru življenja, o smislu človekovega življenja, o smrti, o onostranosti obstaja konkretna dialektika končnega in neskončnega, dialektika, ki izraža življenjsko resničnost. Nič pa ni bolj specifično človeškega in globokega prav v teh in drugih vprašanjih, hotenjih in zahtevah, s katerimi se človek povzpne nad vsa znana bitja. Pač pa je alienacija v vseh tistih religioznih odgovorih in rešitvah na ta vprašanja, hotenja in zahteve, ki se dajejo *kot dokončni odgovori, kot dogme; v odgovorih, ki imajo značaj mita*, tj. brezčasovnega in dokončnega spoznanja, čeprav je spoznanje vedno povezano z zgodovinskimi in družbenimi razmerami. In če takšne dogme monopolizira še cerkvena organizacija, ki se razglasi za edinega in popolnega posedovalca ter varuha in razlagalca resnice, za edino instanco, ki daje dokončne sodbe in rešitve, je krog alienacije sklenjen.

Marksisti pa razumemo vero *tudi* kot človeški projekt (ki je nastal in nastaja iz potrebe zaradi „resnične bede“) o popolni družbi, bratstvu in ljubezni, enakosti, ki jih človek (»tlačena kreature«) ni mogel situirati drugje kakor v Bogu. Humaniteta v religioznih verovanjih nam resnično priča tudi o človekovi nepremagljivosti, o tem, da ni *nikoli* pristal na obstoječe razmere, priča nam o človekovi veličini. Prav zato nas ne more zadovoljiti na vprašanje o razmerju med humanizmom in religijo odgovor, kakršnega nam daje dr. Oleg Mandič: »Religije so bile tedaj v preteklosti človeškega rodu humane, ker so skrbele s pomočjo svojih vračev za to, da so pomagale vsem članom konkretnih družb v prvotni skupnosti. V razrednih družbah pa dobe antihumanistična obeležja, ker ustvarjajo nove družbene omejitve, da bi ohranile razredno ureditev in privilegiran položaj duhovništva v škodo napredka vseh članov družbe.« (»Socijalizam i humanizam«, »Zbornik radova«, prva knjiga, »Naprijed«, Zagreb 1963, str. 215.) Prav tako pa nas še posebej vznemirja mišljenje, da so religiozne »diskusije« pri nas, »temperatura« teh in takih diskusij, javno izražanje verskih čustev, le *politična zadeva*, organizirana akcija nezadovoljnih, naše (množične) opozicije.

To mišljenje istoveti religiozna verovanja ljudi v naši socialistični družbi s političnim opozicionalizmom in seveda navaja na zaključek, da je nujno potrebno zoperstavljanje »politični akciji v religiozni obliki«, na zaključek, da je potreben administrativni boj zoper vero. Take rešitve pa so seveda pod ravniyo socialističnega humanizma.

Socialistični družbeni projekt, kakršnega so komunisti započeli in ga osmišljamo kljub stranpotem v naši socialistični družbi, daje vsem delovnim ljudem, tudi kristjanom, verujočim, možnost, da svoje humanistične projekcije o boljšem svetu, svetu brez nasilja, zlorab, izkoriščanja, zatiranja, uresničujejo v vsakdanjem življenju in prav je, da jim naš samoupravni sistem to omogoča brez predsodkov.

MARKSIZEM ERSTAVNI

RAFAEL ČRV

Oblikovanje finančnega uspeha delovnih enot

V razpravi predloga zakona o dohodku je eno izmed najpomembnejših mest oblikovanje finančnega uspeha delovnih enot. Pri tem pogosto naletimo na zelo skrajna in nasprotujoča si stališča. V tem prispevku bom na podlagi konkretne analize poskušal ovreči trditve, da je praksa potrdila upravičenost dosledne uporabe dohodkovnega sistema na ravni delovnih enot, hkrati pa bi rad prispeval tudi k razčiščenju izhodiščnih stališč obračuna po delovnih enotah.

Osnovni načini oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot

V nekaterih podjetjih, ki so organizirana po delovnih enotah, lahko zasledimo veliko pestrost individualnih rešitev oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot. Glede na osnovne značilnosti lahko vse praktične oblike delitve po delovnih enotah razvrstimo v tri skupine:

1. obračun po enoti proizvoda,
2. obračun na osnovi znižanja planske lastne cene in
3. obračun na osnovi dohodka.

Te tri načine ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot uporabljajo podjetja za svoje delovne enote v neposredni proizvodnji, za delovne enote pomožnih dejavnosti in dejavnosti skupnih služb pa so poiskala zvečine drugačne metode.

Obračun po enoti proizvoda je poleg plačevanja po času, prebitem na delu, najmanj razvit način oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot. Po tej metodi je finančni re-

zultat delovnih enot neposredno odvisen le od obsega proizvodnje. Pojavlja se kot osebni dohodki, ki so vkalkulirani v vsako proizvedeno enoto in s katerimi podjetje »plačuje« delovnim enotam opravljeno delo. Finančni rezultat delovne enote v tem primeru raste premo sorazmerno z obsegom proizvodnje. Tak način ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot spodbuja večanje proizvodnje in produktivnosti dela, ne pa tudi ekonomičnosti. Zanemarja namreč stroške. Enako tudi ne spodbuja zaposlenih k večji zavzetosti za problematiko celotnega podjetja. Finančni rezultat delovnih enot namreč nastaja po drugih merilih kot pa sredstva za njegovo pokrivanje.

Obračun po delovnih enotah na podlagi znižanja planske lastne cene, ki lahko vsebuje tudi del »dobička«, je popolnejši način ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot, ker poleg obsega proizvodnje spodbuja tudi k večanju ekonomičnosti. V tem primeru ima namreč finančni rezultat delovne enote obliko razlike med plansko in dejansko lastno ceno. Čim večje bo znižanje planske lastne cene (poslovni stroški + vkalkulirani osebni dohodki) na enoto proizvoda in čim večja bo proizvodnja, tem večjega finančnega rezultata bo deležna delovna enota. Promet med delovnimi enotami in obračun med podjetjem in delovnimi enotami temelji torej na planski lastni ceni. Običajno delovne enote razpolagajo le z delom znižanja planske lastne cene, ostanek pa se zbira kot del »dobička« na ravni podjetja. Obračun finančnega rezultata na osnovi znižanja planske lastne cene v veliki meri dopolnjujejo podjetja z obračunom po enoti proizvoda, da bi še dodatno spodbujala večanje proizvodnje in produktivnosti dela. V tem primeru osebne dohodke na osnovi obsega proizvodnje povečuje del ali celoten prihranek pri stroških.

Ugotavljanje finančnega rezultata delovnih enot na podlagi znižanja planske lastne cene zahteva natančne normative stroškov in delovnega časa, ažuren obračun ekonomičnosti, točnost evidence, čemur strokovni kadri v podjetjih mnogokrat niso dorasli. Tudi po tej metodi oblikovanje finančnega rezultata delovnih enot ni enako oblikovanju finančnega rezultata podjetja, kar vsekakor ne spodbuja zavzetosti delavcev za problematiko podjetja kot celote.

Tretji način oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot je obračun po načelih dohodka. Pri tem posamezne delovne enote ugotavljajo in delijo celotni dohodek in dohodek tako, da ima v notranjem prometu podjetja vsak proizvod »svojo ceno«, v katero je vključen dohodek delovnih enot.

Celotni dohodek delovne enote je vsota vrednosti vseh njenih proizvodov in storitev, dohodek pa razlika med celotnim dohodkom in poslovnimi stroški delovne enote. Ta način oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot je plod teoretičnih in praktičnih prizadevanj našega družbenoekonomskega sistema. V nasprotju z obračunom po enoti proizvoda ter obračunom na osnovi znižanja planske lastne cene ta metoda ne izvira iz teorije in prakse razvitih zahodnih držav.

Nekatera podjetja v praksi obračunavajo dohodek po delovnih enotah tudi tako, da celotni dohodek in dohodek ugotavljajo na ravni podjetja, nato pa tako ugotovljeni dohodek delijo na posamezne delovne enote, kakršni so pač njihovi poslovni rezultati. Delovne enote potem tako razdeljeni dohodek podjetja delijo na osebne dohodke in sklade.

Ugotavljanje in delitev celotnega dohodka in dohodka na ravni delovnih enot naj bi dajalo možnost, da lahko neposredni proizvajalci vplivajo na vse poslovne dejavnike in s tem v celoti na svoj dohodek. V tem primeru osebni dohodki niso več strošek. Težave in slabosti, ki nastanejo pri uporabi metode dohodka za ugotavljanje finančnega rezultata delovnih enot, so tehničnega pa tudi vsebinskega značaja. Obdelali jim bomo pozneje.

Poglejmo, kako pogostni so posamezni načini oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot v naši praksi!

Načini oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot v obiskanih podjetjih

Med tridesetimi obiskanimi industrijskimi, kmetijskimi in prevoznikiškimi podjetji, ki sodijo v skupino podjetij z najrazvitejšo organizacijo po delovnih enotah, je anketa republiškega sveta sindikatov zasledila enako pogosto zastopane vse tri načine ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot, in sicer:

1. deset podjetij z obračunom po enoti proizvoda,
2. deset podjetij z obračunom na osnovi znižanja planske lastne cene (tudi v kombinaciji z obračunom po enoti proizvoda) in
3. deset podjetij z obračunom na osnovi dohodka.

Ti podatki govorijo, da je med obiskanimi podjetji še zmerom deset podjetij (33%) takih, ki pri ugotavljanju finančnega rezultata po delovnih enotah ne upoštevajo dosežkov na področju ekonomičnosti. Vse stroške, ki nastajajo v delovnih enotah, v teh primerih pokrivajo podjetja kot celote. Gornji odstotek je vsekakor še mnogo večji v okviru

vseh slovenskih podjetij, ki so organizirana po delovnih enotah. Upoštevati moramo namreč, da je anketa zajela le podjetja z najrazvitejšo organizacijo po delovnih enotah. Od desetih obiskanih podjetij, ki so pri obračunu po delovnih enotah bolj ali manj uspešno uveljavila načela dohodka, so tri podjetja taka, da ugotavljajo celotni dohodek in dohodek na ravni podjetja, potem pa dohodek po doseženih poslovnih rezultatih delijo na delovne enote. Ostalih sedem podjetij ugotavlja in deli celoten dohodek in dohodek na ravni delovnih enot, v vseh desetih podjetjih pa posamezne delovne enote delijo svoj dohodek na osebne dohodke in sklade. Med obiskanimi podjetji pa so tudi takšna, ki po delovnih enotah ugotavljajo celotni dohodek in dohodek, nato pa dohodek delijo na ravni podjetja. Pri njih v naslednji fazi prehod na popolnejši dohodkovni sistem verjetno ni težaven, če se bodo zanj odločila.

Podjetja, ki so po delovnih enotah uvedla dohodkovni sistem, od ugotavljanja celotnega dohodka pa do delitve dohodka na osebne dohodke in sklade, so vsa taka, da večina njihovih delovnih enot proizvaja končne proizvode za tržišče, promet med delovnimi enotami pa je le slučajen. V teh primerih torej skoraj ne prihaja do poslovnih odnosov med delovnimi enotami, ker niso tehnološko povezane.

Delitev dohodka na ravni delovnih enot ne pomeni, da delovne enote razpolagajo tudi s sredstvi skladov iz delitve dohodka. V večini primerov morajo namreč odvesti vsa ali del sredstev v sklade podjetja. Po drugi strani pa delovne enote nekaterih podjetij razpolagajo z delom sredstev skladov, čeprav ne obračunavajo svojega finančnega rezultata po načelih dohodka. Dobivajo jih namreč mimo osnovne delitve.

Odvisnost finančnega rezultata delovnih enot v obiskanih podjetjih od kvalitete proizvodov in storitev

Posebno vprašanje v razmerjih med delovnimi enotami oziroma med delovnimi enotami in podjetjem je tudi obračunavanje kvalitete proizvodov, polproizvodov in storitev. Večina anketiranih podjetij se je odločila tako, da mora delovna enota neustrezne proizvode ali storitve brezplačno popraviti. Med obiskanimi podjetji je takih trinajst. Pri tem je merilo kvalitete le sposobnost ali nesposobnost, ne pa različne stopnje sposobnosti za tržišče. Le sedem obiskanih podjetij urejuje kvaliteto s ceno oziroma kaznimi ali pribitki za različne kvalitetne stopnje.

Med tridesetimi obiskanimi podjetji je osem takih, ki materialno odgovarjajo za kvaliteto le s ceno vložnega dela, ne krijejo pa dodatnih stroškov za popravila in stroškov izmeta. To se pravi, da delovne enote v teh podjetjih za neustrezne proizvode ne dobe osebnih dohodkov, medtem ko jim dodatni stroški za popravila in izmet neposredno ne bremenijo finančnega rezultata.

Ugotavljanje finančnega rezultata skupnih služb v obiskanih podjetjih

Doslej našete ugotovitve o načinih obračunavanja finančnega rezultata delovnih enot v praksi veljajo skoraj izključno za delovne enote osnovnih dejavnosti, delno za delovne enote stranskih in pomožnih dejavnosti, ne pa tudi za delovne enote skupnih služb. Izmed tridesetih obiskanih podjetij jih namreč deset ugotavlja osebne dohodke (ne dohodek) skupnih služb le na podlagi kalkulatívne mase in njej premo sorazmernega dela uspeha podjetja, ostalih dvajset podjetij pa na podlagi:

1. deleža v eksterni realizaciji,
2. deleža v dohodku ostalih delovnih enot,
3. deleža v osebnih dohodkih ostalih delovnih enot,
4. na podlagi obsega proizvodnje in
5. na podlagi povprečnih poslovnih rezultatov delovnih enot oziroma podjetja, kot npr. osebnih dohodkov ali dohodka na zaposlenega.

Pomanjkljivost ugotavljanja finančnega rezultata skupnih služb na podlagi kalkulatívne mase osebnih dohodkov in njej premo sorazmernega dela uspeha podjetja je predvsem v tem, da je kalkulatívna masa fiksen strošek in ne merilo delovnega uspeha skupnih služb, ki bi se gibalo v isto smer kakor uspeh celotnega podjetja. Slabost ugotavljanja finančnega rezultata na podlagi udeležbe v realizaciji, dohodku, osebnih dohodkih ali proizvodnji ostalih delovnih enot pa je v tem, da spodbuja predvsem prizadevanje skupnih služb za ekstenzivno gospodarjenje. Le odvisnost finančnega rezultata skupnih služb od povprečnih poslovnih rezultatov (na zaposlenega, na angažirana sredstva) v največji meri spodbudno deluje na intenzivno gospodarjenje in s tem na zboljševanje življenjske ravni zaposlenih.

Zelo redka so podjetja, katerih skupne službe oblikujejo svoj finančni rezultat tudi na podlagi prihrankov pri planiranih upravnih prodajnih stroških. Anketa je ugotovila le tri taka podjetja.

Velika pomanjkljivost ugotavljanja finančnega rezultata skupnih služb v vseh obiskanih podjetjih je tudi v tem, da po opisanih metodah ugotovljeni osebni dohodki skupnih služb niso popravljeni za razne elemente, kot so: realizacija, stanje zalog, izpolnjevanje rokov pri opravljanju konkretnih nalog (obračuna, analiz...) itd., ampak izhajajo izključno iz finančnega rezultata ostalih delovnih enot.

Stališča o najustreznejšem načinu oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot

Zadnjih nekaj mesecev smo po več letih zatišja spet priče burnih razprav o razvijanju in utrjevanju delovnih enot. Mnenja, ki jih izrekajo posamezni strokovnjaki in politični delavci, si velikokrat nasprotujejo. Sporne zadeve nastajajo tudi v zvezi z vprašanjem, kateri je najustreznejši način oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot. Stališča o tem problemu lahko razdelimo v ekstremna in kompromisna.

Najbolj ekstremno obravnava oblikovanje finančnega rezultata delovnih enot gradivo, ki je bilo pripravljeno za peto sejo centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije decembra 1965. Njegove osnovne postavke v zvezi z obravnavanim problemom so naslednje:

1. Sistem dohodka je najrazvitejši, najspodbudnejši in za naše družbenoekonomske odnose najprimernejši ter edino pravilen način oblikovanja finančnega rezultata delovnih enot tako v osnovnih in pomožnih dejavnostih kakor tudi v dejavnostih skupnih služb podjetja.

2. Dohodek delovnih enot je treba ugotavljati izključno na podlagi tržnih cen, ki jih je mogoče ugotoviti za katerikoli izdelek, polizdelek ali storitev znotraj podjetja.

3. Če kaka delovna enota znotraj podjetja ni pripravljena predhodni delovni enoti plačati polizdelkov ali storitev po tržni ceni, si lahko predhodna delovna enota poišče kupca zunaj podjetja. Enako si lahko delovne enote svobodno izbirajo tudi dobavitelje znotraj in zunaj podjetja, kakor narekujejo cena in dobavni pogoji.

4. Razpolaganje z ustvarjenim dohodkom je neodtujljiva pravica delovnih enot, ki naj samostojno odločajo, kako bodo porabile amortizacije, sredstva za investicijsko vzdrževanje in razširjeno reprodukcijo ter sredstva za skupno porabo. Ne sme se zgoditi, da bi se neprostoovoljno in nekontrolirano prelival dohodek med delovnimi enotami.

5. Podjetja ne bi smela podpirati politike izenačevanja različnih pogojev gospodarjenja po posameznih delovnih enotah, kot so: različna tehnična opremljenost, razlike v naravnih pogojih, različno ugodna lokacija itd.

Gradivo centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije poskuša zanikati podjetje kot osnovno gospodarsko celico. Z doslednim izvajanjem načel dohodka na ravni delovnih enot hoče dati delovnim enotam enak družbenoekonomski položaj, kot ga ima sedaj podjetje v sklopu narodnega gospodarstva. Ostale načine ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot odklanja, češ da niso primerni za naše družbenoekonomske odnose, ker delavcev ne osvobajajo mezdnе miselnosti in ne pospešujejo procesa preobraževanja mezd-nih delavcev v delavce samoupravljalce — gospodarje.

Zagovorniki kompromisnega reševanja vprašanja oblikovanja finančnega rezultata in razpolaganja z njim na ravni delovnih enot očitajo ekstremnim stališčem predvsem preveliko abstraktnost in poenostavljenost ter praktično neuporabnost. Odločno nastopajo proti uvajanju čistih tržnih odnosov in poenostavljenih načel dohodka na delovne enote znotraj podjetja za vsako ceno.

Pri reševanju odnosov med delovnimi enotami in delovnimi enotami ter podjetjem se zavzemajo za take rešitve, ki bodo predvsem praktično uporabljive, pri čemer bodo glede na razvitost in posebnosti podjetja v največji meri spodbujale k boljšemu gospodarjenju. *Ni važno, od kod rešitev, važno jim je le, da ne zavrača dosežkov znanstvene organizacije dela in da ne žrtvuje ekonomike za kake »višje razvite samoupravne odnose«.*

V nadaljevanju tega sestavka je povedano, da dosledno izvajanje načel dohodka na ravni delovnih enot ni *edino pravilen* način reševanja materialnih razmerij znotraj podjetij, ki so organizirana po delovnih enotah, in da moramo tudi drugim načinom ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot priznati njihove dobre strani. Poglejmo torej glavne pripombe k doslednemu izvajanju načel dohodka na ravni delovnih enot.

Splošne pripombe k doslednemu uvajanju dohodka v delovne enote

Delovne enote podjetij, ki jih posamezniki na široko razglajajo kot najuspešnejše primere razvitosti notranje delitve na podlagi dohodka, so običajno le obrati ali tovarne v sestavu združenih podjetij. To pravzaprav niso delovne

enote v pravem pomenu besede, pa še v njih so nekatera podjetja po nekaj letih opustila dohodkovni sistem. *Priporočanje teh podjetij kot vzornih lahko načelom neposrednega delavskega samoupravljanja samo škoduje.* To namreč pomeni enačenje delovnih enot z obrati in tovarnami, ki so po velikosti in tehnološki zaokroženosti po številu zaposlenih mnogo preobsežne za uspešno neposredno delavsko samoupravljanje. Zaradi obračuna na osnovi dohodka nekatera podjetja združujejo majše delovne enote in tako uspeh dejansko ugotavljajo po obratih, ne pa po delovnih enotah. V nekaterih podjetjih zaradi težnje po ugotavljanju dohodka na ravni delovnih enot poskušajo združevati specializirane delovne enote po posameznih delovnih fazah v delovne enote — despecializirane obrate in tovarne. To vsekakor povzroča, da se oddaljujejo od sodobne organizacije dela. Postavljanje dohodka za izključno merilo utemeljevanja delovne enote vsekakor daje v roke protiargumente tistim, ki niso za sodobno organizacijo po delovnih enotah.

Interna realizacija (dohodek delovne enote) je s stališča ideje dohodka utemeljena, ni pa racionalna z vidika ekonomske podjetja. Če bi dohodek delovne enote nastajal s prodajo polproizvodov ali opravljeno storitvijo naslednji delovni enoti, bi podjetja potrebovala mnogo večja obratna sredstva za promet med delovnimi enotami oziroma za zaloge kot pa pri vrednotenju internega prometa oziroma zalog po lastni ceni ali kaki drugi metodi. Vrednost prometa med delovnimi enotami oziroma vrednost zalog bi namreč poleg poslovnih stroškov in vkalkuliranih osebnih dohodkov vsebovala tudi dohodek nad vkalkuliranimi osebnimi dohodki predhodnih delovnih enot. Odgovornost za eksterno realizacijo bi na ta način popolnoma prešla na poslednjo delovno enoto. To pa ni mogoče niti z ekonomskega niti s pravnega stališča. Če ne bi zadnja delovna enota, ki ima stike s tržiščem, mogla prodati svojih (končnih) proizvodov in jih tudi vnovčiti, bi med delovnimi enotami prišlo do nelikvidnosti in kompliciranih kreditnih odnosov, ki bi pritekanje dohodka v delovno enoto ravno tako odmaknili od samega dela v delovni enoti kot v sedanji vnovčeni realizaciji.

Na tem mestu bi lahko omenili, da je višina dohodka in način njegovega ugotavljanja na podlagi vnovčene realizacije večini proizvajalcev nerazumljiv, enako pa tudi mesečno ali trimesečno usklajevanje dohodkov delovnih enot z dohodkom podjetja. Nujno bi se morali vrniti k fakturirani realizaciji, saj je družbeno potrebno delo na tržišču priznано s prodajo, ne pa šele z vnovčenjem. To bi vsaj delno

približalo dohodek delu v delovnih enotah. Opisano rešitev zahtevajo široki krogi ekonomistov, vendar jih pristojni organi ne upoštevajo.

Čisti dohodkovni sistem delovno enoto spodbuja prvenstveno k večanju dohodka z višjimi cenami in manj k večanju dohodka z večanjem produktivnosti in ekonomičnosti. Vse preveč je poudarjen pomen ugotavljanja dohodka po delovnih enotah in premalo pomen ostalih oblik ugotavljanja finančnega rezultata delovnih enot. Razprave o dohodku vse preveč postavljajo v ospredje delitev in porabo sredstev, bodisi na ravni podjetja ali delovnih enot, vse premalo pa ustvarjanje sredstev.

Metoda dohodka vsekakor ne odpravlja mezodne miselnosti, saj jo odpravlja le izobraževanje in obveščanje delavcev. Pomembnejši so odnosi v delovni enoti kot pa instrumenti obračuna.

Dohodkovni sistem je še marsikje neprimerna oblika ugotavljanja in delitve finančnega rezultata delovnih enot, ker še ni rešeno vprašanje gospodarjenja v delovnih enotah, v večini primerov pa ga popolnoma dosledno sploh ni mogoče uspešno in racionalno praktično uporabiti. *Razvoj metod ugotavljanja in delitve finančnega rezultata delovnih enot bo moral iti vsekakor v smeri kompromisov tako glede posameznih nedohodkovnih metod kakor tudi glede razvoja dohodkovnega sistema.* Podjetja, ki ugotavljajo rezultate delovnih enot le na podlagi obračuna po enoti proizvoda, pri čemer stroški nimajo nobene vloge, bi vsekakor morala preiti vsaj na obračun znižanja planske lastne cene oziroma na kombinacijo obračuna znižanja planske lastne cene in obračuna po enoti proizvoda. Seveda je s stališča zagovornikov zamisli o čistem dohodkovnem sistemu zaželeno, da bi se čimveč podjetij lotevalo obračuna po delovnih enotah na podlagi dohodkovnega sistema, vendar se je treba izogibati nezrelim ekstremnim rešitvam. Pri priporočilih v zvezi z delovnimi enotami je treba zmeraj upoštevati organizacijsko stanje, specifičnost proizvodnje in poslovanja ter se upirati vsem enostranskim rešitvam, ki ne ustrezajo potrebam podjetij. Smoter naj bo zmerom spodbujanje k boljšemu gospodarjenju ne glede na metodo, pri čemer se je najbolje izogibati pogostnim reorganizacijam. Najbolje je razvijati enkrat zastavljeni sistem.

Razvoj delovnih enot naj bi šel v smeri postopne decentralizacije odločanja o porabi vseh sredstev podjetja, vendar tega procesa ne smemo prehitevati v škodo ekonomike. Pogoj za decentralizacijo sredstev je dolgoročni investicijski

program in vsakoletni gospodarski načrt. Bolj kot formalna decentralizacija sredstev je pomemben postopek pri sprejemanju dolgoročnega investicijskega programa in letnega gospodarskega načrta.

Obračun po delovnih enotah mora biti predvsem čim bližji in čimbolj razumljiv delavcem ter čimbolj spodbuden, pri čemer morajo biti delavci pravočasno obveščeni o posameznih poslovnih elementih in o moči njihovega delovanja na finančni rezultat delovnih enot in podjetja kot celote. Če tem pogojem ni zadoščeno, potem je načelno še tako dobro postavljen dohodkovni sistem v svojem spodbudnem delovanju obsojen na neuspeh.

Pripombe k izključni uporabi tržnih cen za ugotavljanje dohodka na ravni delovnih enot

Pri obravnavanju tržnih cen kot merila za ugotavljanje finančnega rezultata (dohodka) delovnih enot se moramo zavedati, da tržna cena ni nekakšna zamišljena, ampak konkretna cena, katere prvi pogoj je kupoprodaja in delovanje zakona ponudbe in povpraševanja. Edino v podjetjih, ki imajo samo take delovne enote, ki proizvajajo ali opravljajo storitve le neposredno za tržišče, lahko delovne enote v okviru delovanja zakona ponudbe in povpraševanja (pri nas tudi v okviru administrativnih predpisov) realizirajo svoje blago in storitve po konkretnih tržnih cenah. Tu ni problema ugotavljanja tržnih cen za promet med delovnimi enotami, ker tega prometa ni, ampak so tržne cene posledica konkretnega vključevanja delovnih enot v tržišče. Le v takih primerih je mogoče praktično in racionalno uporabiti tržne cene kot izključno merilo za ugotavljanje finančnega rezultata delovnih enot.

Problemi racionalne praktične uporabe tržnih cen pri obračunu finančnega rezultata delovnih enot nastanejo že pri tistih podjetjih, v katerih prihaja do prometa polproizvodov in storitev med delovnimi enotami in so le nekatere delovne enote s svojo dejavnostjo popolnoma ali delno vezane na tržišče, druge pa ne; pri tem so obravnavani polproizvodi in storitve predmet tržnega poslovanja, torej se na tržišču oblikujejo njihove tržne cene. Če si odmislimo absurdno možnost, da se da razširiti tržišče tudi med delovne enote znotraj podjetja, o čemer bo še govora, potem v prometu polproizvodov in storitev med delovnimi enotami sploh ne more priti do oblikovanja konkretnih tržnih cen, ker na »tržišču« znotraj podjetja ne vladajo isti pogoji ponudbe in

povpraševanja. V poslovanje med delovnimi enotami je v teh primerih možno vnašati edino konkretne cene, ki so bile realizirane na tržišču za kako drugo enako blago. Tekoče zasledovanje teh cen pa bi v delovnih enotah dalo veliko nepotrebnih dodatnih stroškov, medtem ko obračunavanje finančnega rezultata delovnih enot po nekakšnih stalnih cenah zahteva kratkoročno zasledovanje tržnih cen le za končne proizvode podjetja.

Popolnoma nemogoče je ugotoviti tržno ceno za tiste fazne proizvode, ki na tržišču sploh ne nastopajo. Tu je podjetje prisiljeno ugotavljati cene za obračun finančnega rezultata delovnih enot na tak ali drugačen kalkulativen način. Nemogoče in popolnoma neracionalno je tudi ugotavljanje dohodka na podlagi nekakšnih tržnih cen v nekaterih skupnih službah. Položaj »proizvodnih« delovnih enot je v praksi bistveno drugačen od položaja »neproizvodnih« delovnih enot, ne pa enak. Za izračun finančnega rezultata skupnih služb manjkajo večini podjetij ustrezne osnove in merila. Tu bi bilo treba bolj smelo iskati nove oblike, vendar ne na podlagi tržnih cen.

Trenutne tržne cene zlasti pa naše administrativno določene cene so med seboj mnogokrat bistveno različne od vrednosti. Popačeni odnosi v cenah in nestabilnost tržišča lahko močno zavajajo podjetje oziroma delovne enote pri razvojnih poslovnih odločitvah.

Ekonomsko nevzdržni so tudi taki odnosi med delovnimi enotami, kjer bi si posamezna delovna enota lahko prosto izbirala svojega poslovnega partnerja (kupca, dobavitelja) zunaj podjetja, če ji ta nudi boljše kupoprodajne pogoje kot delovne enote znotraj podjetja. Nesmotno je, da bi imela kaka delovna enota zaradi tega, ker se je na tržišču iz spekulativnih ali kakršnih koli drugih namenov trenutno pojavil neki kupec, ki je pripravljen plačati izredno visoko ceno, pravico od zainteresirane delovne enote znotraj podjetja izsiliti enako visoko kupnino. Isto velja tudi za nabavo polproizvodov ali storitev pod ugodnejšimi pogoji zunaj podjetja. *Takšna poslovna samostojnost bi v podjetja s fazno proizvodnjo vnašala elemente negotovosti in nestabilnosti ter neracionalnosti.* Posamezne delovne enote bi si morale ustvarjati lastne varnostne zaloge polproizvodov. Da bi bila vsaka delovna enota sposobna tako samostojno nastopati, bi morala razviti dodatne nepotrebne poslovne funkcije. Na tak način bi se tudi porazgubile prednosti integrirane proizvodnje (stabilnost, izločitev medfazne trgovine).

V primerih, ko podjetja po delovnih enotah ugotavljajo celotni dohodek, si lahko pomagajo tudi s planskimi (stalnimi) prodajnimi cenami. Te cene določa podjetje na podlagi dejanskih tržnih cen v nekem, običajno prejšnjem obdobju, in na podlagi planske lastne cene. Tako postavljene cene lahko veljajo dalj časa, neodvisno od gibanja ustreznega blaga na tržišču. Z njimi je mogoče skozi daljše razdobje spremljati produktivnost, ekonomičnost in rentabilnost posameznih delovnih enot. Obračunavati je mogoče dejanske prihranke pri materialu. Med delovnimi enotami so vzpostavljeni stalni odnosi. Na podlagi planskih prodajnih cen, ki so blizu tržnim, je možno izvajati delitev rezultatov po delu. Pri tem podjetje kot celota obračunava razlike med planskimi in dejanskimi prodajnimi cenami. Planske prodajne cene je treba občasno prilagajati tržnim. Prednosti planske prodajne cene vsekakor pretehtajo edino prednost tržnih cen, ki je v tem, da imajo delovne enote po njih neposredne stike z dogajanje na tržišču. Ta prednost pa se kaj lahko sprevrže v slabost, če delovne enote v lovu za večjimi tržnimi cenami zanemarjajo produktivnost in ekonomičnost.

Po izjavah predstavnikov obiskanih podjetij se med štirinajstimi podjetji, ki po delovnih enotah ugotavljajo celotni dohodek, le tri podjetja poslužujejo tržnih cen, a še ta ne poznajo prometa polproizvodov in storitev med delovnimi enotami. Vsa ostala obiskana podjetja pri ugotavljanju celotnega dohodka po delovnih enotah uporabljajo planske (stalne) cene.

Pripombe k neizenačevanju delovnih pogojev posameznih delovnih enot

Eden izmed najvažnejših problemov, s katerimi se srečujejo podjetja, ki so organizirana po delovnih enotah, je vprašanje različnih delovnih pogojev posameznih delovnih enot. Pri tem gre predvsem za različno stopnjo tehnične opremljenosti delovnih enot, različno akumulativnost posameznih proizvodov, za različne naravne in geografske okoliščine itd. Nevzdržno bi bilo, če bi bile moderneje opremljene delovne enote deležne večjega dohodka kot tehnično zastarele delovne enote na račun svoje tehnične opremljenosti, če je opremo nabavljalo podjetje kot celota. Prav tako nepravilno bi bilo, če bi npr. trgovska poslovalnica v središču mesta na račun svoje lokacije vlekla večji dohodek oziroma večje osebne dohodke kot poslovalnica v predmestju (obe poslovalnici sta v sklopu istega podjetja). Ali npr., če bi v

kombinatu rudniško rento v celoti pobral rudnik, ne pa tudi delovne enote v predelavi. *Vse dokler niso delovne enote v oseh ozirih poslovno popolnoma samostojne (samostojno vodenje poslovne politike, svoboden izbor delovnega programa itd.), je izenačevanje različnih delovnih pogojev nujno.* Delovne enote pa praviloma ne morejo biti absolutno samostojne, ampak so lahko le relativno samostojne. V primeru absolutne samostojnosti bi namreč lahko delovne enote uresničevale svoje posebne smotre, ki bi nujno ne bili v skladu z interesom podjetja kot celote, ampak bi mu lahko celo škodovali. To pa vsekakor ni namen organizacije po delovnih enotah. Ker so delovni pogoji delovnim enotam bolj ali manj vsiljeni, so delovne enote z boljšimi delovnimi pogoji obvezne delno vzdrževati delovne enote s slabšimi delovnimi pogoji, če jim je njihov obstoj potreben. Mnogokrat pa tudi po nepotrebnem govorimo o nerentabilnosti nekaterih delovnih enot stranskih in pomožnih dejavnosti. Če bi vso stvar ocenjevali s stališča mejnih stroškov, bi se mnogokrat nerentabilna delovna enota pokazala kot rentabilna.

Vse te trditve brez izjeme potrjuje tudi praksa. Vsa obiskana podjetja namreč tako ali drugače izenačujejo delovne pogoje delovnih enot, pri čemer delovnim enotam ustvarjajo v osnovi enake možnosti, da za enako delo dosežejo približno enak finančni rezultat, ne glede na pogoje, pod katerimi poslujejo. Obiskana podjetja, ki ugotavljajo in delijo finančni rezultat delovnih enot po dohodkovnem sistemu, uravnavajo delovne pogoje v glavnem z različno udeležbo osebnih dohodkov delovnih enot v njihovih dohodkih oziroma z različnimi prispevki delovnih enot v sklade podjetja. Ostala podjetja, ki ne ugotavljajo in delijo dohodka po delovnih enotah, izenačujejo delovne pogoje svojih delovnih enot prvenstveno s priznavanjem različnih izdelavnih časov (norm) oziroma različnih kalkulacij (cen). Če v praksi naletimo na združena podjetja, katerih tovarne ali obrati nimajo izenačenih delovnih pogojev, ne smemo tega pojava enačiti s problematiko delovnih enot. Zavedati se namreč moramo, da gre pri integracijskem gibanju za drugačno smer procesa kot pa pri razvijanju organizacije po delovnih enotah. V prvem primeru se prej samostojne tovarne ali obrati sebi v korist in v korist združenega podjetja nečemu odrekajo, v drugem primeru pa delovne enote nekaj dobivajo.

TEORIJA IN PRAKSA
743

ROMAN ALBREHT

Samoupravljanje izključuje mezdne odnose

*Izvajanje delitve po delu v samoupravnih
proizvodnih razmerjih v blagovnem gospodarstvu
ter materialne in družbene dileme in protislovja,
ki spremljajo oblikovanje materialnih razmerij na
temelju dohodka.*

V našem gospodarstvu se je v razdobju pred gospodar-
sko reformo čedalje pogosteje in v čedalje ostrejši
obliki kazalo neko posebno protislovje. Po eni strani
je naše gospodarstvo blagovno, se pravi, pod vplivom eko-
nomskega zakona vrednosti. Nosilke gospodarske aktivno-
sti so delovne skupnosti delovnih organizacij, ki s proizvod-
njo in prodajo blaga ter s storitvami pridobivajo dohodek.
Po drugi strani pa se je družbeni sistem gospodarjenja, se
pravi ekonomski instrumenti, s katerimi družbena skup-
nost določa družbene pogoje gospodarjenja, vse do reforme
zelo počasi otresal prevlade administrativnega gospodarje-
nja in gospodarskega voluntarizma. V teh razmerah se je
neogibno ohranila zelo pomembna gospodarska aktivnost
države, kar je zaviralo organski gospodarski razvoj samo-
upravnih organizmov. Iz te protislovnosti so se izcimili
mnogi spopadi, nasprotja in dileme tako v gospodarskih kot
tudi v družbenih gibanjih.

Gospodarska reforma je s svojimi posegi v gospodarski
instrumentarij začela razreševati prav to protislovje. Re-
forma je v tem pogledu veliko reči že spremenila, čeprav še
vseh ni mogla dokončno in do kraja spremeniti. Najpo-
membneje pa je vendarle to, da je reforma v bistvu jasno

opredelila družbenoekonomsko podlago za nadaljnje razreševanje te protislovnosti. Bistvo te podlage sestavlja nekaj zelo pomembnih ekonomskih komponent.

Prvič, oblikovanje cen mora postati organski del samoupravnega gospodarjenja. To pomeni, da je treba v sistemu odločno ustvarjati razmere, ki bodo omogočale delovnim skupnostim, da samostojno določajo cene svojemu blagu in storitvam v skladu z razmerami na domačem in svetovnem trgu. Dohodek, dosežen na tej podlagi, bo resnično ekonomska funkcija produktivnosti dela in gospodarjenja, to pa pomeni, da bo tudi družbenoekonomsko merilo uspešnega dela in gospodarjenja delovne skupnosti. Tako bodo izginili dvomi o dohodku kot obliki prisvajanja po delu, čemur se nikakor ni bilo mogoče ogniti v razmerah neekonomsko oblikovanih cen.

Drugič, iz temeljev smo reformirali vpliv družbene skupnosti na delovanje zakona vrednosti in na učinke njegovega delovanja v dohodku delovnih skupnosti, in sicer v dveh poglavitnih smereh. Družbena skupnost predvsem prenaša težišče svojega vpliva iz sfere proizvodnje in delitve (davek na promet, prispevek iz dohodka in izrednega dohodka ipd.) v sfero blagovne menjave, se pravi, na torišče tržnih pogojev. Docela naravno je, da ta sprememba sama ob sebi zahteva tudi ustrezne spremembe glede izbire in uporabe načina, s katerim družbena skupnost vpliva na pogoje trgovanja. To se pravi, da opuščamo obdavčevanje možnosti gospodarjenja (različne obresti na osnovna sredstva) in na dosežene rezultate gospodarjenja (prispevek iz dohodka in iz izrednega dohodka, davek na promet v proizvodnji). Dosedanji način usmerjanja je v minulih letih v zelo ostri obliki pokazal predvsem dve osnovni slabosti. Obdavčevanje dohodka je bilo funkcionalno docela neselektivno. Sistem ni razločeval, ali je bil razmeroma visok dohodek dosežen z nadpovprečno produktivnostjo in ekonomičnim gospodarjenjem ali zaradi izrednih tržnih okoliščin, kar pomeni, da vsebuje ekstra dohodek. In drugič, na podlagi takšnega usmerjanja gospodarstva se je pomemben del dohodka prelival iz sredstev delovnih skupnosti v splošno družbeno akumulacijo. Tako je postal eden pomembnih činiteljev, ki so zavirali spremembo razmerij v globalni delitvi v prid gospodarstva. Namesto teh instrumentov, ki so v bistvu ustavili razvoj samoupravnih proizvodnih odnosov, se razvija ekonomski instrumentarij, s katerim bo družbena skupnost vplivala na razvoj ponudbe in povpraševanja na trgu. Temelje tega instrumentarija sestavljajo davek na

promet v blagovnem prometu, družbene materialne rezerve, kreditni mehanizem, izvozno-uvozni režim s carinami, ekonomsko odmerjena pariteta in konvertibilnost domače valute.

Tretjič, z ustvarjanjem bančnega mehanizma nastajajo možnosti za izboljšanje denarnega trga. Ta mehanizem naj zamenja dosednji način kroženja denarja v gospodarstvu. To kroženje je večidel slonelo na administrativnem zbiranju (fiskalni prispevki, obvezna vezanja na rok, prepoved porabljanja ipd.) in razdeljevanja zbranih sredstev. To je bila večinoma administrativna ponovna delitev že razdeljenih sredstev na podlagi veljavnih delitvenih instrumentov. Zato bo treba administrativno družbeno delitev denarja čimbolj dosledno zamenjati z mehanizmom kreditiranja. Tako bodo denarna sredstva močno mobilna, s tem pa ne bo kršeno pravilo samoupravnega razpolaganja z ustvarjenim dohodkom, hkrati pa bomo odpravili administrativno razdelitev sredstev delovnih skupnosti.

S tem prerodom, ki ga doživlja ekonomski sistem po reformi, dobiva naposled dohodek svoje pravo mesto in funkcijo, to je, postaja družbeno priznano ekonomsko merilo rezultatov dela in gospodarjenja, rezultatov, ki jih dosega delovna skupnost.

V naši javnosti pa tudi znotraj Zveze komunistov je vendarle opaziti določena družbena omahovanja glede dohodka kot družbeno priznanega merila kompleksnih rezultatov dela in gospodarjenja delovne skupnosti. Celo še več! Srečujemo se tudi z nasprotnimi oziroma docela nasprotnimi tezami o elementih, ki naj bi v razmerah dohodka bili podlaga za prisvajanje osebnega dohodka.

Ena teh dilem nastaja na podlagi teze, češ da sta dozdnevna delitev po delu in blagovna proizvodnja nezdržljiva družbenoekonomska pojava.

V obrambo takšnega stališča pogostokrat navajajo Marxovo misel o tem, da se v socializmu delo ne bo več merilo posredno, z zakonom vrednosti, temveč neposredno, ker bo sleherno individualno delo že neposredno družbeno. Iz te osamljene Marxove misli tu in tam poenostavljeno sklepajo, da je v našem gospodarstvu, ker je socialistično, individualno delo posameznih delavcev in združeno delo delovnih skupnosti že samo ob sebi družbeno potrebno. To se pravi, da ima delavec oziroma delovna skupnost popolno pravico, da sodeluje v delitvi na podlagi porabe svoje delovne sile (denimo, merjenje s porabo delovnega časa).

S takšno poenostavljeno razlago osamljene Marxove misli pa ni mogoče odkriti objektivnih osnov, po katerih more delavec sodelovati v delitvi, temveč zaidemo v oster spor z družbenoekonomskim bistvom Marxovih znanstvenih spoznav o delitvi po delu v socializmu. Bistvo Marxovega spoznanja o tem sestavljata dve osnovni komponenti. Prva je, da je edina podlaga za udeležbo delavca v delitvi delovni prispevek. In to: za enak delovni prispevek se pridobi enak delež v tistem delu rezultatov dela, ki je z delitvijo določen za osebno potrošnjo. Druga komponenta pa je, da se rezultati dela določajo z enakimi merili.

Vendar pa je potrebno razločevati med družbenoekonomskim bistvom Marxovih znanstvenih spoznav in med njegovimi vizijami o konkretnem nastanku in razvoju socializma. Marx je, denimo, pričakoval, da se bo socialistična revolucija začela v industrijsko najbolj razviti državi, da bo prerasla v svetovno revolucijo in da se bo torej socialistično gospodarstvo razvijalo na temelju zelo razvitega kapitalizma. Konkreten razvoj socializma pa ni ubiral te poti. Dogodilo se je celo nekaj docela nasprotnega. Socializem se je začel razvijati najpoprej v razmeroma zelo nerazvitih državah. V gospodarstvu teh držav delujejo zakoni blagovne proizvodnje. Njihovega vpliva se družba ne more otresti z revolucionarnimi dekreti, niti ne sme pred njim zapirati oči. Samo nadaljnji razvoj proizvodnih sil ob popolnem spoštovanju zakona vrednosti lahko razvije družbeno gospodarstvo do takšne stopnje, na kateri delovanje zakona vrednosti objektivno preneha.

Določanje delovnega prispevka v danih zgodovinskih razmerah torej ni odvisno od subjektivnih želja, temveč od razvitosti proizvodjalnih sil. To spoznanje sestavlja tudi bistvo marksistične razvojne teorije. Marx je zmeraj opozarjal na to, da socialistična družba ni komunistična (svobodno prisvajanje po potrebah), ki bi se razvijala na svojih osnovah, temveč da se poraja na tleh razvitega kapitalizma, se pravi, da je tudi obremenjena z ostanki kapitalistične družbe.

Kolikor pa medtem proučimo tudi praktične argumente proti dohodku kot družbenemu merilu rezultatov dela, zelo hitro spoznamo, da je celotna dilema o dozdevni nezdružljivosti delitve po delu z blagovnim gospodarstvom samo videz pravega bistva teh nesporazumov, ki pa, kot je videti, neogibno vznikajo v razdobju transformacije najemniškega v samoupravno delo. Osnova nesporazuma namreč ni delitev, čeprav se tako na videz zdi, temveč delo in nje-

gova družbena ter funkcionalna vsebina. To najočitneje razkrivajo sami očitki na račun dohodka.

Imamo opraviti z očitki spričo dejstva, da v razmerah dohodka delavci z enakim strokovnim znanjem prisvajajo različne osebne dohodke. Ta očitek predvsem kaže, da pri nas pojmujeemo vsebino delavčevega dela tako, kot ne ustreza stvarnim razmerjem, stvarni vsebini samoupravnega dela. Strokovno znanje, kolikor ga pojmujeemo kot določeno kvaliteto delovnega prispevka delavca v procesu proizvodnje blaga in storitev, je resda zelo pomembno, toda vendarle le eno izmed komponent dela samoupravnih delavcev. Kompleks delovnih funkcij samoupravnih delavcev sestavlja način izkoriščanja sredstev dela in drugih činiteljev proizvodnje, njegovo udeležbo v organizaciji dela in poslovanja. Vse te aktivnosti delavcev z istim strokovnim znanjem pa so medtem praviloma različne in dajejo različne rezultate, s tem pa ustvarjajo tudi različne osnove za prisvajanje osebnih dohodkov.

Opraviti imamo tudi z očitki na račun mehanizma dohodka, ker omogoča, da poslovni uspeh, ki ga doseže delovna skupnost, vpliva na gibanje osebnih dohodkov. To naj bi bilo dozdevno v nasprotju z načelom delitve po delu. Takšno stališče docela zanemarja tisto delo samoupravnih delovnih skupnosti, s katerim le-te dosegaajo poslovni uspeh. To pomeni, da gre spet za pomanjkljivo pojmovanje samoupravnega dela, za nekompleksno pojmovanje dela v samoupravnih razmerjih. V blagovnem gospodarstvu pa so asortiment, kakovost blaga, trenutek, ko pride blago na trg ipd., neločljive komponente gospodarjenja. Vse to v samoupravnih razmerjih sestavlja integralni del vsebine samoupravnega dela.

Naposled, o čemer pa smo govorili že poprej, srečujemo še zmeraj tudi očitke, češ da opremljenost dela in stopnja izkoriščanja sredstev plivata na višino osebnih dohodkov. Tudi v tem primeru menijo tisti, ki tako očitajo, da je mehanizem dohodka defekten, ker dopušča, da opremljenost dela vpliva na višino osebnih dohodkov.

Pravi vzrok za omenjene očitke glede delitve je spet pomanjkljivo pojmovanje delovnih funkcij samoupravnih delavcev. Delavec in delovna skupnost sta objektivno v takšnem družbenem položaju v proizvodnji, da je ekonomska usoda sredstev dela, se pravi, stopnja organizacije dela, izkoriščanje tehničnega potenciala, vlaganja v vzdrževanje in izpopolnjevanje tehničnega potenciala, tempo obračanja sredstev, odvisna od aktivnosti delavcev in delovnih skup-

nosti. Če takšna aktivnost ne bi našla svojega materialnega ekvivalenta v mehanizmu delitve, bi to pomenilo, da gre za pomanjkljivo in neustrezno delitev, da v njej ni dosledno izvedeno načelo delitve po delu. Podatki o razmeroma nizki stopnji izrabe tehničnega potenciala, o neracionalnih vlaganjih ipd. v razdobju do reforme dajejo osnovo za to, da je mogoče mehanizmu dohodka iz razdobja pred reformo očitati ne tega, ker je omogočil vpliv opremljenosti dela na osebne dohodke, temveč ker tega ni dovolj omogočil oziroma je z enim svojim delom to celo zaviral.

Iz očitkov na račun mehanizma dohodka, ker dopušča vpliv opremljenosti dela na višino osebnih dohodkov, se porajajo različne zamisli o tem, da bi bilo treba dohodek delovne skupnosti pred delitvijo ločiti na del, pridobljen z individualno zaslugo na temelju vložnega dela delavcev, in na del, pridobljen po zaslugi razmeroma boljše opremljenosti dela. Tisti, ki to zahtevajo, predvsem zanikujejo družbeno naravo, vsebino in funkcije samoupravnega dela in položaj tega dela v družbeni proizvodnji, položaj družbenega gibala gospodarjenja, gibala, ki poganja vse činitelje proizvodne sile dela. To pa je le ena plat, zaradi katere takšno stališče družbeno ni sprejemljivo. Druga plat teh očitkov in na njih zasnovanih misli o ločitvi dohodka na del, pridobljen z delom delavca, in na del, pridobljen na podlagi opremljenosti dela, je še veliko pomembnejša. Omenjene teze in misli pravzaprav ogrožajo osnovo marksistične razredne teorije, ki sloni na znanstvenem spoznanju, da nanovo ustvarjeno vrednost ustvarja samo človeško delo, ne pa stroji, delovna sredstva. Sredstva dela naj bi torej v skladu s temi spoznanji s stopnjo svoje razvitosti in delotvornosti dvigala delo delavcev na višjo stopnjo in s tem omogočala, da delavci s svojim delom dosežajo večje ekonomske rezultate.

Vse omenjene pripombe in očitki na račun dohodka imajo, kot je jasno razvidno, nekaj skupnega. To skupno je pomanjkljivo in nepopolno pojmovanje družbene pozicije samoupravnega dela v proizvodnji, njegove vsebine in funkcij. S horizonta takšnih nepopolnih pojmovanj o samoupravnem delu ni mogoče videti celote proizvodjalnih funkcij delavcev v samoupravnih proizvodjalnih razmerjih. Neposredna posledica te napake je tudi delno nerazumevanje mehanizma dohodka, ki je v bistvu samo projekcija delovanja samoupravnega dela v delitvi.

So pa tudi očitki glede načina prisvajanja osebnih dohodkov v mehanizmu dohodka. Ti očitki izhajajo iz diame-

tralno nasprotnega stališča. Sistemu dohodka nekateri očitajo, da ni dosleden, ker se v njem osebni dohodki delavcev ne oblikujejo na podlagi cene delovne sile. S temi očitki poudarjajo, da je prav ta nedoslednost v mehanizmu dohodka vir večine slabosti in problemov, ki se kažejo v delitvenih razmerjih.

Tudi ta očitek samo na videz odkriva defekt in nedoslednost v delitvenih razmerjih, v resnici pa dokazuje, da izhaja iz iste napake kakor vsi prejšnji, se pravi, da ne pojmuje ustrezno samoupravnega dela v proizvodnji ter njegovega realnega družbenega položaja.

Ena izmed bistvenih zakonitosti gospodarstva, kot smo že zapisali, je načelo, po katerem morejo biti v družbeni proizvodnji usklajena razmerja v delitvi z razmerji v proizvodnji. Praktično to pomeni, da delitev spodbuja proizvodnjo samo, če je način, kako posamezni udeleženci sodelujejo v delitvi, v skladu z načinom, s katerim sodelujejo v procesih dela, in če razmerja v delitvi ustrezajo razmerjem pri delu in rezultatih dela. V nasprotnem načinu delitve in razmerja, ki se v delitvi oblikujejo, nestimulativno vplivajo na razmerje pri delu, in zaradi tega razmerja v proizvodnji niso stabilna. Zato se funkcionalna neuskladenost med delitvijo in proizvodnjo ne more trajneje obdržati, dokler pa traja, je vir motenj tako v procesih gospodarjenja kot v družbenih razmerjih. To je naša praksa v zadnjih letih jasno potrdila.

Iz tega spoznanja sledi jasen sklep tudi glede mehanizma dohodka. Dohodek more izpolnjevati funkcijo družbene delitve samo toliko, kolikor zagotavlja takšen način sodelovanja v delitvi in takšna razmerja v delitvi, ki ustrezajo razmerjem v proizvodnji in načinu, kako posamezni družbeni činitelji sodelujejo v procesih dela in v doseganju rezultatov gospodarjenja.

Zatorej je način, na podlagi katerega morajo delavci sodelovati v samoupravnih razmerjih v delitvi, da bi ta delitev spodbujala njihovo storilnost v procesih dela, odvisen od njihovega objektivnega družbenega položaja v proizvodnji. Družbeni položaj delavcev v proizvodnji določata v naših konkretnih razmerah dve bistveni stvari.

Prva je vsota vseh tistih ekonomskih komponent, ki spreminjajo najemniško delo v samoupravno delo. Sem vsekakor sodi prevladujoča vloga sredstev za delo v družbeni lasti.

Zgolj dejstvo, da z družbenimi sredstvi za proizvodnjo razpolagajo delavci in jih upravljajo, torej delavci, ki de-

lajo z njimi in hkrati samostojno razpolagajo z doseženimi rezultati svojega dela, iz temeljev spreminja objektivni družbeni položaj delavcev v proizvodnji, s tem pa tudi celotna proizvodna razmerja. Delavci, ki razpolagajo z družbenimi sredstvi za proizvodnjo in ta sredstva upravljajo, niso več in niti ne morejo biti več najemniški delavci. To ne morejo biti več niti v tem primeru, če bi posamezni delavci zaradi svoje družbene zaostalosti naravnost hoteli ostati samo najemniški delavci.

Ker razpolagajo s sredstvi za proizvodnjo, morajo delavci organizirati proizvodnjo, jo upravljati, da bi sploh mogli delati. To pomeni, da prepuščanje družbenih sredstev za proizvodnjo delavcem v uporabo in upravljanje terja funkcionalno združevanje poklicnega dela in upravljanja v kompleks delovne dejavnosti, v funkcionalno vsebino samoupravnega dela. Praktična posledica takšnega družbenega položaja delavca v proizvodnji je, da ne more ustvarjati osebnega dohodka s prodajo svoje delovne sile, temveč samo s prodajo proizvodov in storitev svojega dela.

Da bi mogli delavci proizvajati in s prodajo svojih proizvodov pridobivati dohodek, vstopajo v delovne skupnosti in kot delovne skupnosti organizirajo gospodarjenje v okviru delovnih organizacij. Vendar pa se vstop delavca na delo v delovno organizacijo po svoji družbeni vsebini bistveno razločuje od vstopa delavca na delo v najemniških odnosih. Z vstopom na delo v delovno organizacijo delavec ne da svoje delovne sile na voljo podjetju, da bi jo podjetje za določeno najemnino izkoriščalo v procesih dela, kot se to dogaja vse dotlej, dokler so sredstva za delo družbeno odtujena delavcu. To se pravi, tudi v razmerah administrativnega gospodarjenja. Z vstopom na delo v delovno organizacijo se delavec vključi v proces dela in upravljanja delovne organizacije, postane enakopraven član delovne skupnosti, ki je subjekt gospodarjenja. To pomeni, da si z vstopom na delo v delovno organizacijo delavec ne pridobi pravice do najemnine, ker ni prodal svoje delovne sile, temveč ima realno možnost, da s svojim delom sodeluje v proizvodnji blaga in storitev, ki jih proizvaja in prodaja delovna skupnost, in da na tej podlagi sodeluje v delitvi doseženega dohodka delovne skupnosti.

V takšnih družbenih razmerjih se iz temeljev spreminja družbeni subjekt podjetja, s tem pa tudi položaj in funkcija podjetja v odnosih do delavcev. Subjekt podjetja postanejo v samoupravnih razmerjih delavci, organizirani v samoupravno delovno skupnost enakopravnih članov. V

teh razmerah delovna razmerja, ki sestavljajo jedro proizvodnih razmerij, niso in ne morejo več biti razmerja med dvema pravnima subjektoma, se pravi, med delavcem in podjetjem, ki sta med seboj povezana z nakupom in prodajo delovne sile in z vsemi drugimi vezmi, ki izvirajo iz tega. Družbeni položaj delavca na delu in na podlagi dela v samoupravnih delovnih razmerjih se torej ne ureja na relacijah med podjetjem in delavcem, temveč med delavcem in delovno skupnostjo, katere enakopraven član je, saj na podlagi samoupravnosti sodeluje pri sprejemanju njenih sklepov.

V teh razmerjih nas lahko delno vznemirja in nam zbuja asociacije na najemniška delovna razmerja to, da je delovna sila, se pravi, delavčeva delovna sposobnost za določeno konkretno in koristno delo, tudi zdaj eden izmed elementarnih pogojev, ki jih mora delavec izpolnjevati, da bi lahko vstopil v delovno skupnost. Materialna podlaga delovne skupnosti je združeno delo. Zategadelj je članstvo delavca v delovni skupnosti neogibno pogojeno z udeležbo njegovega individualnega dela v združenem delu delovne skupnosti. Ker pa konkretna proizvodnja zahteva povsem določeno strukturo delovne sile (ki se z razvojem sredstev dela spreminja), lahko v posameznih delovnih procesih sodelujejo samo delavci, katerih delovna sposobnost ustreza zahtevam konkretne proizvodnje. To pomeni, da je sposobnost delavca, se pravi njegova konkretna znanja in delovne spretnosti, eden izmed elementarnih družbenih pogojev za njegov vstop v delovno skupnost. V naših samoupravnih razmerjih je namreč upravljanje sredstev dela pogojeno s konkretnim delom pri teh sredstvih. To pomeni, da je lahko član delovne skupnosti samo delavec, ki s svojim konkretnim delovnim znanjem in delovnimi spretnostmi sodeluje v procesih dela. Z izvajanjem tega načela v naših delovnih razmerjih torej ne ohranjamo blagovne narave delovne sile, temveč zagotavljamo združevanje konkretnega dela in upravljanja v funkcionalno enotno celoto samoupravnega dela.

Takšen razvoj samoupravnih proizvodnih razmerij pa je v minulem razdobju precej ovirala administrativna praksa, ki je dvigala podjetja iznad delovne skupnosti. Administrativna praksa namreč zmeraj teži k temu, da bi podjetje spremenila v svoj instrument. Zategadelj tudi prisoja podjetju značilnosti pravne in materialne sile, ki v imenu višjih družbenih koristi nastopa proti koristim delovne skupnosti. S tem se ohranja v proizvodnih razmerjih fetiš

podjetja. Ta fetiš je ustvarilo razdobje administrativnega gospodarjenja z vsemi družbenimi posledicami, ki nastajajo v takšnem ozračju. Najresnejša posledica takšnega opredeljevanja podjetja je, da se v takšnem ozračju kot subjekt gospodarjenja v podjetju aktivira administracija podjetja. Vse to vsekakor nujno oživlja v delovni organizaciji številne elemente najemniških razmerij, in tako onesposoblja družbene sile delovne skupnosti, da bi postale v resnici subjekt gospodarjenja.

Iz teh spoznanj sledi, da je treba še naprej izpopolnjevati način, kako družbena skupnost usmerja procese v gospodarstvu in družbi. Predvsem je potrebno še nadalje omejevati neposredno administrativno vmešavanje v družbene in gospodarske procese ter zelo izpopolniti mehanizem, ki aktivira in spodbuja delovno aktivnost delovnih skupnosti.

Iz vsega tega jasno sledi, da delavci, ki razpolagajo z družbenimi sredstvi za delo, ne prodajajo svoje delovne sile, temveč proizvode svojega dela. To pa pomeni, da se delovna sila delavca prodaja samo v opredmeteni obliki, v proizvodih, se pravi v blagu. Delavci torej ustvarjajo ekvivalent za porabo svoje delovne sile samo, če s svojim delom uspešno izkoriščajo druge činitelje proizvodne sile dela in če proizvajajo proizvode in opravljajo storitve v takšnih količinah, vrstah ter s takšno kakovostjo in v takšnem času, kot to zahteva trg. Za takšno svoje kompleksno delo pridobivajo delavci dohodek, ki ustreza njihovemu kompleksnemu delu v proizvodnem procesu, ne pridobivajo pa najemnine. Vsa ta dejstva sama ob sebi odkrivajo, da najemnina ne zagotavlja samoupravnim delavcem takšnega načina in obsega udeležbe v delitvi, ki bi ustrezala njihovemu delu v proizvodnji. Dela samoupravnih delavcev ni mogoče meriti samo s porabo delovne sile, temveč predvsem z ekonomskimi učinki, ki se v celotnem procesu dela in poslovanja dosežejo z določenim delovnim potencialom. Če bi torej v mehanizmu dohodka ostala najemnina kot podlaga za udeležbo delavcev v delitvi, s predpostavko, da se družbeno določa, bi delitev ponovno spodbujala najemniške elemente v materialnem interesu delavca. Oživela bi prizadevanja, da delavci dosežejo čim večjo ceno za delovno silo neposredno, ne pa na podlagi povečanega dohodka delovne skupnosti. V našem družbenem mehanizmu je zelo veliko načinov in metod, kako to doseči: z izpopolnjevanjem strokovnega znanja delavcev na papirju, z napihovanjem težavnih delovnih razmer, z odmerjanjem nesorazmerno majhnih delovnih normal, z ustvarjanjem fiktivnih

delovnih mest ipd. Če bi takšni pojavi oživali v gospodarstvu, bi neogibno povzročili administrativne reakcije skupnosti. Vendar pa so tudi te zelo dobro znane: določanje strukture delovne sile, odmerjanje višine poprečnih osebnih dohodkov itd.

Vseeno pa je najbolj bistveno to, da se predlogi, po katerih bi bilo treba v mehanizmu dohodka ohraniti najemnino, pojavljajo v imenu doslednega izvajanja tržnih razmer v našem gospodarstvu, praktično pa navajajo k rešitvam, ki so prav nasprotne.

Poglejmo zakaj. Blagovni proizvajalci so delavci, združeni v delovne skupnosti. Kot smo že ugotovili, delovne skupnosti prodajajo proizvode svojega dela, to je opredmeteno delo. To pomeni, da trg, s tem da priznava družbeno potrebno delo v proizvodih, pravzaprav določa kompleksni delovni učinek delovne skupnosti. Tako vpliva trg na delovno skupnost, da učinkovito in ekonomično gospodari z vsemi činitelji proizvodne sile dela.

Če sprejmemo tezo, da je treba v mehanizmu dohodka oblikovati osebne dohodke delavcev na podlagi tržne cene delovne sile, sta mogoči le dve rešitvi. Prva možnost bi bila, da bi se o ceni delovne sile dogovarjali posamezni delavci z delovno skupnostjo, katere enakopravni člani so. Ta možnost praktično ne pride v poštev, ker so delavci tudi subjekt gospodarjenja. Oblikovanje osebnih dohodkov na podlagi cene delovne sile, bi delovno skupnost spravilo v absurden družbeni položaj. Osebni dohodki delavcev bi se v tem primeru oblikovali neodvisno od rezultatov dela delovne skupnosti. S tem bi prisvajanje osebnih dohodkov izgubilo tiste stimulatивne elemente, ki jih razvija v delavcu mehanizem delitve dohodka. To so elementi, ki spodbujajo delavca, da kompleksno gospodari. Praktična posledica takšnega prisvajanja osebnih dohodkov bi bila ta, da delovna skupnost ne bi imela interesa za pridobivanje dohodka, kar bi konec koncev utegnulo ogroziti sposobnost delovne skupnosti, da izplača dogovorjene najemnine. Takšne razmere v delovnih skupnostih bi bile zelo ugodne za oživljanje najrazličnejših oblik administrativnega podjetništva. Druga možnost bi bila, da bi ceno delovne sile določala družbena skupnost. Posledica takšnega usmerjanja, oziroma natančneje rečeno, vmešavanja v delitev osebnih dohodkov so zelo dobro znane.

Vendar pa se cena delovne sile niti v prvem niti v drugem primeru ne bi oblikovala na podlagi resničnih odnosov med ponudbo in povpraševanjem na trgu delovne sile,

temveč na podlagi družbeno določene cene delovne sile. Iz tega jasno sledi sklep, da najemnina v razmerah dohodka ne bi pripomogla k izpopolnjevanju samoupravnih razmerij na podlagi tržnih zakonitosti, temveč prav narobe.

To pomeni, da družbeni položaj, ki ga objektivno delavec ima v gospodarstvu, delavcu ne dopušča, da dela kot najemniški delavec, zaradi česar tudi nima objektivne podlage, da bi sodeloval v delitvi v obliki najemnine. Nasprotno, konkretne razmere v delovnih skupnostih opozarjajo na drugo stvar. Razmeroma dolgotrajno ohranjanje najemniških elementov v delitvenih razmerjih v bistvu že ovira in blokira popolnejši in bolj vsestranski razvoj vseh delovnih aktivnosti, ki jih delavci glede svojega družbenega položaja v gospodarstvu in v drugih dejavnostih morajo opravljati.

Drugo, kar se v pripombah k sistemu dohodka (ker se v njem ne oblikujejo osebni dohodki na podlagi cene delovne sile) pozablja, je to, da delovna skupnost ni preprosta vsota delavcev in da družbeno delo ni preprosta vsota posameznih delovnih sil. Delovna skupnost in združeno delo sta družbenoekonomska začetka socialističnih družbenih tvorb, ki jih uravnavajo posebne družbene in ekonomske zakonitosti.

Tisto, kar povezuje delovno skupnost v enotno družbeno tvorbo, je združeno delo njenih članov z družbenimi proizvodnimi sredstvi. Delavec si namreč praktično pridobi družbeni status samoupravnega delavca šele takrat, ko se vključi v delovno skupnost in ko sodeluje v njenem delu. To pomeni, da je delo posameznih članov delovne skupnosti v bistvu organski del skupnega združenega dela. Kot takšno postaja delo posameznih članov delovne skupnosti za delovno skupnost potrebno delo, realizira pa se z realizacijo skupnega združenega dela. Sodelovanje posameznih članov delovne skupnosti s svojim delom v združenem delu je tudi materialna podlaga za enakopravnost članov delovne skupnosti.

Vendar pa delovne skupnosti glede na konkretno obliko dela in kakovost delovne sile svojih članov niso homogene. Konkretno delo posameznih članov delovne skupnosti se razločuje tako po načinu dela kot tudi po kakovosti. Strukturo delovne sile vsiljuje delovni skupnosti vrsta proizvodnje in stopnja razvitosti sredstev dela. Običajno je sestavljeno združeno delo iz celega spektra različnih konkretnih del in kakovosti delovnih sil. Proizvodnja zahteva manualne delovne sposobnosti, sposobnosti za zapletenejše umske

in ročne naloge kot tudi zelo razvite umske in ustvarjalne sposobnosti. To z drugimi besedami pomeni, da posamezni člani delovne skupnosti sodelujejo na podlagi notranje delitve dela z različnim konkretnim delom v procesu dela. En del članov skupnosti opravlja pretežno manualne operacije, ki jih je mogoče uspešno opravljati brez posebnega poklicnega znanja in zahtevnejših delovnih spretnosti, terjajo pa hude fizične napore. Drugi izvajajo spet tako imenovane strokovne operacije. Te morejo uspešno opravljati le delavci, ki so si pridobili za ta dela potrebno strokovno znanje in posebne poklicne delovne spretnosti itd. ker opravljajo delavci različne konkretne delovne naloge, opazujejo in ocenjujejo posamezne činitelje dela in posamezne komponente združenega dela iz različnih zornih kotov, ter jim prisojajo tudi različno težo in pomen. Težaki praviloma precenjujejo pomen fizičnih naporov, strokovni delavci poklicne spretnosti itd., intelektualni delavci pa kaj radi preveč poudarjajo pomen znanja.

Materialna enotnost interesov članov delovnih skupnosti temelji torej na družbenem položaju delavca, se pravi na tem, da so dela posameznih članov delovne skupnosti organski sestavni deli združenega dela in da jih je mogoče samo kot takšna opravljati. Vendar pa razlike med posameznimi konkretnimi deli, tako imenovanimi posebnimi deli, različne delovne sposobnosti posameznih članov na teh podlagah, različna udeležba v procesih dela pogojujejo razlike v pogledih na iste činitelje proizvodne sile dela, na iste elemente delovne sile, ustvarjajo ožje interese posameznih članov delovne skupnosti ter razlike v ocenjevanju obveznosti in pravic, ki nastajajo v zvezi z delom in v odvisnosti do njega. Iz tega izvirajo znotraj enotnega družbenega interesa združenega dela tudi nekatera nasprotja.

Opisana nasprotja pa je mogoče uspešno razreševati le znotraj združenega dela, v delovnih skupnostih. Skupni imenovalec posameznih konkretnih del članov delovne skupnosti je namreč njihovo združeno delo. To pomeni, da je mogoče objektivno opredeliti udeležbo posameznih delavcev v delitvi le na podlagi njihovega delovnega prispevka k rezultatom združenega dela. Posamezna dela more opredeliti torej samo delovna skupnost, ki upravlja združeno delo, in sicer na podlagi kompleksnega primerjanja vseh posameznih del z združenim delom.

Druga lastnost združenega dela je, da združuje dve delovni funkciji, se pravi, različne vrste konkretnega dela in upravljalno delo. Iz tega izvira tudi poglobitno družbeno

protislovje samoupravnega dela, ki se kaže v naslednjem. Delavec sodeluje v procesu dela, porablja svojo delovno silo in si prizadeva, da si z udeležbo v delitvi zagotovi potrebna sredstva za obnovo, vzdrževanje in razvijanje svoje individualne delovne sile. To je ena oblika njegovega materialnega interesa. Toda delo posameznega delavca je samo en del skupnega združenega dela in se lahko samo kot takšno uresničuje, se pravi, da daje rezultate. Rezultati združenega dela pa so odvisni od opremljenosti dela, organizacije dela, uporabe znanstvenih spoznav v proizvodnji in podobno. Zato je delavec materialno zainteresiran, da delovna skupnost izboljša delovne razmere in druge činitelje dela. To pa je druga oblika materialnega interesa.

Očitno je, da sta omenjena interesa v medsebojnem nasprotju, vendar nista nerešljiva. Kolikor se razrešujeta na torišču delovne skupnosti, sestavljata enotnost nasprotja. V razmerah samoupravnega dela je namreč izboljševanje delovnih razmer podlaga za nadaljnje izboljšanje standarda delavcev. In narobe: vsako zboljšanje standarda delavcev kot rezultat njihovega dela vpliva na popolnejše izkoriščanje produkcijskega potenciala in ustvarja neposreden interes delavcev, da še nadalje izboljšujejo delovne razmere, opremljenost dela.

Najemnina, s katero se v delitvi zagotavlja udeležba za najemniško delo v proizvodnji, ne more pripomoči k pozitivnemu razreševanju obstoječih družbenih protislovnosti znotraj samoupravnih delovnih skupnosti. Najemnina je po svojem izvoru nastala v razmerah nakupa in prodaje delovne sile, zato je tudi njen družbeni doseg omejen na najemniška razmerja in na najemniško delo. Zategadelj bi delitev na podlagi najemnine v mehanizmu dohodka zaostrovala obstoječa družbena protislovja znotraj samoupravnih delovnih skupnosti, zbuvala bi dileme med dvema protislovnima interesoma samoupravnih delavcev v škodo nadaljnjega razvoja delavcev kot subjektov gospodarjenja, zaostрила bi protislovnosti, ki se porajajo v delovni skupnosti zaradi nehomogenosti konkretnih del ipd.

Zatorej najemnine ni mogoče vkomponirati v mehanizem dohodka, ker je dohodek po svojem družbenem bistvu ravno preseganje najemniških odnosov v razmerah blagovne proizvodnje.

V naši javnosti in tudi v Zvezi komunistov pa pri ocenjevanju blagovne narave naše proizvodnje vendarle še zmeraj zahajajo iz ene skrajnosti v drugo. Ena skrajnost je ta, da razglašajo blagovno proizvodnjo kot docela ne-

združljivo s socialističnimi proizvodnimi odnosi. Druga skrajnost pa je v tem, da imajo blagovno proizvodnjo za absolutno določeno obliko gospodarjenja, ki se ne spreminja z razvojem proizvodnje in družbenih razmerij. Pri tem pa pozabljajo na tiste spremembe v družbenem položaju delavcev v proizvodnji (delavci razpolagajo z družbenimi sredstvi za delo), ki se zelo pomembno izražajo v blagovni proizvodnji (delavci postajajo subjekt gospodarjenja, delovna sila ni več blago ipd.). Docela razumljivo je, da nobena izmed omenjenih skrajnosti ne izraža resničnih razmerij v našem gospodarstvu.

Mehanizem dohodka temelji na spoštovanju zakonov blagovne menjave. Po teh zakonih se vsi proizvodi spremenijo v blago in trg določa količino potrebnega dela, ki ga vsebujejo. Zaradi tega je celotno delo delovnih skupnosti vloženo v proizvode, ki jih delovna skupnost pošlje na trg odvisno od trga. In prav v tem je druga temeljna značilnost naših samoupravnih odnosov. Kot pa smo že ugotovili, sloni mehanizem dohodka na osvobojenem in ne na najemniškem delu delavcev v proizvodnji. Mehanizem dohodka razvija in spodbuja kompleksno gospodarsko aktivnost delavcev v proizvodnji, spodbuja družbeno formiranje delavcev kot subjekta gospodarjenja in vpliva na to formiranje.

Vzrok najrazličnejših pobud za iskanje trdnejših, natančneje določenih splošnih osnov za določanje osebnega dohodka so pravzaprav dileme v zvezi z delitvijo doseženega dohodka na del, namenjen za neposredno potrošnjo, in na del za razvoj ter izboljšanje materialnih razmer gospodarjenja (delitev na potrebno delo in presežno delo).

Te dileme v družbeni proizvodnji niso nove, niti niso posebnost samoupravnih proizvodnih razmerij. Sleherni subjekt gospodarjenja se sreča z njimi, ne glede na družbeno naravo proizvodnih razmerij. Vendar pa se te dileme razrešujejo v sferi družbenih razmerij, ne pa z optimalnimi ekonometrijskimi formulami.

Proizvodnja in torej tudi delitev sta zmeraj določeni obliki družbenih razmerij. V našem primeru so to samoupravna razmerja. V teh razmerjih so delovne skupnosti enakopravnih delavcev subjekt proizvodnje. Kako delovne skupnosti razporejajo doseženi dohodek, je vsekakor odvisno od številnih ekonomskih in družbenih činiteljev (stopnja opremljenosti dela, količina doseženega dohodka, življenjski standard ipd.). Najodločilnejši pri tem, ko delovna skupnost določa sredstva za posamezne oblike potrošnje,

pa je vpliv notranje delitve na materialni položaj delovne skupnosti. Kolikor vlaganja v tehnični potencial proizvodne sile dela omogočajo delavcem, da dosega večji dohodek in na tej podlagi več denarja za osebno potrošnjo, toliko bo delovna skupnost materialno bolj zavzeta za vlaganja v tehnični potencial. Zanimanje delovne skupnosti za vlaganja v tehnični potencial pa docela skopni ali se bistveno zmanjša, če je dohodek, dosežen z izpopolnjenimi sredstvi dela, posebej obdavčen. Takšno obdavčevanje dohodka sili delovne skupnosti, da dajejo več za osebno potrošnjo. Enako spodbuja potrošniško orientacijo delovne skupnosti v delitvi tudi relativna nestabilnost denarnih sredstev delovnih skupnosti (blokiranje, obvezno vezanje na rok, obdavčevanje, administrativno združevanje ipd.) ter administrativno razdeljevanje denarnih sredstev (kritje izgub, dodeljevanje obratnih sredstev, razporejanje deviz ipd.). Vsi takšni posegi družbene skupnosti v gospodarske tokove ovirajo osnovni družbeni interes delovne skupnosti, da z vlaganji v izboljšave svojega tehničnega potenciala omogoči produktivnejše delo, večji dohodek in na tej podlagi tudi večje osebne prejemke. Ti posegi v procese gospodarjenja torej prizadenejo ravno osnovno impulzivno komponento samoupravnega dela.

Docela logično je, da je bila ta komponenta samoupravnega dela v razdobju do reforme razmeroma slabo razvita, saj so njen razvoj nenehno dušila administrativna vmešavanja v procese gospodarjenja. V takšnem ozračju gospodarjenja so se nenehno porajale pobude, da bi bilo treba na najbolj primeren način družbeno določiti količino potrebnega dela. Izhodišče vseh teh pobud, ne glede na rešitve, ki so se ob tem vsiljevale, je bilo pravzaprav v prizadevanjih, da bi ne bili razreševanja osnovne dileme pri delitvi dohodka (na potrebno delo in presežno delo) prepustili delovnim skupnostim (ki vlaganja v tehnični potencial povezujejo s svojim neposrednim interesom, se pravi, ki vlaganja pogojujejo z večjim dohodkom in na tej podlagi tudi s povečanjem svoje potrošnje), temveč da bi bili našli optimalno družbeno formulo (obračunski osebni dohodki, koeficient interne akumulacije, tržna cena delovne sile ipd.) za določanje sredstev za osebne dohodke iz doseženega dohodka. Praksa je pokazala, da se iz takšnih prizadevanj neogibno izcimi administrativno določanje razmerij v delitvi in da pri tem nastanejo nasprotja, ki jih ni mogoče uskladiti z elementarnimi zakonitostmi gospodarskih in družbenih gibanj. Družbeno so vsa ta prizadevanja,

ne glede na to, koliko se s perspektive dnevne prakse in ekonometrijskega prakticisma zdijo racionalna in zato tudi privlačna ter sprejemljiva, v bistvu docela nesprejemljiva, zlasti zato, ker vsebujejo elemente nezaupanja v samoupravne delovne skupnosti in zanikovanja njihove sposobnosti, da uspešno odgovorijo na eno najbolj temeljnih vprašanj gospodarjenja. Gre torej za zanikovanje, da bi bile samoupravne delovne skupnosti sposobne zagotoviti razširjeno reprodukcijo tehničnega potenciala, s katerim delajo. To je v bistvu zanikovanje družbene sposobnosti delovnih skupnosti in samoupravnih proizvodnih razmerij, da lahko postanejo osnovna gonilna družbena sila, se pravi, subjekt gospodarjenja in gospodarskega razvoja.

Zato morajo v samoupravnih proizvodnih razmerjih osnovno delitev dohodka na posamezne oblike potrošnje samostojno in avtonomno opravljati samoupravne delovne skupnosti. Sleherni poskus določiti nekakšno splošno formulo delitve dohodka na potrebno delo in presežno delo pride neogibno navzkriž z elementarnimi osnovami samoupravnega gospodarjenja. Pri tem ne gre le za zelo grobo formalno kršitev samoupravnosti, temveč predvsem za bistveno, funkcionalno kršitev samoupravnosti. Gospodarske organizacije so namreč živi organizmi, ki jih družbeno poganjajo delovne skupnosti. To pomeni, da v teh razmerah ni mogoče ločiti razvoja in napredka delovne organizacije oziroma njenega tehničnega potenciala od materialne zavzetosti delovne skupnosti za takšen razvoj.

Kolikor je pač treba zagotoviti odvajanje dohodka delovne skupnosti v sredstva za izboljšanje tehnične opremljenosti dela na podlagi nekakšne splošne formule, ker delovna skupnost ne kaže zavzetosti za takšna odvajanja, in le v takšnem primeru je sprejem omenjene splošne formule sploh upravičen, je treba predvsem ugotoviti vzroke, zaradi katerih delovna skupnost ne kaže zanimanja za vlaganja v svojo tehnično opremljenost dela. In šele na podlagi raziskanih vzrokov je treba družbeno ukrepati. To pomeni, da družbena skupnost ne sme predvsem sama urejati vseh tistih razmerij, ki jih iz katerihkoli razlogov ne uredijo samoupravne delovne skupnosti. S takšnim delom družbena skupnost samo začasno urejuje ta razmerja. Vendar pa s svojimi rešitvami ne izpopolnjuje, temveč krni samoupravni organizem in njegovo aktivnost. Zato mora družbena skupnost s svojimi posegi ubirati prav nasprotno pot, se pravi, odkrivati mora prave vzroke, zakaj delovnim skupnostim ni do tega, da bi urejale nekatera razmerja.

Kadar gre za določanje razmerij v delitvi dohodka na posamezne oblike potrošnje, je najvažnejši materialni interes delovne skupnosti, da izpopolnjuje opremljenost svojega dela. Tega ni mogoče doseči z nobenim prisilnim odvajanjem sredstev iz dohodka delovne skupnosti v njene investicijske sklade. Veliko vprašanje pa je, ali so vlaganja v sredstva dela sploh gospodarsko smotrna, če delovna skupnost v tem ne vidi svojih koristi.

Pri tem moremo ločiti zlasti dva osnovna kompleksa vzrokov, ki vplivajo na materialno nezainteresiranost delovne skupnosti, da vlaga v sredstva dela. Prvi kompleks vzrokov so lahko slabosti v ekonomskem sistemu, s katerim družbena skupnost določa družbene pogoje gospodarjenja. Mislimo predvsem na tiste instrumente v sistemu, ki zmanjšujejo zanimanje delovne skupnosti za izboljševanje tehnične opremljenosti svojega dela. O teh smo že pisali (neizenačene obresti, obdavčevanje dohodka, prizadevanja po uvedbi tehnične rente, obveznosti, ki izvirajo iz investicijskega sklada delovne skupnosti, blokiranje, obvezno vezanje na rok, administrativno združevanje ipd. sredstev delovnih skupnosti). Drugi kompleks vzrokov izvira iz splošnega gospodarskega položaja delovne organizacije v gospodarstvu. Razmeroma zaprt domači trg je vzrok za relativno slabo produktivnost, saj omogoča delovni organizaciji monopolni položaj. Administrativno oblikovanje cen deformira materialna razmerja med gospodarskimi dejavnostmi. Relativno ekonomsko depresirana osebna potrošnja, kombinirana z množico elementov razdeljevanja osebnih prejemkov neodvisno od rezultatov dela, spodbuja zavzetost za ekstenzivno delo. Nerazvit kreditni sistem in nestrpnost administracije do sredstev delovnih skupnosti sta vzrok za nepremišljeno in razdrobljeno ter neperspektivno porabljanje sredstev.

Družbena skupnost mora prav z urejanjem in razvijanjem teh razmerij, ki dušijo in jemljejo zanimanje delovnim skupnostim za vlaganja v opremljenost svojega dela, vplivati na to, da bodo delovne skupnosti materialno zainteresirane za vlaganja v sredstva dela.

Kot je bilo že rečeno, to ni stvar, ki jo vsiljuje spoštovanje formalne samoupravnosti. Nasprotno, v tem je bistvo samoupravnega načina gospodarjenja v razmerah dohodka. Delovna skupnost, ki z združenim delom v okviru delovne organizacije pridobiva dohodek, je namreč objektivno v položaju, da oceni, kako mora v posameznih etapah razdeljevati doseženi dohodek, da bi z delitvijo vplivala na bolj-

še proizvodne razmere, ki lahko dajo optimalne ekonomske rezultate. Takšen je objektivni položaj delovne skupnosti v gospodarstvu. Toda v neposredni praksi pa korelacije med posameznimi činitelji proizvodne sile dela (sredstva dela, organizacija dela, predmeti dela, delovna sila ipd.) in družbenim proizvodom oziroma dohodkom ni zmeraj mogoče preprosto in do kraja spoznati. Poleg tega pa morajo pri sprejemanju odločitev o delitvi delovne skupnosti premagovati določena nasprotja. Ta izvirajo iz tehnične delitve dela, in na tej podlagi iz različnih pogledov posameznih članov delovne skupnosti tako na razmerja v delitvi oziroma na korelacije med posameznimi činitelji proizvodne sile dela in dohodkom. Seveda to že zadeva notranje življenje in dozorevanje samoupravnih razmerij znotraj delovnih skupnosti. To je področje dejavnosti samoupravnih družbenih sil, ki se morajo znotraj samoupravnega mehanizma zavzemati za uspešno gospodarjenje v skladu z objektivnimi materialnimi možnostmi in materialnim interesom delovnih skupnosti v danih razmerah.

Vse to ne pomeni, da se mora družbena skupnost vesti kot neangažirana opazovalka vseh teh procesov in tokov v gospodarstvu. Nasprotno, družbena skupnost mora biti zelo aktivna, le da težišče njene aktivnosti ni na iskanju katerekoli splošne oblike za delitev dohodka delovne skupnosti na potrebno in presežno delo, temveč na nadaljnjem osvobajanju gospodarstva administrativno egalizatorskih okov in na spodbujanju tistih ekonomskih zakonitosti, ki spodbujajo interes delovnih skupnosti, da izboljšujejo opremljenost svojega dela, da bi dosegle večji dohodek.

Takšen premik težišča družbene aktivnosti je uveljavila gospodarska reforma. Na njenih osnovah se gospodarski sistem še nadalje izpopolnjuje in dopolnjuje. Jasno je, da niti gospodarskih ukrepov reforme (cene, devizni režim, kreditni sistem ipd.) ni mogoče do kraja izpopolniti, ne da bi uspešno premagali številne družbene dileme, ki spremljajo ta operativni poseg v odnose gospodarjenja. Dileme nastajajo namreč predvsem kot posledica resnih spopadov med gospodarskimi pojmovanji, ki so se oblikovala v razdobju pred reformo, ki so prežela metode in manire gospodarjenja in se poskušala vsiliti naši družbi kot edino mogoči način socialističnega gospodarjenja z ene ter kot ekonomska logika, ki jo v gospodarjenje vnaša gospodarska reforma, z druge strani. Odločilno vlogo pri premagovanju teh dilem pa morajo imeti prav delovne skupnosti, ki morajo po reformi postati hrbtenica gospodarjenja.

Kritično razpoloženje

Vprašanje: kakšna je današnja mladina, koliko je zmožna in usposobljena, da se spoprime z razmerami svojega časa in okolja, je vselej in v vsaki družbi in zato tudi pri nas pogostna tema javnih in privatnih razmišljanj in pogovorov. Vsaka raziskava, ki skuša odgovoriti na to vprašanje in odkriti podobo mladih ljudi našega časa, pa ni sama sebi namen, zato se ne more in ne sme zaustaviti na pol poti, zgolj pri prikazu značilnih potez mlade generacije. Da bodo dobljeni rezultati tudi uporabni, in to ne samo za razlago, temveč tudi za spremembo danih razmer, mora raziskava razkriti tudi tiste temeljne vzroke, ki v kaki družbi oblikujejo tako ali drugačno podobo mladega človeka. Glede na to, da so dosedanje tovrstne raziskave tako po številu, kakor po bosegu dokaj skromne, je razumljivo, da precej skeptično presojam ugotovitve vseh mogočih razprav o mladini, pa čeprav ne zanikam povsem resničnosti in vrednosti nekaterih spoznanj in ocen, ki jih dajemo ali slišimo v teh razpravah.

Nedvomno vsi, ki razmišljamo in razpravljamo o mladih ljudeh, svoje posplošitve in ocene izvajamo iz gradiva, ki je plod naših lastnih izkustev iz stikov in dela z mladino. Na temelju takega, bolj ali manj slučajno zbranega ter po po svojem izboru in obsegu dokaj omejenega gradiva, pa je tudi vrednost ocene, ki jo dajemo, skromna in močno omejena. V najboljšem primeru lahko le približno opredelimo posamezne značajske poteze mladih, pa še tu gre marsikdaj zgolj za značilnosti določene skupine znotraj celotne populacije, in bi jih zato težko posplošili in pripisali celotni mladi generaciji.

Zato bom v svojem prispevku ubral nasprotno pot. Opustil bom vabljivo možnost, da skiciram svojo lastno, bolj ali manj subjektivno podobo našega mladostnika, ter se bom omejil zgolj na prikaz nekaterih značilnosti sedanje družbene situacije. Te značilnosti precej oblikujejo določene poteze v značaju naše mladine, in to predvsem njen pogled

na družbo, njeno socialno motiviranost in družbeno zavzetost.

Značilno za življenjsko situacijo, ki oblikuje zavest, sistem spoznanj in vrednot mladega človeka, je, da ta človek komaj začenja proizvodno in družbeno življenje oziroma se šele pripravlja nanj. Zato se tudi njegov odnos do družbenega okolja ne oblikuje neposredno, temveč posredno, na podlagi številnih vtisov, informacij in razlag, ki mu jih naključno ali organizirano posreduje okolje, v katerem živi in se oblikuje. Tako lahko trdimo, da njegov odnos do sveta in neposrednega okolja ni praktičen, temveč pretežno teoretičen. Svoja izkustva o družbi, svoje vrednotenje družbenih razmer in odnosov ne oblikuje neposredno, v praktičnem proizvodnem in družbenem življenju, temveč jih večinoma sprejema posredno kot posplošena izkustva in vrednote drugih, svojega družbenega okolja.

Zato je tudi razumljivo, da v družbenih razmerah ne vidi toliko odnosov med ljudmi v proizvodnji, kolikor predvsem ali samo odnose med posamezniki, medčloveške, moralno-etične odnose. Hkrati pa so tudi spodbude, ki motivirajo njegovo družbeno in človeško zavzetost, pretežno moralno-etične vrednote. Zato je povsem pravilna ugotovitev, da je odnos mladega človeka do družbenih razmer zlasti moralno kritičen ter da ob razreševanju družbenih protislovij manj racionalno in mnogo bolj čustveno sodeluje in se opredeljuje. Od tod izredna občutljivost mladega človeka za moralne deformacije v družbi in njegova disponiranost, da kritiko posameznih nemoralnih dejanj celo naglo posploši v obsodbo družbenih razmer nasploh. Čeprav je res, da je tako apriorno moralno vrednotenje družbenih odnosov statično in nedialektično, pa je hkrati tudi res, da mu takšno stališče preprečuje, da bi zdrknil na raven vsakdanjega, neosmišljenega in zgolj v materialne cilje zaverovanega praktikizma.

Če zanemarimo socialne razmere, v katerih živi mlad človek, in ki nedvomno odbirajo vsebino posredovanega, kakor tudi to, da že v tem obdobju nastajajo konflikti zaradi nekaterih navzkrižij med formalnimi in neformalnimi vplivi okolja, potem lahko ugotovimo, da usodne konfliktne situacije nastanejo predvsem v obdobju in razmerah, ko zmora in mora pridobljena spoznanja in vrednotenja vzporejati z objektivno resničnostjo ali jih celo urešničevati v proizvodni in družbeni praksi. Nastanejo torej v obdobju, ko nekdanje prevzemanje nadomesti lastna, ana-

litična in praktična spoznavna dejavnost. To je obdobje preverjanja doslej pridobljenega, v nekem smislu ponovno vrednotenje ali tudi prevrednotenje vrednot. Pri tem pa ga vselej spremlja občutek razočaranja, osebne stiske in negotovosti ob spoznanju, da se lepo zamišljena shema odnosov in vrednot, njegovih predstav o svetu in družbi, v marsičem razlikuje od stvarnih razmer, in da si šele mora s svojim trudom vzpostaviti realen odnos do sveta in najti svoje mesto v njem.

Ni odveč, če opozorimo, da prav sedanje družbene razmere opisano konfliktno situacijo še zaostrujejo. Sodobna družbena realnost vsak dan bolj zanikuje doslej prevladujoče prepričanje, da je mogoče zgolj z voluntarističnim naporom uresničiti spoznane družbene ideale. Vsakdanja praksa, predvsem pa razumevanje te prakse zahtevata od posameznika racionalne sposobnosti in prizadevanja, če hoče najti v njej smisel svoje osebne in družbene aktivnosti. Hkrati pa daje kvalitativno nova faza družbenega razvoja, ki stopnjuje stara ter obenem poraja nova družbena protislovja, in vse to ob njihovem ne dovolj uspešnem in idejnem ovrednotenju družbeni praksi večkrat prakticistično in neperspektivno usmerjenost, kar nujno vzbuja zahteve po učinkovitejši, idejno in moralnoetično smiselnejši in perspektivnejši praksi.

Nedvomno moramo prav v taki situaciji iskati vzroke za izredno kritično razpoloženje mladih ljudi do sodobne družbene prakse. Ni povsem neupravičena njihova pripomba, da uvajamo blagovne odnose in menimo, da smo omejili njihov socialno in moralno negativni vpliv zgolj s tem, da smo jih preimenovali v »socialistične blagovne odnose«. Opozarjajo, da so se že v sedanjih razmerah pomembni socialni in moralni odnosi opredmetili, se zožili zgolj na ekonomske odnose, skratka, da se iz družbenega življenja in odnosov vse bolj izriva moralno-etična ter socialna vsebina in vrednote, kar vse močno siromaši vsebino socialnega in osebnega življenja ter hkrati ogroža socialno in moralno povezanost družbe nasploh. Ne glede na to, da se v vseh teh očitkih kažejo vse že opisane značilnosti mladega človeka: izredna kritičnost kot posledica prehitrega posploševanja, občutljivost za moralno-etične probleme in nagnjenost k voluntarističnemu razreševanju družbenih protislovij, pa moramo priznati, da je v vseh teh kritičnih pripombah precej resničnega, resničnih dilem in protislovij našega sedanjega razvoja, ki jih bo treba z vso skrbnostjo

proučevati in proučiti in tem spoznanjem ustrezno oblikovati družbeno prakso.

Taka družbena situacija in opisano idejno ozračje nam vsaj delno pojasnujeta tudi vzroke družbene pasivnosti ter moralne labilnosti nekaterih slojev naše mladine. In končno: ali ni večkrat ugotovljena bojazen mladih pred ideološko vezanostjo, njihova neafiniteta do ideoloških vprašanj ali celo ciničen odnos do njih, predvsem posledica njihovega neposrednega in neobremenjenega odnosa do življenja ter hkrati dokaz, da se naša in družbena misel marsikdaj vrti v začaranem krogu, da večkrat zaradi abstraktnih shem in »ideoloških« predsodkov, ki jih pa sodobno življenje zanika, ne zmore navezati stika z neposrednim življenjem.

Zdi se mi, da naša družbena misel in iz nje izvedena družbenopolitična aktivnost izredno skromno povzemata in upoštevata celotno družbeno resničnost, ki je predvsem resničnost človeka, celotnega obsega njegove osebnosti, njegovih možnosti in potreb. Vso protislovnost današnje idejne situacije lahko strnemo v ugotovitev, da smo sicer razglasili človeka za subjekt vsega družbenega dogajanja, vendar še nismo do kraja in dovolj ustvarjalno doumeli revolucionarnega pomena te perspektive, njenega obsega in vsebine. To pa zato, ker nam nista dovolj jasna vsebina in obseg človekove subjektivnosti.

Zato se še vedno vsa naša idejna in praktična dejavnost omejuje predvsem na uveljavljanje človeka v proizvodnih in ekonomskih procesih, kar je delno razumljivo in nujno. Slabše je to, da pojem človeka preveč abstrahiramo, da večkrat ne vidimo konkretnega človeka v konkretnih razmerah, da primerjamo abstraktnega proizvajalca in upravljalca z abstraktnim procesom proizvodnje in upravljanja. Taka metoda pa nujno omejuje socialno vsebino tega odnosa in njegovih protislovij zgolj na funkcionalne odnose, na ustrezno ali neustrezno tehniko uveljavljanja človeka v proizvodnji in upravljanju, kar pa konec koncev omogoči podreditev človeka tehniki proizvodnje in upravljanja.

Ena izmed posledic tovrstne ozkosti je tudi marsikdaj neustrezno vrednotenje dela v naši družbi, torej kategorije, ki je v svojem bistvu ekonomska, socialna in moralna. Okrnjevanje vrednosti dela zgolj na eno izmed njenih lastnosti pa nujno zmanjša njeno socialno vrednost, osiromaši bogastvo človekove motivacijske sfere tako, da zakrniijo predvsem socialne in moralne spodbude človeške aktivnosti.

To pa konec koncev škoduje celotnemu družbenemu življenju, kaže se v usihanju vseh tistih dejavnosti in prizadevanj, ki izvirajo predvsem iz socialnih in moralnih spodbud. Menim, da je skorajda odveč pripomba, kako taka situacija vpliva na mladega človeka, ki mu prav tovrstne spodbude pomenijo smisel in smoter vsake družbene zavzetosti.

Zato moramo veliko bolj kot doslej proučevati realne situacije in protislovja konkretnega človeka in proizvajalca v konkretnih proizvodnih in družbenih razmerah. To pa nujno zahteva, da ne samo vsebina, temveč tudi metoda družbenih proučevanj postajata čedalje manj ideološki in čedalje bolj znanstveni, in sicer v tem smislu, da ne ostajata zgolj pri izhodiščih in ciljnih družbenega napredka, temveč se predvsem usmerita v proučevanje dinamike in dialektike konkretnih družbenih sprememb in protislovij ter v teh odkritjih iščeta spodbudo in možnost za nenehno primerjanje prejšnjih spoznanj z rezultati neposredne prakse, s čimer se nenehno teoretično in praktično preraščata.

Že bežen prikaz nekaterih idejnih problemov in protislovij, v katerih se danes in pri nas oblikujejo zavest, idejna in moralna podoba naše mladine, kaže na resne težave, ki jih doživlja mlad človek, ko začenja proizvodno in družbeno življenje. Zato je toliko bolj nevarno vsako deterministično presojanje položaja mladih, vsaka naivna vera in pričakovanje, da bo nadaljnji razvoj družbenih odnosov, ki bo nujno razrešil večji del današnjih protislovij, že sam po sebi oblikoval tudi socialističnim odnosom ustrezno idejno in moralno zavest mladih ljudi.

Zaradi konfliktnih situacij, ki jih doživlja mlad človek, ko začenja družbeno in proizvodno življenje, nujno potrebuje ustrezno oporo in pomoč, da bo lahko ustvarjalno premagoval resnična ali namišljena protislovja, ki jih doživlja ob konkretni družbeni resničnosti. Zdi se mi, da gre precej vsakovrstnih deformacij, ki jih opažamo med našo mladino, prav na rovaš tega, da mladi ljudje ravno v času, ko se socialno in moralno oblikujejo, ko potrebujejo in iščejo ustrezno oporo, podporo in pomoč, le-te ne dobijo. Še zlasti pa je tako prepuščanje mladine same sebi nevarno prav v sedanjem, v nekem smislu prelomnem obdobju. Množica subjektivističnih teorij in varljivi lesk zgolj v materialne ugodnosti zaverovanega individualizma so kaj mamljiva past za mladega človeka, ki se je znašel osamljen v »nedo-

umljivih« protislovjih sodobnega življenja, v razmerah, ko se njegovi socialni in moralni ideali večkrat kažejo kot nerealne in neuresničljive vizije, dokaj neustrezne in nekoristne za vsakdanjo rabo.

Nedvomno je ena temeljnih možnosti za ustvarjalno prevladovanje konfliktnih situacij mladega človeka njegovo vključevanje v samoupravno življenje družbenega okolja, v katerem živi in dela. Prav pri tem pa potrebuje vso podporo in pomoč družbenega okolja in subjektivnih sil, ki morajo povezovati samoupravna in kritična hotenja mladih v napredno dejavnost celotnega kolektiva in njegove samoupravne odločitve. Če te podpore in pomoči ni in če se mlad človek znajde v svoji kritični poziciji osamljen, brez možnosti, da jo v samoupravno organiziranih odnosih objektivizira, kaj pogosto zaide v subjektivni kritizem, ki pa je prvi korak v privatizacijo, v družbeno pasivnost. Priznati moramo, da take neustrezne situacije v naši družbi niso redke, posebno še v sedanjem obdobju.

Prav tako pomembna pa je družbena skrb za vse oblike organiziranega interesnega združevanja in uveljavljanja mladih ljudi. Medtem ko se vsi strinjamo, kako je čedalje pomembnejša taka, po svoji vsebini in obliki neposredna aktivnost mladega človeka, zlasti v obdobju, ko se človekova idejna fiziognomija ne oblikuje več tako posredno, politično in ideološko, temveč v njegovi neposredni proizvodni in interesni dejavnosti, pa prav ta dejavnost močno stagnira.

Zdi se mi, da je taka situacija deloma preostanek še ne prevladane politične miselnosti in vrednotenja, ki vidi v tovrstnih dejavnostih predvsem zadovoljevanje individualnih potreb posameznika in njegovo privatno izživljanje, ne pa tudi izrednih možnosti za sočasno socialno in individualno oblikovanje posameznika. Prav to, da v tovrstnih aktivnostih mlad človek najneposredneje oblikuje svoje socialne kvalitete, in sicer v skladu in hkrati s svojo individualnostjo, njenimi potrebami in interesi, dokazuje njihovo socialno pomembnost, njihovo skrito možnost, da sicer na omejenem področju človekove aktivnosti omogočajo preraščanje ločenosti človekove individualne in družbene sfere.

Če k temu dodamo še nujnost celostnega oblikovanja mladega človeka in smotrne uporabe njegovega prostega časa, smo verjetno našli najpomembnejše in izredno tehtne argumente, ki opravičujejo in zahtevajo večjo zavzetost družbe in zlasti subjektivnih sil na tem torišču. Zdi se, da se danes prehitro in povsem nekritično zadovoljimo z

razlagami, da sodobno življenje individualizira človeka, da dinamika današnjega časa krni možnosti za tovrstno izživljanje. Hkrati pa nemalo mladih »ubija« svoj prosti čas brez možnosti, da ga ustvarjalno izkoristi. Vsekakor so tovrstne možnosti socialnega in idejnega oblikovanja mladih ljudi danes povsem zanemarjene in kar »vpijejo« po odločnejši idejni, kadrovski in materialni podpori in aktivnosti družbe, predvsem pa subjektivnih sil na tem področju.

STOJAN POŽAR

Na temo angažiranja

V sak od nas je več kot posameznik, vsak od nas, tovariši, je več milijonov, je kot ljudstva na pohodu... Ta Rolandov stavek, namenjen mladim (*Aux jeunes*) naj ilustrira avtorjevo izhodišče v tem smislu, da predstavlja s svojo subjektivnostjo več kot osamljeno, individualno stisko, da kljub subjektivnosti sega v razpoloženje širšega kroga mladih ljudi. Takšna kolektivna zavest pa je seveda največkrat stkana iz emocij in je torej reagentna na način etike in morale. To pomeni, da se avtor odreka strogemu racionalnemu opredeljevanju, da je marsikje pomanjkljiv in bi mu bilo s sociološkega in ekonomističnega vidika marsikaj očitati. Gre mu predvsem za avtentično pričevanje.

Vtis, ki spremlja naš korak po sodobnem svetu, je vtis poljubnosti. Poljubnosti, ki se kaže v neurejenih družbenih razmerjih, v delovanju stihijnih procesov — znotraj delovnih organizacij med ljudmi, v intimnih človeških vezah. Poglavitna zahteva, ki pa jo razodevamo s svojim vključevanjem v določene družbene strukture, je zahteva po urejenosti, jasnosti, doslednosti. Temeljna stiska družbenega bitja je, kako združevati participacijo v svetu protislovij, poljubnosti in stihije s svojim moralnim prepričanjem, kako ostati znotraj tega sveta in se vanj vtiskovati — kajti le v delu, v izogrevanju za nekaj človek lahko ohranja svojo generično bit, zadovoljstvo in polnost. Lahko bi rekli, da je pot vseh družb, posebej še socialističnih — pot urejanja sveta, karakteristika pa, ki to pot neprestano posipa s trnjem — je stihijnost procesov. In vse, ob čemer ustavimo pogled, vse, kar nas prizadeva, po premisleku razodeva takšno dvojno strukturo.

Kako se ta dvojnost kaže kot nenehna usoda, lahko opazujemo pri nas v vrsti spopadov, ki so se prepogosto končali z zmago stihije. Poglejmo samo primer ekonomije: leto 1961. in prizadevanja Miladina Korača, da bi formuliral dohodkovno ceno kot obliko delovanja zakona vrednosti v socializmu — ob predpostavki, da je socialistični obliki blagovne proizvodnje imanentna stalna razširjena reprodukcija — z zavestjo samoupravljalcev, da si na tak način zagotavljajo vse boljše in boljše življenjske pogoje; nedavni reformni ukrepi, ki so v vrsti delovnih organizacij sprožili negativne procese zunaj reformnih prizadevanj; marsikje so samo podžgali investicijsko mrzlico in storili, da je proizvodnja stopila korak nazaj iz konkurenčne perspektive (ukinjanje štípendij, izgon strokovnjakov v zamejstvo); deetatizacija in debirokratizacija nasproti gigantskim birokratskim težnjam naše še ne prerrojene cehovske miselnosti (SDK, socialno zavarovanje). Nadalje težave v zvezi s kulturo: pauperizacija umetniških ustanov in založniške dejavnosti nasproti mitomanskim in zajedavskim pozicijam komercialistično nastrojene klike kinematografskih upraviteljev in časnikarskih računarjev. Dvojna morala nekaterih vodilnih uslužbencev, ki svoj uradni položaj izrabljajo za privatne dobičke. In še bi lahko naštevali.

Takšna razdvojenost postaja še posebej vprašljiva, kadar se je treba odločiti za angažma (o katerem pa smo rekli, da je za človeško notranje ravnotežje nujno potreben), tedaj, ko neke teze napišejo, da je družbeni angažma mladih nujno potreben kot zagotovilo trajnosti naše revolucije in resnična želja naših voditeljev. Tedaj se razkorak, ki smo ga opisali, pokaže kot temeljna dilema mladega človeka na razpotju v konstruktivno družbenost ali opozicionalnost.

Angažirati se pomeni sodelovati v družbenih zadevah, zavzeti se za čimprejšnjo smotrno ureditev družbe, za samoupravljanje, za moralo in etiko, za socializem. Dokler je družba urejena v principih (v stvarnosti se kaže ravno narobe), je ta družba sama v sebi skladna in zadostna: dialektično je povezana. Citiram teze za VI. kongres SZDLJ: »Spričo družbeno-ekonomske preobrazbe dežele se stalno izboljšujejo možnosti za šolanje, strokovno usposabljanje, zaposlovanje mladih, da nastajajo boljši pogoji za športno, kulturno in društveno življenje...« In dalje: »Stalno izboljševanje življenjskih in delovnih razmer je odvisno od intenzivnega, produktivnejšega in bolj ekonomičnega gospodarjenja ter krepitve samoupravljanja.« In tako si slede teze, prva je odvisna od druge, na koncu je zadnja odvisna od

prve in čarobni krog se sklene. Možnosti za šolanje se izboljšujejo »spričo« družbenoekonomske preobrazbe, družbenoekonomska preobrazba se zgodi samo, če imamo ekonomično in produktivno gospodarjenje ter samoupravljanje, ljudje pa bodo dobri samoupravljavci, če bodo šolani, strokovno usposobljeni in če bodo imeli dobre pogoje za športno in kulturno življenje. In kultura je odvisna od industrije in industrija je odvisna od kulture. Takšna skladnost pa je v bistvu mit.

Dejanski življenjski proces nas namreč opozarja na nasprotna dejstva. Danes lahko povprečno spreten gospodarski malverzator nakrade v kratkem času toliko, kot znese cel sklad za Prešernove nagrade. Danes je lahko na vodilnem mestu v podjetju človek, ki je bil pred tem v zaporu zaradi kriminala. Danes lahko sedi na direktorskem mestu polizobražen surovež z nepopolno osnovno šolo. Danes lahko prodre (mimo javnosti) popolnoma poljuben načrt o ureditvi nekega objekta ali organizaciji nekega prvenstva. Mimo samoupravnih organov lahko steče prenekateri milijon, mimo javnosti prenekatera prestižna investicija. Poljubnost omogoča male bogove, huligane, šarlatanstvo v časopisnem poročanju, demagogijo in kaj vem še vse. In nihče tega ne preprečuje, oziroma malokdo pri tem uspe. To so kajpak le pojavi, ki jih zaradi površinske in vidnosti vsak dan srečujemo in gledamo, jedro nesmisla in tegob pa leži seveda še globlje. Logično bi bilo, če bi ob tem rekli, da nam stihija ni mar, naj kar obstaja, toda zadali smo si, da uredimo družbo. In zdi se, kot bi bila razdalja med stihijo in urejenostjo nedotakljiva, mistična razpoka, ki biva po neki nujni zakonitosti »dobe napak«, oziroma mlade, razvijajoče se družbe. In tudi takšno eksperimentiranje oziroma »mladost« je mit, je izgovor za nemoč. Dvojica in razkol med póloma dobijo nekakšen mističen zven in angažma se v takšni luči pokaže kot precej dvomljiva dejavnost. Če se angažiramo za urejeno družbo, se zdimo naivni, da nasedamo mitu in do kraja ne domislimo svoje akcije. Če se angažiramo za poljubnost, se angažiramo za demagogijo in postanemo politikanti, frazerji, narobe-aktivisti.

Mnogo mladih ljudi se danes sploh ne angažira, oziroma se ne angažira na takšen način, ki bi ga lahko imenovali družbeno konstruktivnega. Izgovori so različni: razočaranje, nezadovoljstvo, podiranje urejenosti v stihijo, neuspešno iskanje sebe v njej, nezmožnost prevzeti nase breme, ki ga nalaga razdvojeni svet. V takšnem neangažiranju je po eni strani nemoč, nemoč razumeti svet, ki je nejasen in nespoznaven, nemoč ugledati smotrno rešitev. Ne morejo in nočejo

se sprijazniti z izkušnjami, ki jim razkrivajo korumpiranost in bedo, nočejo (ne morejo) pa se jim upreti in se postaviti v svet. Postajajo beatniki, huligani, popivajo in se spuščajo v fantastične avanture, delajo samomore, igrajo rusko ruleto. Poleg nemoči je tudi odpor, nasprotovanje tisti poljubnosti, ki jo izrabljajo najrazličnejši manipulanti za kovanje svojih privatnih kapitalov: zdi se namreč, da je danes v marsikakšni organizaciji mogoče kovati politični kapital z molčanjem, da je mogoče z omejenostjo napredovati brez zadržkov. Tudi mladinska organizacija po tej plati ne vzbuja poguma: največkrat se njena aktivnost zreducira na formalno nastopanje, kar lepo dokazujejo številni poklicni in amaterski frazerji in pozerji, ki jih poslušamo na vseh mogočih konferencah. S svojo amorfnostjo postane ZM neredko torišče za ne-revolucionarne in oslepele karieriste. Nič manj pomemben kot ta je neki drug problem, prav tako povezan s formalnim učinkovanjem nekaterih aktivistov. Prav cinično namreč učinkujejo s svojim besednjakom, ki ni ne slovnično ustrezen, ne znanstveno utemeljen, pa lahko zajame v svoje območje samo še papirnate misli svojih lastnikov, življenja, ki teče mimo njih, pa seveda ne. Odtod izvira tudi zelo zanimiva delitev na politični in znanstveni jezik, na politične in znanstvene ocene — delitev, ki nujno poraja nestrokovnost in ne-nujne napake. Besede, ki jih izrekamo, so neprodorne — za njimi ni ničesar več. Permanentna revolucija, tovarštvo, socializem v svojem pomenu ne skrivajo prav nič revolucionarnosti, nič tovarštva in nič socializma — izgubile so svoj izvoren pomen, postale so fraze, ki jih izgovarjamo v trolejbusu ali na ulici. Besede izgovarjamo brez namena, da bi jih do kraja razumeli, in tudi brez zavesti, da zavezujejo. Zdi se, kot da nam je v nekem trenutku zmanjkalo volje za odkrivanje in spraševanje, lenobno se predajamo zvenu besed, ki ostajajo le svaljki nerazumnih črk, v nas pa ne prebujajo ničesar.

In poglejmo: tisočero mitov — od tistih, ki se smeji z naslovnih strani ilustriranih časopisov, tistih, ki si rujejo lase in spakujejo obraz, ko pojejo, tistih, ki za denar dirjajo po nogometnem igrišču, do tistih, ki se v materialni obliki svetijo v garaži ali v stanovanju, potrjuje, kako temeljna je nezadostnost, ki jo okušamo na vsakdanjem potovanju od proklamirane urejenosti k dejanski stihiji. V dejanskem življenju si ne moremo zadoščati, zato si zadoščamo v mitičnem svetu, osvobojenem materialne nuje in zemeljskih težav. Transcendencja se pokaže kot bližnja oaza in kot najenostav-

nejši izhod, oddaljuje pa nas od stvarnih odnosov, ki tako ostajajo nedotaknjeni in se reproducirajo.

Omenili smo mistično razpoko med urejenostjo sveta in njegovo resnično stihijno podobo, med deklariranim tovarištvom in izvajanim načelom »homo homini lupus«, med ustavno pravičnostjo in samoupravnostjo ter izigravanjem le-te v vsakdanjem življenju tovarn in podjetij, med družbeno deklarirano potrebo po strokovnjakih in klavrnim položajem vzgojnih ustanov in štipendijskih skladov. Mistična zato, ker ni bila nikdar iskreno pojasnjena, nikdar do kraja razkrita. In če je kje mesto mladega človeka, če je kaj vredno angažmaja, potem je to avtentična zavzetost za pojasnjevanje, odkritost stvari, potem je to nenehno odkrivanje, ne-prestano spraševanje po sleherni boleči točki, splošna demitizacija in demistifikacija družbenih pojavov. Le igra z odprtimi kartami, brez sprenevedanja, brez izgovarjanja, spraševanje po slehernem temelju, na katerem stoji naša stavba, lahko prispeva k zdravim odnosom in poštenosti med ljudmi. Obsoditi pa je treba manipulacijo in profitizem, ki izvira iz poljubnosti in stihije, iz cinizma in lažne zavzetosti, iz temeljnega pomanjkanja poguma in resnične odkritosti.

DIMITRIJ RUPEL

Mladi in revolucija

Nočemo temeljev, kot je NOB, hočemo realnost! Kaj nas kar naprej pitate z zgodovino NOB? Zakaj moramo še zdaj poslušati oddajo »Še pomnite tovariši?«

Takšna in podobna vprašanja postavlja danes nemajhen del mladine. Postavlja jih pogosto in zato se velja nad njimi zamisliti.

Nekateri zaradi tega kažejo s prstom na mlade in hitijo kritizirati, kakšna da je današnja mladina kljub temu, da ji dajemo toliko ugodnosti. Mnogi so ob takih mislih o preteklosti, ki so jo sami pomagali ustvarjati, razočarani in obupani. Nekateri so užaljeni, premnogi upravičeno. Nekateri pa niti ne morejo verjeti, da resnično tako govori del mladih, tistih, ki so že rasli v »boljši prihodnosti«.

So morda taka vprašanja in dileme mladih le odsev mladostne objestnosti; ali morda le posledica nasičenosti z vsemi dobrinami; ali pa imajo druge vzroke? Mar razmišljamo vsaj

dovolj resno, če že ne dovolj poglobljeno o teh pojavih, ali pa le zmigujemo z rameni, češ, tako pač je?

Sedanja mladina ni neposredno doživela oborožene revolucije in se oblikuje v družbenih odnosih, ki so ne le plod revolucionarnih hotenj, ampak tudi najrazličnejših drugačnih vplivov. Kaj sploh pomeni revolucija za večino mladih? Predstavlja jim predvsem podlago za primerjanje revolucionarnih gesel in zahtev s sedanjo konkretno stopnjo razvoja družbenih odnosov in vrednot, besed z dejanji. Razločke med proklamiranimi načeli in teorijo na eni strani ter prakso na drugi strani, ki so objektivno pogojeni, sicer večinoma razumejo; veliko težje pa razumejo premajhno doslednost, vztrajnost in pripravljenost, da bi zastavljene naloge izpeljali do konca. Skratka — gledajo na pridobitve revolucije s teh, sedanjih in konkretnih vidikov.

Kakšno vlogo naj bi imela pri oblikovanju odnosa do revolucije in njenih pridobitev organizirana vzgoja mladine?

Slišimo in beremo, kako si moramo vsi prizadevati, da bi mladino vzgajali čimbolj v socialističnem duhu; s tem bi dosegli, da bi bila dostojen nosilec tradicije NOB. Če kljub takšnim prizadevanjem pride do »iztirjenj«, ugotavljamo, da vzgoja ni bila dovolj socialistična in da mladina predvsem zaradi tega zapada v individualizem, pesimizem, podlega vplivom z zahoda.

Mislím, da se nam mora ob takih primerih najprej zastaviti vprašanje, kaj razumemo pod pojmom »socialistični duh« in kakšna naj bo vsebina vzgoje v tem smislu.

Socialistični duh naj bi pomenil sintezo za vse tiste norme in vrednote, ki jih želimo privzgojiti mlademu človeku zato, da ga oblikuje v resničnega socialističnega občana, ki bi mu načela, kot so tovarištvo, solidarnost, pomenila vodilo v vsakdanjem življenju in ne le besed, ki jih je pripravljen venomer ponavljati, ne pa spremeniti v dejanje. Te vrednote so se v oboroženem boju oblikovale na poseben način. Odveč je bilo namreč le izrekati se za revolucijo, ne pa v njej sodelovati in tvegati z izgovori, češ da stvar še ni dovolj zrela, da ni dovolj jasnih načrtov bodoče ureditve ipd. Ali pa danes že samo seznanjanje s temi normami in vrednotami pomeni celovito vzgojo v socialističnem duhu? Ali so vsa ta načela tudi še danes neposredno veljavna in delujoča? Ali ni v praktičnem življenju prišlo do odnosov, ki so večkrat celo nasprotni tem načelom?

Današnja vzgoja v socialističnem duhu se, žal, še prevečkrat pojmuje le kot seznanjanje z načeli in vrednotami NOB ter na podlagi tega z dokaj idealiziranim, neprepričljivi-

vim in nekritičnim opisovanjem današnje resničnosti. Mimo takšne vzgoje in ob njej pa prihaja mlad človek do drugačnih ugotovitev in dilem, na katere si mora večkrat sam iskati odgovorov. Prav iz takih spoznanj se rojevajo zahteve po temeljitejšem in objektivnejšem seznanjanju tako z bližnjo preteklostjo kot s tisto resničnostjo, ki jo živi mlad človek zdaj in tu. Mladi si postavljajo vprašanja, ali je različne napake in pomanjkljivosti, pojave premajhne osebne in družbene odgovornosti mogoče še šteti kot rezultat — vsaj stranski — prizadevanj za socialistične odnose med ljudmi in jih razlagati le kot objektivne neogibnosti.

Pogumni in prepričljivi odgovori na taka vprašanja mladih bodo precej vplivali na njihovo hitrejše zorenje v kritične, razmišljajoče in ustvarjalne osebnosti, ki bodo znale najti pravilen odnos tako do preteklosti in sodobnih pojavov kot do prihodnjega razvoja. V tem okviru pa tudi svoje lastno mesto, naloge in odgovornosti. V tako zasnovani vzgoji tudi dosežki oborožene revolucije ne bodo ostali le svetli spomini, ampak vrednote, ki jih je treba ne samo oživljati, ampak v drugačnih razmerah naprej razvijati in dopolnjevati — vztrajno, dosledno in vsak na svojem mestu.

MACA JOGAN

Ostajamo brez vzpodbude

Zdi se mi, da se vrtimo v krogu. Ugotovili smo po eni strani pretirano apatičnost mladih, po drugi strani pa njihovo kritičnost, ki se pogosto sprevača v neodgovoren protest. Če že govorimo o vseh teh pojavih, pa moramo poiskati tudi vzroke zanje. Po mojem zelo subjektivnem mnenju je eden izmed pglavitnih vzrokov za občutek nezmožnosti pri mladih ljudeh, za občutek, da se je cilj, ki naj bi vzpodbujal k akciji, odmaknil v komaj slutene in nedosegljive daljave, ves današnji moralno politični položaj.

Kritičnost mladih do vsakdanje družbene prakse, ki nastaja na podlagi neuveljavljanja ali pa nedoslednega izvajanja deklariranih načel, se v zadnjem času čedalje bolj sprevača v ironično zanikanje ali pa v apatično nezanimanje oziroma neprizadeto sprejemanje. Vsekakor je pojav tega sprevačanja povezan z določenim obupom, resignaci-

jo, odpovedjo, z določenim strahom pred jalovostjo in nezmožnostjo akcije in hkrati z nerazumevanjem in slabo podporo kritiki mladega človeka. Toda to nerazumevanje niti ni bistveno.

Veliko bolj bistveno je, da se naš družbeni ideal oziroma bolje: naša podoba o družbi, močno razločuje od našega resničnega družbenega položaja. Tako pravzaprav ne moremo verjeti, da je to družbeno stanje tistim pred nami pomenilo temeljni cilj njihovega boja in da jih rezultat tega boja zadovoljuje. Pojavlja se namreč občutek, da so se nekateri ljudje, kadri utrudili, se okoristili s sadovi svojega zgodovinskega gibanja in deloma celo zmaterializirali ter dejansko ustavili po trudapolnem boju. Tako so se torej izločili iz družbene formacije. Vendar ti ljudje na podlagi svojega specifičnega družbenega položaja zdaj nadaljujejo s svojim agiranjem v imenu vse družbe. Glede na nastali prepad, glede na to odtujitev oziroma izločitev se poglobljata obojestranska nestrpnost in nerazumevanje, hkrati pa raste vedno večje nezaupanje mladega človeka, ki v politično družbeni sferi ne najde etičnih in humanističnih vrednot, ki jih terja.

Razumljivo je, da se ta pojav odtujevanja nekaterih skupin ne pojavlja samo v najširšem družbenem merilu. Podobne pojave spremljamo in zadnje čase celo kritiziramo tudi v ožjem prostoru, v svoji neposredni okolici. Toda prav tu imam določen pomislek: zdi se mi, da ob tem ne gre toliko za morebitne negativne gospodarske posledice, ki jih utegne roditi nasprotje med skupinami, temveč predvsem za nastalo nezaupanje, za zavest, da nismo več pripadniki enotnega, sklenjenega in dopolnjujočega se kroga, ampak da smo razdeljeni v skupini, mogoče celo v več skupin, ki se med seboj nenehno oddaljujejo.

Govorili smo o vrednotah revolucije, ki so tudi danes bistvene vrednote v našem družbenem prostoru in bi to tudi morale ostati. Prav majhni smo bili še, ko smo se srečali s pojmom revolucije. Pripovedovali so nam o njej, še preden smo stopili v šolo, potem smo o njej poslušali v šoli in prepričani smo bili, da je šlo v revoluciji za boj dobrega in zla, za pogum, ki se je boril z strahopetstvom, za to, da se je nasilje zoperstavljalo plemenitosti. Z eno besedo: revolucija kot boj pozitivnega z negativnim.

Potem smo odraščali, od slikanic smo prišli do knjig, pripovedovali so nam ljudje, kot Čosić, Oljača. Spoznali smo, da je bila tudi naša revolucija le revolucija ljudi. Če smo prej verjeli vanjo kot v mit, smo zdaj začeli verjeti

vanjo kot v resničnost. Toda za marsikoga je prišlo to spoznanje nekoliko kasno. Odvzemanje vsega človeškega — tako dobrega kot slabega — boju ljudi je opravilo svoje. Bilo je veliko povedanega, še več (hote ali nehote) zamolčanega. Nismo se odkrito pogovarjali in zasejana je bila prva klica nezaupanja. Postajali smo previdni. Velikanski naslovi niso ustrezali — kot še danes večkrat ne ustrezajo — resničnosti. V svoji naivnosti in mladostni zaletelosti hočemo imeti čiste račune. Računi pa niso čisti. Toda kaj, če to ni le zaletelost in naivnost?

Dal bom zelo banalen primer, o katerem je med mladimi veliko govora. Za naš napredek, za dvig vse družbene ravni in morda celo za ekonomsko plat naše reforme lahko ni pomembno, če se nekateri posamezniki vozijo v udobnih tujih limuzinah, ki so jih dobili po posebnih ugodnostih, in to v času iskanja tako imenovanih »skritih rezerv«; še manj pomembno je verjetno v sklopu vsega našega gospodarstva, če se dele premostitveni krediti in če se govori o čudnih poteh sredstev za letne hišice (ni važno, iz katerega sklada so ta sredstva), o zapečatenih ovojnicah, več kot dvajsetkratnih razlikah v dohodkih delavcev na različnih službenih mestih. Navsezadnje: majhne so te stvari. Toda vse skupaj je načelo moralni kapital naše družbe, med drugim tudi zato, ker na jasna vprašanja ni bilo odgovorov. Načelo je zaupanje v sodobnega človeka, ohromilo je našo željo po akciji in hromi naše zaupanje v uspešnost akcije. Gospodarska reforma se nam predstavlja kot čisto ekonomski problem, hkrati ko se nenadoma pojavlja v družbenem prostoru neka nova nujnost, neogibnost reforme v moralno družbeni sferi.

Toliko pišemo in govorimo, a z besedami samimi ne moremo zakrpati okrnjenega moralnega kapitala, ki je po našem prepričanju, če pač verjamemo v človeka kot moralno bitje, skrit v človeku. Pišemo o teptanju samoupravnih pravic, vendar se le redko zaustavljamo ob tistih, ki te pravice dejansko kratijo. Govorimo o družbenih razlikah, a se malokdaj ozremo na tiste, ki neupravičeno stoje na vrhu plačilnih spiskov.

Tako se nas loteva čuden občutek, nekakšen tih obup, češ saj z vsem svojim premikanjem ničesar ne premaknemo v družbenem prostoru, temveč le zadoščamo potrebi, morda svoji želji po uveljavljanju ali pa izrabljanju odvečne energije, ki se v nas nabira.

Te nenehne protislovnosti, nedoslednosti, izrabljene in standardne stavčne konstrukcije, ki jih poslušamo, na eni

strani pretiran optimizem in nato v isti sapi — kot dokaz naše liberalnosti — glede na optimizem nelogična kritičnost, vse to dojemamo s podvojeno, mladim ljudem lastno občutljivostjo.

Kot dokaz za neljuba razburjanja lahko navedemo še teze SZDL o mladini, ki so bile objavljene v Mladini; predvsem naj navedem dva odstavka:

»...življenjske in delovne razmere mladine... spričo družbeno-ekonomske preobrazbe dežele se stalno izboljšujejo možnosti za šolanje, strokovno usposabljanje, zaposlovanje in vzgojo mladih... nastajajo boljši materialni pogoji za športno, kulturno in društveno življenje in... mladini se odpira čedalje širša in zanesljivejša perspektiva.«

»V šolstvu druge stopnje je veliko resnih problemov, tako nesmotrno omrežje, skromne materialne možnosti, pomanjkljivo sodelovanje z gospodarstvom in družbenimi službami. Dijaških domov je čedalje manj, štipendiranje minimalno, krediti za šolanje pa niso uvedeni.«

Ob svoji kritičnosti se zavedamo, da je lahko zavzemati kritičen odnos do konformizma, do moralne in politične dvoličnosti, označevati položaj s korupcijo, če naša dosedanja izkušnja še ni poznala podobnih dilem ali pa jih je poznala le v določeni meri. In vendar nas mogoče prav ta naša dosedanja nedotaknjenost zavezuje.

PETER VODOPIVEC

Korak nazaj

Načrt novega predloga za reformo šol II. stopnje¹ je zanimiv in svojevrsten iz treh vidikov: zaradi svojevrstne poti nastajanja, zaradi dosedanjega sprejemanja načrta reforme ter zaradi svojevrstnih predlogov za reformo srednjih šol in s tem povezane argumentacije, ki želi teoretično utemeljiti predlagano reformo.

I

V letu 1964—65 je prvi projekt za reformo srednjih šol sestavila posebna komisija pri zveznem sekretariatu za izobraževanje in kulturo. Kar je bilo posebnega pri tem, je to, da je ostala ta komisija anonimna, čeprav bi bilo normalno, da bi se komisija, ki je izdelala tako izredno daljnosežne predloge za reformo šolstva, s polnimi imeni predstavila javnosti. To je npr. storila tudi komisija, ki je pred leti pripravljala reformo osemletne obvezne šole.

Druga posebnost prvega predloga, ki ga je objavila komisija, je bil način argumentacije, terminologije in reformne zamisli, ki so že na prvi pogled kazale, da pri njihovem nastajanju ni sodeloval noben pedagoški ali sociološki strokovnjak-teoretik. To kažeta npr. že poimenovanja in vsebina nove dveletne obvezne srednje šole, ki bi jo morali obiskovati vsi učenci, ki žele nadaljevati šolanje po končani osemletki, in ki bi v prihodnosti postala sklepni del desetletnega šolanja. Imenovali so jo in jo zasnovali kot industrijsko-tehnično srednjo šolo.

V tej fazi svojega nastajanja je doživel načrt številne in ostre kritike, predvsem v zveznih skupščinskih telesih.

¹ *Pedagoško-sociološka analiza stališč in utemeljitev v načrtu za »Unapredjenje sistema obrazovanja na II. stupnju«* je avtorica pripravila za posvetovanje, ki ga je organizirala 11. aprila 1966 Zveza pedagoških društev Slovenije v sodelovanju z društvom psihologov, sociologov in filozofov. Sklepe posvetovanja, ki so jih razen navedenih društev podpisali še Skupnost gimnazij Slovenije, Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije, Društvo za moderne tuje jezike in književnosti ter Zgodovinsko društvo Slovenije, je objavilo »Delo« 14. aprila, str. 5., zato jih tu ne bomo citirali. Teze za reformo srednjega šolstva je obravnaval tudi pedagoško znanstveni svet filozofske fakultete v Ljubljani; svoja stališča je svet v obliki odprtega pisma posredoval VI. kongresu SZDL Slovenije. (Op. ur.)

Zato so poleti 1965 dali načrt v predelavo in teoretično obrazložitev Jugoslovanskemu zavodu za proučevanje šolskih in prosvetnih vprašanj. Ker je ta nova predelava ohranila poglavitne namene in rešitve prvotnega predloga, pri njej teoretični utemeljitvi nedvomno ni imela lahkega dela. Če pa se ji je to posrečilo, bomo skušali ugotoviti kasneje.

Druga, predelana inačica tega načrta reforme nosi datum december 1965. Tedaj se začenja svojevrstna pot njegovega obravnavanja in sprejemanja. Obravnavali so ga v sindikalnih organizacijah, v mladinskih organizacijah, gospodarskih združenjih itd., niso pa bili doslej k obravnavi povabljeni pedagoški strokovnjaki, s tem zakonom močno prizadete srednje šole in fakultete in slovenska univerza v celoti; doslej ga niso dobili v obravnavo niti pristojni slovenski republiški skupščinski organi. Profesorji pedagogike na ljubljanski univerzi so dobili osnutek tega zakona pred kratkim iz rok svojih študentov.

Način obveščanja javnosti o poteh tega načrta naj ilustrira naslednji drobn dogodek: Časopis Delo je dne 22. marca 1966 prinesel notico, da je Zveza pedagoških društev Jugoslavije podprla predlog reforme srednjih šol. Slovensko pedagoško društvo, ki je integralni del te zveze, pa o tem ničesar ni vedelo. V tem času predloga niti še ni obravnavalo.

V zadnji inačici načrta je deklarirano, da je treba predloge te reforme, predvsem pa nov tip dvoletne srednje šole ter obliko in vsebino nadaljnjih šol, ki se nanjo navezujejo, pretehtati s pedagoškim eksperimentom. Zaradi daljnosežnih in globokih sprememb v srednjem šolstvu, ki jih predlaga načrt, bi moral poskus trajati najmanj štiri leta: če bi hoteli preučiti njegove učinke tudi na visokem šolstvu, pa bi nedvomno trajal še dlje. Še preden pa so s poskusom začeli, se je zvedelo, da je Savezni sekretariat za obrazovanje i kulturo že vnesel osnovna stališča načrta za reformo srednjih šol v nove teze za zvezni dokument o izobraževanju in vzgajanju. To kaže, da rezultati prihodnjega pedagoškega eksperimenta, ki bo stal velike vsote denarja, zvezni sekretariat ne zanimajo dosti ali pa o njihovem izteku ne dvomi.

Svojevrstnosti ob nastajanju in dosedanjem obravnavanju načrta reforme za srednje šole mečejo čudno luč na demokratično pot nastajanja in obravnavanja načrta, kar nas močno vznemirja, ter vzbuja v nas dvom o načinu izvajanja eksperimenta.

Poglejmo si sedaj še vsebino in utemeljitev načrta.

II

Argumentacija, ki mora utemeljevati in osmisлити vsak izrazitejši predlog reforme šolstva iz družbenih, ekonomskih in pedagoško ter psihološko teoretičnih vidikov, je prezidkusni kamen tehtnosti in upravičenosti vsakega načrta reforme. Argumentacija prikazuje pogloblitne razloge za reformo. Jasno je tudi, da mora biti taka argumentacija teoretično pravilna in da se dejansko sklada s konkretnimi predlogi za reformo šolstva, njihovimi nameni ter posledicami. Tudi načrt vsebuje obširno in včasih naravnost gostobesedno argumentacijo, iz katere bi izluščila osnovna družbeno-politična in pedagoška načela: načelo o demokratičnosti in enotnosti šolanja, o polivalentnosti prvih dveh let nove obvezne srednje šole, načelo tesne povezanosti pouka v tej šoli s prakso, načelo vzgojnosti nove šole, ki da se kaže v intenzivni delovni vzgoji in v zmanjševanju razlik med umskimi in ročnimi delavci, ter načelo ekonomske nujnosti in upravičenosti novih oblik šolanja na srednji stopnji, ki da bodo izrazito prispevale k nadaljnjemu razvoju našega gospodarskega in družbenega življenja.

Načelu enotnosti in demokratičnosti šolanja na drugi stopnji je v načrtu posvečeno veliko prostora, prav tako tudi trditvam, da bo šele obvezna, dvoletna šola, ki bo nudila enako kvalitetno izobrazbo vsem otrokom na tej stopnji, omogočila resnično enotnost in demokratičnost šolskega sistema ter omogočila izenačenje pogojev vseh otrok za nadaljnje šolanje (str. 27—37).

Res je, da je danes povsod po svetu enotnost šolanja povezana z demokratičnimi družbenimi prizadevanji in da vsi demokratični družbeni sistemi tako ali drugače uresničujejo tudi enotni šolski sistem. Ob tem pa moramo najprej vedeti, kaj pomeni pojem enotnosti šolskega sistema, saj nam ob branju teksta načrta postane kmalu jasno, da sestavljalci načrta drugače pojmujejo enotnost šolanja, kot je to običajno v pedagoški teoriji. Iz načrta je razvidno, da njegovi avtorji enačijo enotnost šolanja z enakim šolanjem za vse otroke.

Po njihovem je najbolj demokratičen in enoten tisti šolski sistem, v katerem se vsi otroci šolajo čim dlje skupaj v isti šoli in po istem učnem programu in po istih učbenikih. To pa je seveda zelo poenostavljeno in nestrokovno pojmovanje enotnosti šolanja, ki bi ga laže imenovali unificiranje. Če se teoretiki enotne šole v čem strinjajo med seboj, se v tem, da enotna šola ne pomeni le ene in enake šolske

poti za vse učence ne glede na njihove prirojene zmožnosti ali šolo, kjer bi se vsi učili iste tvarine po istih učnih načrtih, po istih metodah in istih učnih knjigah.² Enotna in demokratična šola tudi ne pomeni, da bi sedeli učenci z različno umsko dojemljivostjo in različnimi poklicnimi interesi skupaj v isti šoli in istem razredu. Sestavljavci načrta najbrž tudi ne vedo, da se ideja enotnega šolanja od prvih začetkov pa do danes najtesneje povezuje z načelom: *Zmožnemu otroku prosto pot! Razviti vsakemu otroku njegove individualne zmožnosti do skrajne meje!* Enotna šola nikakor ne odpravlja selekcije otrok ob šolanju in je ne potiska čimdlje v kasnejšo dobo, temveč odpravlja le selekcijo otrok s stališča razredne pripadnosti, spolnih, rasnih, verskih ali krajevnih razločkov. Le-to zamenjuje s selekcijo, katere merila so zmožnost, nagnjenja in prizadevnost otrok.³

Res je sicer, da v svojem prvem začetku, v fazi osnovne šole, enotna šola sovpadе z enako šolo za vse otroke. Toda to le zato, ker nam v prvih začetkih šolanja in dokler še nismo začeli intenzivno razvijati vseh zmožnosti pri otrocih, razločki med njimi še niso znani. Razen tega moramo v začetku zagotoviti vsem otrokom enake startne pogoje za nadaljnje šolanje. V začetku šolanja so nedvomno pomembni tudi vzgojni razlogi, ki narekujejo, da naj se po možnosti vsi otroci, ne glede na njihove nadaljnje poti, šolajo skupaj. Toda že ob vprašanju, kako dolgo naj poteka tako skupno, enako šolanje za vse otroke, se teoretiki enotne šole razhajajo. Večina njih zagovarja mnenje, in to je urešničeno tudi v enotnih šolskih sistemih ekonomsko najbolj visoko razvitih dežel, da se začenja selekcija otrok na podlagi njihovih zmožnosti že po petem letu skupnega šolanja. Ponavadi izvajajo tako selekcijo v okviru iste šole v tako imenovanih streamih.

Tega dejstva so se dobro zavedali tudi naši pedagogi, ki so pred leti predlagali reformo enotne osemletne šole. Zavedali so se, da se v 5. razredu osnovne šole pokažejo že tako intenzivne razlike med učenci, da nekateri podpovprečni kljub prizadevnosti komaj še zmagujejo učni program, drugi, bolj nadarjeni pa se ob njem naravnost dolgočasijo, zato so njihove zmožnosti v skupni šoli premalo zaposlene ter izrabljene. Pedagogi, ki so pripravili enotno osemletko, so kljub temu vztrajali pri skupnem šolanju otrok v istih

² Marica Dekleva: Pojem enotnosti in enotne šole.

³ Dr. Bergant Milica: Pojem in pomen enotne šole v zgodovinskem razvoju, Zbornik dokumentarnega gradiva o reformi obvezne šole, Ljubljana 1955.

razredih predvsem iz vzgojnih razlogov; predvideli pa so, da bi v zadnjih letih šolanja diferencirali otroke po zmožnostih znotraj razreda s pomočjo skupinskega pouka in s pomočjo dodatnih zaposlitev, ki naj bi jih nudila izredno in specialno nadarjenim otrokom vsaka osemletna šola. Zaradi pomanjkanja denarja in kadrovskih težav tega niso uresničili nikjer in danes se zavedamo, da v enaki osemletni šoli močno zanemarjamo nadarjene učence.

Če pa smo že v osemletni osnovni šoli zaradi vzgojnih razlogov in materialnih težav odložili in v praksi tudi zanemarili selekcijo otrok po zmožnostih in s tem prizadeli predvsem šolanje nadpovprečnih in specialno nadarjenih otrok, je zadnji čas, da začnemo v šolskem sistemu uresničevati to selekcijo v šolstvu druge stopnje.

Zadnji čas zato, ker so v tem času razločki med otroki že tako veliki, da bi bilo usodno tlačiti jih v en sam kalup. Zaradi velikih razlik bi nam enak in skupni pouk zdrknil na tako nizko raven, da bi močno trpele vse nadaljnje višje oblike šolanja.

Zadnji čas tudi zato, ker je čas od 15—18 leta čas intenzivnega razvijanja abstraktnega mišljenja, ki pa se ne razvija samo od sebe, temveč le na podlagi intenzivnih vaj in intelektualnega dela. To je tudi čas močnega razvijanja kulturnih interesov.

Zadnji čas zato, da ne bi onemogočili smotrnega razvoja prav tistemu delu naše mladine oziroma mladega rodu, ki bo v bližnji prihodnosti moral postati osrednji nosilec našega družbenega razvoja.

Zadnji čas tudi zato, ker nam je praksa mreže poklicnih posvetovalnic pokazala, da so v tem času poklicni interesi med mladino že tako razviti in vidni, da jih je mogoče in potrebno poklicno usmeriti in diferencirati.

Če ne izpeljemo v tem času v šolah druge stopnje selekcije otrok po njihovih interesih in zmožnostih, smo zanemarili bistveno vsebino enotnega šolanja: namreč, razviti vsakega otroka do skrajnje meje njegovih individualnih zmožnosti, nagnjenosti in prizadevnosti. Biti zoper tako selekcijo, pomeni, biti proti družbenemu napredku in končno proti temeljnim načelom socialistične družbe.

Če pa utemeljujemo, kot je to narejeno v načrtu, skupno in enako šolanje vseh otrok tudi še na tej stopnji z razlogi demokratičnosti, potem je treba pogledati, za kakšno pojmovanje demokratičnosti gre v tem primeru. Nedvomno gre v tem primeru za demagoško pojmovanje demokratičnosti, češ, vsi ljudje smo ob rojstvu enaki, kakršnekoli raz-

like med ljudmi, pa čeprav na podlagi različnih interesov, zmožnosti in prizadevnosti, so neutemeljene, vsako delo je enako pomembno za družbo, zato naj dobivajo vsi enake plače in podobno. Osrednja težnja demokratičnega življenja pa je po njihovem ta, da bi napravili ljudi, ne glede na njihovo individualnost in razlike, čimbolj podobne med seboj, kakor je podoben vijak vijaku, pa čeprav tako, da bi omejili razvoj zmožnejših le na dovoljeno povprečje. Demokratične težnje se potemtakem enačijo z nivelacijo ljudi.

Pravilno pojmovanje enotnosti šolanja in resnične demokratičnosti v srednjem šolanju nima nobene zveze s takimi naziranjmi. Enotnost in demokratičnost šolanja na stopnji srednjih šol dobiva povsem drugačno vsebino: zagotoviti raznolikost in pestrost šolskih poti, ki bodo omogočale čimbolj kvalitetno izobrazbo in vzgojo otrokom na podlagi njihovih različnih zmožnosti, specialnih nagnjenj in prizadevnosti. Vsaka teh poti mora imeti možnost nadaljnega prehajanja k višjemu izobrazbenemu cilju.

V tem smislu smo dosegli v Sloveniji z razmahom mreže šol druge stopnje in z njeno veliko raznolikostjo v povojnem času velike uspehe. Posrečilo se nam je odpreti šolsko perspektivo za nadaljnje izobraževanje v številnih smereh šolanja. K temu prispevajo tudi izredno širokosrčni predpisi, ki omogočajo vsakemu učencu, pa tudi absolventu obrtne šole, ki je tudi še kasneje v poklicu začutil veselje do nadaljnega izobraževanja, da se lahko vpiše na visoko šolo ne glede na to, ali ima končano popolno srednjo šolo. V okviru teh srednjih šol ni zavzelo gimnazijsko izobraževanje nobenih pretiranih dimenzij in bi se še močno skrčilo, če bi bile kapacitete srednjih strokovnih šol, posebno srednjih tehničnih dovolj velike.

S tem seveda ne trdim, da je šolstvo 2. stopnje v Sloveniji popolno in da ne terja nobene izpopolnitve. Potrebuje jo, toda nedvomno v drugi smeri, kot jo predlaga načrt. Treba bi bilo še naprej širiti mrežo strokovnih šol, pregledati njihove programe, izboljšati učbenike, učila, povečati splošno izobrazbo v strokovnih šolah, verificirati gimnazije in strokovne šole itd.; urediti bi bilo treba financiranje srednjih šol, zagotoviti strokovno nadzorno službo zanje, organsko povezovati te šole z drugimi oblikami nadaljnega šolanja, izboljšati delo poklicnih svetovalnic pri selekciji mladine, skrbeti za študij nadarjenih in drugo. Vse to pa je mogoče izpeljati v okviru sedanjega šolskega sistema oziroma z manjšimi korekturami le-tega, kar zadeva organsko povezanost raznih vrst srednjih šol. Ob tem bi lahko

izrabili tudi nekatere parcialne sugestije načrta, kot je npr. šolanje mladine na delovnem mestu, zviševanje splošne izobrazbe v strokovnih šolah. V okviru sedanjega šolskega sistema imamo vso možnost, da zvišujemo izobrazbeno raven vse mladine v srednjih šolah; seveda pa ta možnost zavisi od kvalitete izobrazbe, ki jo nudi naša osemletna šola.

Če pa bi želeli resnično izboljšati enotnost našega šolanja, demokratizirati šolstvo ter enačiti startne možnosti vseh otrok, bi pa morali začeti pri temelju, v predšolskih ustanovah in osnovnih šolah. Najnovejša pedagoško-sociološka raziskovanja kažejo, da se začnejo pod vplivom primitivnega kulturnega okolja kazati velike razlike med otroki že v predšolski dobi. Te razlike niso posledica manjše nadarjenosti, temveč zaostalih miselnih konceptov, nelogičnega načina izražanja, revnega besedišča, pomanjkanja pojmov, kar vse dobi otrok s strukturo jezika svojega okolja, ko se nauči govoriti.⁴ Če bi res hoteli enačiti startne možnosti vseh naših otrok, bi torej morali poskrbeti za široko mrežo kvalitetnih predšolskih vzgojnih ustanov. Kar zadeva osnovno šolanje, so že analize v Sloveniji pokazale velike razlike v kvaliteti šolanja med mestnimi in podeželskimi otroci, posebno v revnejših, bolj zaostalih občinah. Še večje razlike bi se nam na tem področju pokazale, če bi primerjali uspehe osemletk v naših zaostalih republikah, ne glede na to, da se sploh še nismo resno spoprijeli z akutnim vprašanjem analfabetizma v nekaterih naših pokrajinah. V takih okoliščinah govoriti o nadaljnjem poenotenju in večji demokratizaciji šolstva, ki naj bi jo dosegli tako, da bi neurejeni osnovi osemletnih šol pridružili še dva enaka razreda, se mi zdi povsem neresno početje, ki odvrča in preusmerja našo pozornost od resničnih in bistvenih problemov enotnosti in demokratičnosti našega šolskega sistema.

Neurejenost osnovnih temeljev našega šolanja, osemletke, zastruje tudi vprašanje razlik med umskimi in fizičnimi delavci. Te razlike so nedvomno najbolj zaostrene v tistih pokrajinah, republikah in območjih, kjer vlada visok odstotek analfabetizma med delavci in kmeti, kjer je nedokončana osemletka splošen pojav med delovnimi ljudmi, kjer ni mreže strokovnih šol, ki bi pripravljale kvalificirane kadre in podobno. Kjer je uresničeno osemletno šolanje samo v mestih, na podeželju pa ni urejene mreže osnovnih

⁴ Basil Bernstein: Social class and Linguistic development, A. Theory of Social Learning, Education, Economy and Society, New York 1961.

šol, je tudi povsem razumljiv pojav, da se mladina, ki konča osemletko, usmerja predvsem v gimnazijo; mestna mladina se namreč že po tradiciji staršev usmerja bolj v uradniške poklice. Toda urejati te probleme z odpravljanjem gimnazije in s pošiljanjem vseh otrok v srednjih šolah na eksemplarično proizvodno delo, da bi tako zmanjšali razlike med umskim in fizičnim delom, se mi zdi na glavo obrnjeno početje.

V Sloveniji, kjer smo od vseh republik najbolj uresničili osemletno šolanje otrok in razvili široko mrežo strokovnih šol, smo dosegli v povojnem času velike uspehe na področju zmanjševanja razlik med umskimi in fizičnimi delavci. Pojavlja se celo obraten problem; v zadnjem času se je treba boriti za pravice in za pravilno vrednotenje umskega dela, posebno na kulturnem in celo na znanstvenem področju. Na drugi strani pa je od šole nemogoče pričakovati, da bo odpravljala družbeno nasprotje med ročnim in umskim delom, šola lahko te razlike samo blaži; za to pa ima vso možnost že v okviru sedanjega šolskega sistema.

Med načeli in utemeljitvami, ki upravičujejo in prikazujejo nujnost take reforme, kot jo je prinesel načrt, ima osrednje mesto tudi načelo polivalentnosti. Polivalentnost prvih dveh let tako imenovane srednje šole s proizvodnim delom naj bi se kazala v tem, da bi bila ta šola po svoji programsko-izobrazbeni strukturi taka, da bi se vezala z vsemi nadaljnjimi poklici in z vsemi oblikami nadaljnjega šolanja.

Ko pa začnemo analizirati izobrazbeni program in predmetnik nove srednje šole, kaj hitro ugotovimo, da je nova šola po svojem programu izrazito tehnično usmerjena; izrazito usmerjenost te šole v tehniko nam nedvomno dokazuje tudi njeno prvotno ime, ki so ji ga dali sestavljavci načrta v komisiji: srednja industrijsko-tehnična šola. Ob predelavi načrta so strokovnjaki, ki so hoteli dati temu načrtu neko sociološko-pedagoško polituro, to ime spremenili v srednjo šolo s proizvodnim delom; za to so nedvomno imeli tehtne razloge, če so hoteli prikazati to šolo kot polivalentno: saj je bilo očitno, da Jugoslavija nima samo industrijsko-tehnične proizvodnje, temveč tudi močno poljedelško proizvodnjo, in da ima velikanske možnosti gospodarskega razvoja v terciarnih dejavnostih, v trgovini, turizmu itd., da o vrsti družbenih služb sploh ne govorimo. Sestavljavci načrta so se pa kljub novemu imenu šole znašli v mučni situaciji, ko so morali dokazati povezanost učnega

programa in predmetov, kot so tehnologija, strojništvo, elektrotehnika, s področji terciarnih dejavnosti, kot so npr. turizem, trgovina itd. Kljub trditvi, da se »kombinuju procesi hemizacije, mehanizacije i elektrifikacije u ugostiteljstvu, gradjevinarstvu i sve više u trgovini...« (str. 40), se jim tega niti približno ni posrečilo prepričevalno dokazati; da bi pa poskušali povezati to šolo z različnimi oblikami družbenih služb, za to se pa niti potrudili niso. Očitno je, da sestavljavci načrta sploh ne poznajo novejših ekonomsko-socioloških pojavov, ki se močno kažejo v razvitih deželah: avtomatizacija namreč odpravlja vrsto delavsko-tehničnih poklicev, zato morajo te delavce množično preusmerjati v terciarne dejavnosti, ki postajajo v teh okoliščinah množični poklici. Podobne tendence se bodo v našem gospodarstvu pokazale tudi že kmalu v procesu reforme, ko bomo prešli od ekstenzivnega gospodarjenja k intenzivnemu, in če bomo uspešno razširjali turizem.

Ker se torej sestavljavcem načrta ni posrečilo povezati programa te obvezne šole s terciarnimi dejavnostmi, bi torej lahko sklepali, da ima ta šola vsaj neko politehnično usmeritev, da se veže z vrsto nadaljnjih, bolj specializiranih tehničnih šol in z vrsto tehničnih poklicev. Ob tem sklepu pa nam pade v oči dejstvo, da se sestavljavci načrta tega pedagoškega pojma in izraza politehnični pouk nasploh izogibljejo. Še bolj postane stvar sumljiva, ko ugotovimo funkcijo, ki jo ima v tej šoli »ekszemplarno proizvodno delo«, ki ima velikansko število ur v predmetniku; to naj bi potekalo v posameznih gospodarskih organizacijah in proizvodnih panogah, ki so geografsko povezane z okolišem take šole; ali pa naj bi se proizvodnja prilagodila predvidenemu planiranju kadrov.

Če pogledamo s tem v zvezi tudi še pouk prirodoslovnih predmetov, ki se najtesneje povezuje in poučuje s tehnično-aplikacijo teh znanosti, potem nam postane jasno, da v tej šoli naravnih ved ne bodo poučevali sistematično. Če pa pogledamo še, kolikšen poudarek dajejo sestavljavci načrta takim tehničnim disciplinam, kot so strojništvo, tehnologija, elektrotehnika itd., je skoraj neogibno, da bodo ta področja šolskega pouka morali povezovati s proizvodno panogo in proizvodnim delom, ki si ga bo izbrala posamezna šola.

Vse to so pa že bistvene, izrazite značilnosti profesionalnega šolanja. Načrt deklarira (str. 41), da bo zaradi tesne povezanosti praktičnega proizvodnega dela, tehničnega po-

uka in pouka prirodnih ved dobilo izobraževanje teh šol neko višjo izobrazbeno kvaliteto. Naš komentar je lahko samo naslednji: res jo bo dobilo, toda to kvaliteto imenujemo lahko samo enostranska poklicna izobrazba, ki je vezana na eno samo proizvodno vejo. To priznavajo tudi sestavljalci načrta, ki naglašajo, da bo na podlagi take končane dveletne šole njenim absolventom mogoče priznati strokovne kvalifikacije za nekatera delovna mesta v proizvodnji.

Sedaj nam je tudi razumljivo, da so načrt take reforme, kot smo to lahko brali v časopisju, z navdušenjem pozdravile poljedelske gospodarske organizacije. Na podlagi nove dvoletne šole bi dobile vrsto nižjeorganiziranih kmetijskih strokovnih šol, razen tega pa še množico delovne sile, ki bo zastoj delala na zadružnih in državnih posestvih.

Na podlagi te analize je jasno, da v tem primeru ne gre za nobeno polivalentno šolo niti ne gre vsaj za politehnično šolo, temveč da gre za izrazito enostransko profesionalno usmerjeno šolstvo. V tem primeru pa ne obsojamo samo tega, da je načelo polivalentnosti nove šole v načrtu samo deklarirano, brez zveze z dejanskimi nameni novih šol, temveč tudi to, da bo profesionalna izobrazba, ki jo bodo v veliki meri posredovale nove šole, pravzaprav prisilna.

Vsi otroci, ne glede na svojo svobodno poklicno odločitev, ne glede na svoje zmožnosti, nagnjenosti ter interesno usmerjenost, se bodo morali v tej obvezni šoli praktično in teoretično ukvarjati in pripravljati za delo npr. v ladjedelništvu ali pa živilski industriji, če je to pomembna proizvodna panoga v okolišu šole ali pa če bodo v tem smislu planirali delovno silo. To pa je izrazit element etatične miselnosti, omejevanje svobode posameznika in svobodne poklicne odločitve, ki smo jo proklamirali v naši ustavi. Pri tem poudarjam, da se nahaja mladina v tem času, ko jo bo zajela ta obvezna šola, že sredi polnega razmaha pubertete, in da jo je v tem času zelo težko pripraviti k učenju in delu s prisilnimi ukrepi in nekakšnimi administrativno-unifikacijskimi razlogi, če to učenje ne bo povezano z njenimi pravimi poklicnimi interesi, zmožnostmi in svobodno izbranim življenjskim ciljem. Taka šola, kot jo predlaga načrt, pa bi lahko povzročila naraščanje pojavov neprilagojenosti med mladino.

Logična posledica take dirigirane profesionalne šole je podaljševanje študija in poklicnega izobraževanja mladine

na vseh nadaljnjih stopnjah in oblikah šolanja, čeprav v načrtu govore celo o skrajševanju študija. Mladina bo šele potem, ko bo končala prvi dve leti obvezne srednje šole, v kateri bo dobila že neki dirigiran poklicni profil, lahko stopila v tisto poklicno šolo, ki si jo bo posameznik izbral na podlagi svojih zmožnosti; čeprav bi v tem času lahko že imela za seboj zaključeno ali pa vsaj delno absolvirano poklicno ali splošno izobrazbo.

Kakšne težave bodo nastale s tem šolskim konceptom pri pripravljanju strokovnjakov na številnih poklicnih področjih, so se menda zavedeli tudi sestavljavci načrta sami, ko so zapisali naslednje: (str. 42) »Izuzetak bi pretstavljala možnost, da se za izvesne polaznike več u pripremnj fazi u promenljivom delu programa (proizvodno tehnično področje) izvrši konačno usmerenje prema profesiji. To bi se odnosilo na obrazovanje za umetničke profesije i neke vrste kvalitetnih zanata, kao fina mehanika, umetni obrt itd. Takodje osposobljavanje za neka veoma specialna ili nefrekventna zanimanja imalo bi svojih osobenosti u organizaciji nastave.« Zanimivo je, da so možnost nekega izjemnega šolanja priznali nekaterim umetniškim ali finomehaniškim poklicem, niso pa dali take možnosti učencem za družbene poklice ali celo potencialnim znanstvenim kadrom.

Po tem konceptu šolanja ne bi bile močno prizadete samo gimnazije, ki so bile doslej res polivalentne šole, temveč bi bila prizadeta tudi poklicna in splošna izobrazba na srednjih tehničnih šolah, ki so dosegle v Sloveniji velik ugled in popularnost med mladino. To nam bo jasno, če pomislimo, da je pouk v vseh splošnoizobraževalnih in nekaterih strokovnih predmetih potekal v enem ciklusu skozi vsa štiri leta šolanja. Sedaj, ko se bo srednje šolanje razdelilo na dve dveletni šoli, se bo moral tudi pouk v teh predmetih razdeliti v dva krajša zaključena cikla, v katerih se bo snov deloma ponavljala, zaradi krajših ciklov pa bo tudi močno osiromašena. Pouk tujega jezika so v bistvu zreducirali na en sam tuj jezik. Tako bomo s tem konceptom šolske reforme močno prizadeli tudi splošno in strokovno izobrazbo naših srednjestrokovnih in tehničnih kadrov, pa tudi absolventov višjih šol.

Eno izmed načel pedagoške teorije, na katero se sklicujejo avtorji načrta, je tudi tesna poveznost teorije s prakso oziroma pouka s proizvodnjo, ki jo žele uresničiti v projektu. Kako pa pojmujejo to načelo, je razvidno iz nekaterih citatov, kot npr. na str. 62.: »Optimalno se uvažava

princip povezivanja *svakog*⁵ obrazovanja sa proizvodnim radom, što je odredjujuća karakteristika socialističkog obrazovanja i vaspitanja.« Kako avtorji načrta enostransko reducirajo pedagoški princip »o povezovanju pouka in vzgoje s človekovo prakso na najrazličnejših področjih človekovega življenja«, na neposredno proizvodnoindustrijsko prakso, je razvidno tudi iz predmetnika, iz vsebine ter usmerjenosti proizvodnega dela v obvezni srednji šoli. (str. 39—40.) Tako enostransko pojmovanje in uresničevanje tega načela pa je z vidika pedagoške teorije nedvomno odsev tehnokratske miselnosti,⁶ ki se kaže v tem načrtu v številnih osnovnih stališčih.

Avtorji načrta tudi poenostavljajo vzgojno funkcijo proizvodnega dela samega na sebi, ne glede na motivacijo ob delu. Enako poenostavljeno in tudi tehnokratsko miselnost kaže trditev, da je »egzemplarno proizvodno delo« v tehnični proizvodnji neogibno potrebno zaradi ciljev delovne vzgoje otrok in da je fundamentalne važnosti v naši družbi, kjer je delo podlaga družbenega položaja vsakega človeka (str. 37). Iz take trditve lahko izpeljemo sklep, da trdo, resno učenje mladine ne moremo imeti za resno delo, ob katerem bi mladina razvijala delovne navade. Prav tako bi lahko iz tega in tudi na podlagi drugih stališč načrta sklepali, da je tudi intelektualno delo, npr. znanstveno delo, družbeno sumljivo in da ne sodi v koristno družbeno delovno področje.

Tako stališče in take formulacije pa so seveda anahronizem v sodobnih družbenih razmerah, v katerih se je znanost tako močno integrirala s proizvodnjo kot še nikoli poprej v zgodovini in ko postaja znanstveno delo najpomembnejši faktor v razvoju proizvodnih sil in sredstev. Načrt izhaja iz miselnosti, ki je obrnjena v preteklost, ne pa iz miselnosti, ki temelji na sodobni znanstveno-tehnični revoluciji. Primitivno tehnokratsko miselnost izraža načrt in njegova utemeljitev zato, ker gleda mladega človeka le kot sredstvo neposredne tehnične proizvodnje, ne usposablja pa ga dovolj, da bi to proizvodnjo znanstveno razvijal naprej in jo osmišljeval tudi z drugih, humanističnih in širših filozofskih aspektov. To stališče in miselno naravnost načrta kaže tudi zanemarjanje humanistične vsebine izobrazbe, ki je v obvezni srednji šoli v odnosu do prirodoslovno-

⁵ Podčrtala M. B.

⁶ Glej delo: dr. Janez Sagadin: Povezovanje pouka s produktivnim delom učencev v osnovni šoli, Ljubljana 1966.

tehničnega področja 1 : 4, pomikanje minimalne humanistične izobrazbe v bližino osnovne šole pri tehničnih poklicih ter specializacija gimnazij. Posledica tega bo zniževanje splošne izobrazbe in splošne razgledanosti v vseh nadaljnjih šolah, še posebno za družbene službe, prav tako za univerzitetni študij, na vseh oddelkih in fakultetah.

Razlogov, potrebnih za odklonitev načrta reforme šol druge stopnje, smo našli že veliko. Mislim pa, da je negibno treba opomniti še na nekatere praktične okolnosti in pedagoške posledice, ki se bodo pokazale ob praktičnem izvajanju proizvodnega dela v obvezni srednji šoli. Načrt namreč računa pri tem na največjo pomoč in tesno sodelovanje naših gospodarskih organizacij. Ob tem se nam nehote sproži dvom v praktične pedagoške možnosti, ki jih ima tako stalno sodelovanje med šolami in proizvodnimi podjetji na področju obveznega šolstva. Oglejmo si samo vsakodnevna časopisna poročila o stanju in problemih v naših gospodarskih organizacijah, ko nenehno ugotavljajo, da je proizvodnja pri nas še vedno organizirana na obrtniški način, da je organizacija dela nedomišljena, da je proizvodnja razdrobljena v majhne obrate, da jo vodijo kadri brez potrebne izobrazbe, da dela z zastarelo opremo, da je nerentabilna in zaostala. Kako bo mogoče v proizvodnjo, ki se še sama otepa s takimi težavami, kvalitetno vključevati množice šoloobvezne mladine na proizvodno delo, če kadrovske službe hkrati ugotavljajo, da podjetja niso zmožna organizirati kvalificiranja in priučevanja niti tistih delavcev, ki so v podjetjih v rednem delovnem razmerju. Ali bo naše gospodarstvo, ki je sredi rekonstrukcije in gospodarske reforme, sposobno in voljno opremljati delavnice in voditi proizvodno delo za množico šoloobvezne mladine, ali pa se morda pričakuje, da bo pustilo mladino k svojim dragocenim strojem? Vse premalo se upošteva, da bodo tudi v prihodnosti, če bo gospodarstvo premagalo mnoge težave, v katerih se nahaja danes, gospodarska podjetja predvsem za to, da kvalitetno producirajo, ne pa za to, da bi proizvodno vzgajala vso šoloobvezno mladino. Utemeljitev načrta so vzete velikokrat iz miselnosti političnega voluntarizma, ki prezira stanje in dejanske probleme naše resničnosti.

V sedanjih okoliščinah pa se bo proizvodno delo mladine izrodilo v pravo nasprotje tega, kar predvidevajo v načrtu. Mladino bodo zaposlovali zaradi pomanjkanja delavnic in strokovnih kadrov z najmanj zahtevnimi fizičnimi

opravili, ob pomanjkanju stabilne organizacije in nadzorstva se bo razpaslo lenarjenje, neodgovoren odnos do dela in porabe časa, in dosegli bomo le to, da bomo delo v očeh mladine razvrednotili in da bo mladina izgubljala še tiste delovne navade, ki si jih je pridobila v osemletni šoli.

Načrt je tudi z vidika tehtne metodološke, dokumentacijske in organizacijske pripravljenosti reforme primer neodgovornosti in voluntarizma. Vzemimo samo kadrovski problem, saj bi za uresničevanje predvidene tehnično in prirodoslovno usmerjene srednje šole potrebovali velikanško število profesorjev matematike, fizike, tehnike, kemije, tehnologije itd. Samo v Sloveniji, ki ima relativno še najbolj urejeno stanje na področju pedagoških kadrov, pa primanjkuje na tem področju že sedaj 60% kvalificiranih strokovnih kadrov. Načrt tudi predvideva, da bo reforma srednjih šol potegnila za seboj izrazite premike in spremembe v naših osemletkah in visokih šolah. Načrt pa teh predvidenih sprememb nikjer ne analizira ter dokumentira. Če seštejemo vse te pripombe in analizo stališč ter utemeljitev načrta, pridemo do naslednjega sklepa:

Vsebina in utemeljitev načrta ne prenese bistvenih meril, ki jih postavlja sodoben razvoj socialistične pedagoške in psihološke znanosti. Prav tako ne izhaja iz potreb in perspektiv nadaljnjega ekonomskega razvoja v Sloveniji in je v nasprotju s potrebami po raznovrstnih, splošno razgledanih in strokovno visoko usposobljenih kadrih. Projekt, izpeljan v praksi, bi zaviral svoboden razvoj zmožnosti, nardarjenosti pri mladih ljudeh in omejeval njihovo svobodno izbiro poklica; s tem pa zadeva načrt že ob osnovne človekove pravice, ki smo jih zagotovili v naši ustavi.

Izpeljan v praksi, bi načrt reforme srednjih šol ne potisnil samo nazaj šolstvo v Sloveniji; zaradi daljnosežnih posledic in konsekvenc, ki izvirajo iz načrta, bi oškodoval in zaviral razvoj celih generacij mladih ljudi in preko njih ves družbeni razvoj.

V teh okoliščinah in tudi v okoliščinah, ki smo jih navedli v začetku naše analize, pa se sploh postavlja vprašanje smiselnosti in upravičenosti pedagoškega eksperimenta na tem področju.

MILICA BERGANT

Združevanje sredstev v občini

I

Zdoločili nove ustave je dobila komuna več možnosti za hitrejši razvoj; le-ta pa je odvisen od mnogih dejavnikov, med katerimi so najpomembnejši: močan razvoj proizvodnih sil in produktivnost dela, skladnejša rast materialne osnove družbenih služb, komunalnega gospodarstva in drugih storitvenih dejavnosti.

Med razpravo o ustavnih načelih, zlasti pa pri sprejemanju statutov občin in gospodarskih organizacij smo premalo poudarjali razmerja med občinsko skupščino, gospodarskimi organizacijami in njihovimi samoupravnimi organi. Ta razmerja so izredno pomembna za izpopolnjevanje komunalnega sistema, zboljševanja delovnih metod skupščinskih organov ter samoupravnih teles v delovnih organizacijah.

Občane usodno povezujejo najrazličnejši interesi, ki nastajajo iz prizadevanj občanov, da bi kot proizvajalci in potrošniki zadovoljili osebne in splošne interese.

Te ugotovitve veljajo zlasti za uresničevanje tistih nalog, za zadovoljevanje tistih skupnih potreb občanov, ki jih v prihodnje ne bo moč financirati samo z dohodki iz občinskih virov, ampak tudi s sredstvi, zbranimi bodisi po predpisih občine same ali s prostovoljnim združevanjem prispevkov prebivalstva in delovnih organizacij.

Zato smo v uvodu statuta,* v posameznih členih, zlasti pa v 74. členu te naloge konkretizirali takole: »Za pospeševanje razvoja gospodarstva in družbenih služb v občini ter za zadovoljevanje skupnih potreb občanov organizira občinska skupščina na lastno pobudo in na pobudo zainteresiranih delovnih organizacij skupne akcije.«

Na posvetih predstavnikov samoupravnih organov delovnih organizacij, ki jih lahko sklicuje predsednik občinske skupščine, usklajujejo interese ter sestavljajo program skupne akcije. Obveznosti občine in delovnih organizacij so utrjene s pogodbo. Tudi v pravilih, ki so jih sprejele gospodarske organizacije, so obdelana razmerja med skupščino in samoupravnimi organi delovnih organizacij, vendar preveč formalno, ker govore le o medsebojnem povezovanju, o obveščanju.

* Prispevek obravnava problematiko občine Kamnik (op. ur.).

Družbeni razvoj pa je šel dlje, mnogo dlje od tistega, kar je zapisano v statutih gospodarskih organizacij; pa tudi občinski statut se bo moral prilagoditi novi stopnji družbenopolitičnih odnosov v občini.

II

Vloga občine se ob spremembah v gospodarstvu, ki je dobilo po novi delitvi večjo samostojnost, ne zmanjšuje, marveč kot usklajevalki interesov občanov in delovnih skupnosti še povečuje.

Nedvomno je njena prva naloga zagotoviti gnotne možnosti za razvoj družbenih služb, zlasti za uspešno izobraževanje in vzgojo. Ne gre le za kakovost, metodo pouka ter iskanje ustrežnejših konceptov šolskega sistema, marveč tudi za ustrezno gnotno osnovo, ki je niso zagotovili vsi dosedanja sistemi delitve. Zato je toliko bolj utemeljena pot prostovoljnega združevanja sredstev za uresničevanje nalog, ki jih vsebujejo statutarna določila in jih podpirajo tudi občani — zlasti na področju izobraževanja, vzgoje in otroškega varstva.

Vsaka politika mora imeti gnotne temelje, sicer kmalu presahne. V našem družbenem življenju se proces odmiranja države nadaljuje na mnogih področjih, tako tudi na področju proračunske politike. Kljub temu nekateri naši tovariši trdijo, da bi bilo mnogo bolj primerno zbirati vsa sredstva s predpisi, ker jih je treba izpolnjevati, sicer sledijo sankcije in posledice: državni disciplini so podvrženi vsi, brez izjeme. Če bi sprejeli tako stališče, bi zavirali proces demokratizacije prav na ravni komune, kjer bi morale prvine etatizma najprej odmrtni. Tudi če bi skupščina imela pravice za svoje potrebe predpisovati vse dajatve in obveznosti občanov, bi to ne bilo v skladu z našimi hotenji. Temeljni zakon o prispevkih in davkih sicer daje komuni to možnost (zdaj je ta možnost omejena), vendar predpis ne more biti edini dokument za pridobivanje vseh materialnih dobrin, ki naj zadovoljijo potrebe in želje občanov. *Taka trditev temelji tudi na preprosti logiki, da je veliko več vredno tisto, za kar se ljudje prostovoljno odločijo, kot pa ono, kar jim predpisuje oblastni akt.*

Je pa še drug razlog, ki govori v prid prostovoljnemu združevanju materialnih dobrin namesto druge skrajnosti, za katero se nekateri navdušujejo. Praksa je pokazala, da so najboljši tisti investicijski in drugi programi, ki jih na široko kritično pretresajo, in če so občani ter delovni kolektivi

pripravljeni zanje prispevati denar, izberejo tisto, kar je najbolj nujno, ter iščejo tudi najcenejše in najboljše tehnične rešitve.

Le po tej poti lahko občinska skupščina okrepi politično delo ter pripomore, da se občani uveljavijo kot aktivni upravljavci. Politika, ki nima pravega smotra in je odtrgana od neposrednih problemov prebivalcev kakega kraja, ne navdušuje ali deluje celo demobilizatorsko. Drži namreč, da vse zapisane in nezapisane družbene norme uresničujejo ljudje v delovnih procesih in družbenopolitičnem delovanju le takrat, če jih razumejo, če so blizu njihovim potrebam (na primer v krajevni skupnosti ali občini); takrat se zanje ogrejejo, jih ob primerni politični akciji sprejmejo in tudi uresničijo.

Popolnoma razumljivo je, da je dogovarjanje težavnejše kot predpisovanje, da zahteva mnogo več dela in tudi političnega posluha, preden pripelje do zaželenega cilja. Z razpravo, na kateri se občani odločijo npr. za to, da bodo sezidali zdravstveni dom, šolo ali kak drug komunalni objekt, je storjen šele prvi korak na tej poti. Od tod dalje je popolnoma upravičeno, da odločitev, ali smo izbrali pravilno tehnično rešitev, ali objekt ne bo predrag itd., pretrse čim širši krog občanov. Taka razprava je upravičena in praviloma tudi plodna, saj pomaga družbi, da z velikim trudom zaslužen denar smotrno usmeri v novo vrednost. Podatki o vsebini zborov volivcev, ki jih sklicuje skupščina, kadar daje v razpravo proračun in družbeni načrt, potrjujejo, da se je pretežni del razprav vrtel okoli problemov, s katerimi se občani dan za dnem srečujejo: vsebina zborov je bila za skupščino politično in gospodarsko zelo pomembna.

III

Za ponazoritev gornjih trditev naj navedem nekaj podatkov, v katerih so zajeta tudi sredstva za gospodarske namene.

Sredstva za kreditiranje gospodarskih in negospodarskih investicij smo začeli pospešeno združevati 1960. leta, čeprav takratni predpisi o združevanju niso bili tako prožni kot danes.

Sredstva za kapitalno graditev so se združevala preko družbenega investicijskega sklada občine, in sicer namensko, ker takratni predpisi za namensko združevanje niso terjali delitve na obratna in osnovna sredstva (35% in 65%). Ker pa so bile anuitete, ki so jih vračale gospodarske organizaci-

je, v tekočem letu »zamrznjene« (kot priliv sklada v tekočem letu), je bilo precej oteženo vračanje dospelih združenih sredstev.

Iz tega naslova so dobivale kredite (največ za eno leto) predvsem močnejše industrijske gospodarske organizacije, ki so vračale sredstva iz ustvarjenega čistega dohodka in amortizacije. Tako smo združili od 1960. do 1963. leta 582 milijonov dinarjev. Pri tej družbeni akciji smo upoštevali tudi tiste gospodarske organizacije, ki so imele v skladih le pičila sredstva, pa so jih vsako leto drobile za nepomembne nakupe. Z varčevanjem oziroma združevanjem pa so lahko opravile tudi pomembnejše rekonstrukcije.

Pobudo za združevanje sredstev za razširjeno reprodukcijo je po letu 1963 prevzela komunalna banka Kamnik, občinska skupščina s svojimi organi ter strokovnimi službami pa je pripravila investicijski program za razvoj družbenih služb, in sicer: — do leta 1970 moramo predvsem sezidati zdravstveni dom, nato tri štirirazredne šole, glasbeno šolo, dve telovadnici, dve dvooddelčni šoli, razen tega pa urediti okolico šol za letna telovadišča. Objekte za varstvo predšolskih in šolskih otrok bi po omenjenem načrtu sezidali le v Kamniku in na Duplici — v neposredni bližini obstoječih šol, tako da bi pedagoško vodstvo ter vse druge zadeve v varstvenih ustanovah prevzele uprave šol. S tem bi do 1970. leta omogočili otrokom celodnevno bivanje v teh ustanovah.

Po lanskih cenah bo stala zidava teh objektov poldrugo milijardo dinarjev. V ta namen bodo gospodarske organizacije združevale sredstva po kriterijih, ki jih je skupščina sprejela na posvetu s predstavniki gospodarskih organizacij ter samoupravnih organov, potrdili pa so jih tudi delavski sveti gospodarskih organizacij.

Za načrtnejši razvoj družbenih služb ter za upravljanje sklada je skupščina občine Kamnik imenovala upravni odbor, v katerem so zvečine predstavniki vseh večjih gospodarskih organizacij. Upravni odbor ima tehničnega uslužbenca (gradbenega strokovnjaka).

Lani smo dobili popolnoma novo dvooddelčno šolo, za katero smo porabili 54 milijonov dinarjev; letos bo sezidan zdravstveni dom, in sicer za 282 milijonov; zanj so zbrale gospodarske organizacije 1962. in 1963. leta 57 milijonov dinarjev, lani pa je sklad za razvoj družbenih služb prispeval 80 milijonov. Ker znaša celotna proračunska vrednost doma 282 milijonov in je občinska skupščina zanj najela 100 milijonov

kredita, pomeni, da so gospodarske organizacije prispevale 182 milijonov dinarjev.

Čeprav je kamniška občina med gospodarsko razvitejšimi, pa le ni mogla v vsem povojnem času zgraditi s proračunskimi sredstvi več kot dve šoli. Večina šol je zastarelih, saj so bile sezidane v letih 1901—1918 in med vojnama in ne ustrezajo več zdajšnjim potrebam: posledice tega že občutimo. Zdaj nimamo več kombiniranih šol, ker smo lani manjše šole združili z matičnimi, tako da zdaj vsi otroci končujejo osnovno šolanje na popolnih osemletkah. Znano je, da je bil pouk na kombiniranih šolah slab ter da so imeli učenci precejšnje težave pri nadaljnjem izobraževanju.

Glede otroškega varstva se ravnamo po tehle podatkih: v občini je med vsemi zaposlenimi 44 odstotkov žensk; šolo-obveznih otrok je več kot 3300; od 22.000 prebivalcev naše komune je 5300 otrok, starih do 15 let, torej dobrih 26 odstotkov celotnega prebivalstva. V otroških varstvenih ustanovah je zdaj le 270 otrok iz družin, kjer sta zaposlena oba roditelja, ali pa so to otroci mater samohranilk. Če bomo sezidali varstvene ustanove, se bo izboljšal pouk, pa tudi zdravstveno stanje predšolskih otrok.

Pri sistematičnih letnih zdravniških pregledih šolarjev so ugotovili, da je v naši občini 14,45 odstotka slabo hranjenih otrok, 45,20 odstotka je srednje dobro hranjenih otrok in le 39,83 odstotka dobro hranjenih otrok. Z boljšo ureditvijo otroškega varstva ne bomo reševali samo socialno-zdravstvenih problemov ter preprečevali raznih motenj, ki nastajajo pri otroku zaradi neurejenih družinskih razmer; najpomembnejša je vzgojna funkcija, zato naj bi bilo dnevno varstvo otrok predvsem dopolnilo družinske vzgoje. Naš smoter je šola, na kateri bo potekal pouk brez izmen in na kateri bo s celodnevnim bivanjem zagotovljen otrokov umski, čustveni, socialni in telesni razvoj. V ta namen naložena sredstva se bodo bogato obrestovala.

Kvaliteta izobrazbe v osnovni šoli je eden izmed poglobitnih pogojev, da se bo bodoči delavec lahko uveljavil kot upravljavec, kot dober gospodar, bodoči predsednik upravnega odbora, delavskega sveta ali politični funkcionar itd. Kako naj delavci in delavke uveljavijo samoupravne pravice, ki jih dajejo ustava in statuti, če se teh pravic ne zavedajo ali pa jih ne znajo izkoristiti, ker nimajo primerne izobrazbe? Pravimo, da je dobra tista hiša, ki ima trden temelj. Temelji bodočega izobraženca ali kvalificiranega delavca pa se utrjujejo v osnovni šoli.

Zaradi tega smo v dolgoročnejšem načrtu dali prednost gradnji šolskih in varstvenih ustanov in zato združujemo sredstva gospodarskih organizacij in deloma tudi proračunska sredstva. Poudariti moram, da so proračuni vsako leto relativno manjši, ne glede na to, da je dotok sredstev večji, ker je dobila skupščina vrsto novih pristojnosti oziroma obveznosti, ne pa tudi dodatnih sredstev. Menim, da je skrajno nevarno — in prav gotovo se nam bo to maščevalo — da še vedno nimamo dobrega zakona, ki bi urejeval financiranje strokovnih šol in določeneje opredelil mesto gospodarskih organizacij v strokovnem šolstvu (osnutki zakonov so zdaj v razpravi). Zato je združevanje sredstev za funkcionalne izdatke šol druge stopnje zelo težavno.

V razpravah in gradivu, ki je bilo pripravljeno za reformo, skoraj nikjer ne zasledimo določil o drugačni razporeditvi sredstev za to področje. Skupščina bo morala najemati za utrjevanje materialne osnove šolstva in otroškega varstva kredite tudi v bankah, kajti vseh potreb ne bo moči kriti z združenimi sredstvi in tudi proračun ne more naenkrat izločiti vseh svojih dohodkov. Skupščinam bi bilo v tem pogledu dosti lažje, če bi se njihove obveznosti porazdelile na daljše obdobje, saj gre za določene naložbe. Gre kratko malo za kredite, ki naj bi jih banke dajale občinskim skupščinam ter tako tudi same sodelovale pri gradnji družbeno pomembnih objektov za izobraževanje, zdravstvo in otroško varstvo.

Ob reorganizaciji bančništva so največ razpravljali o razširjeni reprodukciji, o rentabilnosti naložb. Sprašujem, ali niso tudi sredstva za zidavo šol rentabilna, čeprav so dolgoročna naložba, ki se bo bogato obrestovala v znanju? Saj lahko le človeški um ustvarja nove vrednosti! Podatki kažejo, da sta bili lani v Sloveniji za razširjeno reprodukcijo družbenih služb na voljo le približno 2 milijardi dinarjev; kredite iz teh sredstev pa je lahko najemalo le 39 občin v sklopu dopolnilne udeležbe, medtem ko druge občine te možnosti niso imele. Ali niso ta sredstva res minimalna? Že nekaj sredstev z ugodnejšimi pogoji vračanja bi spodbudilo občine, da bi hitreje reševale ta problem.

Za združevanje sredstev, ki bi jih dajale gospodarske organizacije za zidavo šol, varstvenih ustanov ter drugih komunalnih objektov v občini, govori še en tehten razlog: deficit v objektih te vrste nastaja prav zaradi industrializacije in naglega povečevanja prebivalstva na teh območjih. Očitno

je, da ne more napredovati na področju z nerazvitim omrežjem šol ter kulturno prosvetnih ustanov nobeno industrijsko podjetje, ki zaposluje veliko kvalificiranih delavcev. Razen tega se z izboljševanjem standarda pojavljajo tudi odločnejše zahteve občanov po dobrinah.

Razen že opisanega načina združevanja sredstev gospodarskih organizacij je aprila lani 20 krajevnih skupnosti naše občine sklenilo, da bodo združevale v obdobju treh let (1965 do 1968) 2 odstotka od neto osebnih dohodkov delavcev in nameščencev. Krajevni samoprispevek plačujejo tudi kmetje, obrtniki-nepavšalisti in zasebna gostišča, in sicer 2 odstotka od davčne osnove, za katero se jim odmerja prispevek v letu 1965; 2 odstotka od davčne osnove plačajo tudi drugi obrtniki-pavšalisti od davčne osnove, za katero se jim je odmerjala dohodnina in občinski dodatek v letu 1964.

Prispevek je namenski in se uporablja za gradnjo lokalnih cest, vodovodov in drugih komunalnih objektov; je neposreden dohodek krajevnih skupnosti, saj so le-te po novi ustavi ter določili občinskega statuta pravne osebe. Zbrana sredstva so prvi samostojni vir in skoraj edina pomembna materialna osnova krajevnih skupnosti, ki so izdelale poseben program za porabo teh sredstev.

Računajo, da bodo od maja 1965, ko je bil uveden samoprispevek, do začetka maja 1968. leta zbrali 350 milijonov starih dinarjev. Denar se steka na poseben žiro račun občine Kamnik ter ga nato vsak mesec razporejajo po izdelanem ključu na žiro račune krajevnih skupnosti. Računovodstvo vseh krajevnih skupnosti vodi skupščinska uprava, ker je to najceneje.

Sklepi o uvedbi samoprispevka krajevnih skupnosti so bili objavljeni v Uradnem vestniku občine Kamnik 22. aprila 1965. Pod sklepi so podpisani predsedniki krajevnih skupnosti. To je tudi prvi akt, ki so ga skupnosti sprejele.

Iz sredstev krajevnega samoprispevka bodo v nekaj letih zgradili najbolj nujne komunalne objekte; edina izjema so krajevne skupnosti v mestu Kamniku, kjer stroški za gradnjo komunalnih naprav presegajo njihov dohodek.

Krajevnega prispevka so oproščeni občani, ki dobivajo socialne podpore, invalidnine, pokojnine; v osnovo za določanje samoprispevka tudi niso vštetí otroški dodatki, dijaške in študentske štipendije, vajenske nagrade ter oskrbnine začasno nezaposlenih, ki jih izplačuje zavod za zaposlovanje delavcev.

Krajevna skupnost Duplica je npr. uvedla denarni krajevni samoprisevek za ureditev cestne razsvetljave, zgraditev avtobusne postaje, ureditev parkirišča pred kulturnim domom, cestišč, zelenic ter za splošno ureditev naselij na območju krajevne skupnosti. Druge skupnosti so vnesle v program gradnje, za katere so se domenili na zborih volivcev.

Prostovoljno združevanje sredstev gospodarskih organizacij iz skladov skupne porabe kakor tudi združevanje prispevkov občanov se je v naši občini dobro uveljavilo. Razen denarnih prispevkov je v veljavi tudi združevanje materialnih sredstev in storitev. Občinska skupščina je s proračunskimi sredstvi že v preteklosti dajala nekdanjim krajevnim odborom proračunska sredstva za gradnjo komunalnih naprav; in sicer 50 odstotkov gradbene vrednosti, 70% pa so prispevali občani.

V preteklih petih letih smo tako zgradili precej vodovodov v skupni vrednosti 120 milijonov dinarjev. Prebivalci posameznih krajev so se zbirali na sestankih, volili gradbene odbore ter sami določali obveznosti posameznih gospodarstev; po dogovoru o obveznostih so sestavili zapisnik, ki so ga vsi podpisali. Tak dokument je bila nekakšna garancijska listina za občinsko skupščino, da bodo iz proračuna dana sredstva racionalno uporabljena ter da bodo dobili pomoč tisti krajevni odbori, ki so organizacijsko in gmotno najbolj pripravljene na gradnjo vodovoda ali kakega drugega objekta. Krajevni samoprisevek za naše prebivalstvo ni novost, saj vemo, da so bile v bližnji in daljni preteklosti z združevanjem sredstev zgrajene mnoge ceste, vaške poti ter drugi manjši komunalni objekti. Ideja solidarnosti v ljudeh živi in tudi zavest, da se da s skupnimi močmi marsikaj doseči, je bila že preizkušena.

Ne gre za to, da bi vse, kar potrebujemo, zgradili v najkrajšem času — pač pa za dolgoročno politiko sodelovanja in povezovanja smotrov občinske skupščine ter krajevnih skupnosti, v katerem lahko zažive vsi samoupravni mehanizmi na področju občine. Ni torej samo praktično, ampak tudi politično vprašanje. Kolesje naših samoupravnih mehanizmov bi se vrtele v prazno, če si ne bi postavljali tudi takih smotrov.

Seveda pa so proces povezovanja občinske skupščine z delovnimi kolektivi ter občani spremljale tudi razne napake; tako so v preteklosti razne odločitve sprejemali v najožjih krogih. Pozneje se je to spremenilo, tako da so že lani obravnavali naloge, ki zadevajo najširšo javnost, na zborih voliv-

cev, sestankih v krajevnih skupnostih ter na sejah delavskih svetov.

Že prej sem zapisal, da se občani zavzemajo za to, da bi z lastnimi silami pospešeno gradili razne komunalne naprave v svojem kraju. Čestokrat je prišla prva pobuda prav od bivših krajevnih odborov in sedaj krajevnih skupnosti ali so celo posamezniki začeli akcijo v vaseh, npr. za napeljavo vodovodov in utrditev vaških poti. Tem željam in potrebam je šla skupščina nasproti z vsakoletnimi proračunskimi sredstvi ter tako pospešila uresničitev zamisli prebivalcev takega kraja. Pobude za nekatere rešitve so seveda prišle tudi s strani strokovnih služb skupščine ali njenih organov. V tem primeru je proces tekkel v obratni smeri, in sicer, da smo pripravili programe za določen objekt. O teh programih kakor tudi o predračunih smo se pogovorili najprej v ožjem krogu, da smo kaj bistvenega popravili, nato pa smo jih poslali samoupravnemu organu gospodarske organizacije in tudi krajevnim skupnostim ali posebnim odborom — imenovali smo jih gradbene odbore. Ko smo program in način financiranja proučili, so predlog obravnavali organi skupščine in v skupščini, kjer so sprejeli sklep in priporočilo, naj gospodarske organizacije s svojimi sredstvi podpro predloženi program. Pripomniti moram, da nismo nikoli združevali sredstev anonimno, tj. brez določenih ciljev. Nenamensko združevanje seveda ne bi dalo nikakršnega sadu. Občasno ali pa konec vsakoletnega poslovnega leta oziroma proračunskega leta pa je bilo treba napraviti obračun za opravljeno delo, da se je videlo, ali so bila sredstva v celoti in namensko porabljena ali ne. Za vsa dela, ki so bila opravljena na podlagi takega financiranja, imamo tudi ustrezno finančno dokumentacijo. To je potrebno zato, da ne bi bilo dvomov o tem, ali so bila sredstva izkoriščena tako, kakor so se bili dogovorili pri zdruvanju.

Podobno kakor mi združujejo sredstva tudi druge občine. Izbirajo si različne oblike. Menim pa, da je najboljša pot ta, da se zbere k razpravi čim več ljudi. Dogovarjanje v ozkem krogu bi bilo tudi v nasprotju z našimi načeli najširše udeležbe občanov pri odločanju o različnih vprašanjih, zlasti pa tistih, ki so z njihovim življenjem v kraju v neposredni zvezi. Krajevna samouprava, ki nima svojega programa, nastalega iz krajevnih potreb, ne deluje kot faktor usklajevalca medsebojnih interesov občanov na njenem področju. Takšna krajevna skupnost je odtrgana od življenja, je nepomemben člen v našem samoupravnem mehanizmu.

Menim, da je v gradivu glavnega odbora SZDL Slovenije za VI. kongres v poglavju »Komuna in občan« pravilno ocenjena pomebnost dogovarjanja med skupščino, delovnimi organizacijami in občani o participaciji, višini ter namembnosti sredstev za financiranje družbenih služb. To dogovarjanje mora biti demokratično; vsako pretiravanje, ki ne bi upoštevalo realnih materialnih možnosti gospodarstva, bi bilo napačno, ker bi načenjalo korene dobrin in bi se slej ko prej izkazalo kot kratkovidna zaletavost.

FRANCE VIDERVOL

Zbiranje mimo finančnega sistema

Že dalj časa prenašamo pristojnosti in naloge s širših družbenopolitičnih skupnosti na ožje, vendar pa v enaki meri ne spreminjamo tudi razmerij za delitev dohodkov proračunov in skladov v korist ožjih družbenopolitičnih skupnosti, zlasti občin. Zaradi tega občinske skupščine ne morejo financirati vseh najnujnejših potreb družbenih služb in državne uprave samo z dohodki, ki jih dopušča finančni sistem. Ker so občinske skupščine izkoristile večidel že vse možnosti, ki jih pri pobiranju dohodkov daje finančni sistem, zbrana sredstva pa še vedno ne zadoščajo, so se odločile, da bodo zbirale dodatna sredstva po gospodarskih organizacijah tudi na načine, ki niso zajeti v sistemu. Vprašanje je, ali takšen način ustreza delovnim organizacijam v gospodarstvu in družbenih službah ter našemu družbenogospodarskemu razvoju.

Strokovni sodelavci pri republiškem svetu Zveze sindikatov za Slovenijo so na podlagi poročil občinskih sindikalnih svetov za 56 občin (90% vseh slovenskih občin) izdelali pregled, iz katerega je videti, da od 56 anketiranih občin kar 55 občin išče rešitev za svoje nepokrite finančne obveznosti v nesistemskem zbiranju dodatnih sredstev v gospodarskih organizacijah.

Spričo sedanjega neurejenega financiranja družbenih služb ter komunalnih dejavnosti občinskega značaja se k zbiranju sredstev v gospodarskih organizacijah mimo finančnega sistema zatekajo občinske skupščine, kadar hočejo zadovoljiti potrebe za:

1. financiranje šolstva (brez naložb),
2. naložbe v šolstvo,
3. naložbe v zdravstvo,
4. naložbe v komunalne dejavnosti in za
5. financiranje drugih skupnih potreb občanov.

Občinske skupščine se najpogosteje obračajo na gospodarske organizacije, da bi jim pomagale financirati tekoče potrebe šolstva. Od 56 anketiranih občin jih kar 44 (približno 80%) poskuša reševati financiranje šolstva na podlagi bolj ali manj prostovoljnega zbiranja sredstev po gospodarskih organizacijah. Gre predvsem za financiranje strokovnega šolstva oziroma šolstva druge stopnje, v nekaj primerih pa tudi za financiranje osnovnega šolstva.

Občinske skupščine zbirajo nesistemske tudi sredstva za naložbe v šolstvo. Med 56 zajetimi občinami se jih je za to odločilo 23 (približno 40%). Sredstva potrebujejo predvsem za gradnjo, dograditev in adaptacijo osnovnih šol oziroma za odplačevanje kreditov v zvezi z naložbami v osnovnošolske zgradbe, izjemoma pa tudi za gradnjo in adaptacijo srednjih šol.

Drugo področje, na katerem občinskim skupščinam tudi primanjkuje denarnih sredstev, je zdravstvo, in sicer gradnja ljubljanske in drugih bolnic ter zdravstvenih domov. Od 56 zajetih občin priporočajo občinske skupščine gospodarskim organizacijam združevanje sredstev za naložbe v zdravstvo v 17 občinah (približno 30%).

Tretje področje, za katero zbirajo občinske skupščine sredstva, so komunalne dejavnosti. Pri tem je značilno, da enako število občin kot za naložbe v šolstvo zbira tudi sredstva za komunalna dela (23 občin, približno 40%). V posameznih občinah krijejo s temi sredstvi tele komunalne potrebe: gradnja, popraviljanje in modernizacija cest, gradnja ali dograditev vodovodov, bazenov, kopališč, mostov, gasilskih domov, kanalizacije, regulacija voda, javna razsvetljava, odplačevanje posojil za naložbe v komunalne dejavnosti itd.

Poleg zbiranja sredstev za financiranje šolstva, naložbe v šolstvo, naložbe v zdravstvo in naložbe v komunalne dejavnosti vidimo, da v posameznih občinah zbirajo tako tudi sredstva za financiranje otroškega varstva, kulturnih in športnih organizacij ter objektov, za organizacije Zveze borcev (gradnja stanovanj za člane ZB, denarna pomoč otrokom članov ZB pri šolanju, izdajanje zbornika NOB), za gradnjo avtomatske telefonske centrale, pretvornika za

avstrijski TV program, počitniškega doma itd. Od anketiranih občin je takih 11 (približno 20%).

Večina anketiranih občin ne zbira sredstev samo za eno, ampak za več vrst obravnavanih potreb, in sicer 16 občin (29%) za tri ali več vrst potreb, 24 občin (43%) za dve vrsti potreb in komaj 15 občin le za eno vrsto potreb.

Občine uporabljajo pri zbiranju sredstev po posameznih gospodarskih organizacijah dokaj različne načine oziroma osnove in merila, kot so: dogovorjene absolutne vsote, delež neto oziroma bruto osebnih dohodkov, prispevek na zaposlenega, uvajanje oziroma največje možno povečanje dopolnilnega prispevka za socialno zavarovanje, delež v sredstvih za sklade po zaključnem računu 1965 (kot prispevek ali kot posojilo), delež v čistem dohodku po zaključnem računu 1965, prispevek za urejanje mestnega zemljišča in odstop obveznic posojila za Skopje.

Gospodarske organizacije kažejo letos pri urejanju vprašanja financiranja družbenih služb veliko zrelosti in razumevanja. To pa spremljajo tudi nekateri negativni pojavi. Pri zbiranju sredstev je namreč veliko preveč poudarjena relacija predsednik skupščine — direktor podjetja, samoupravni organi v gospodarskih organizacijah pa vse prepogosto igrajo le postransko vlogo. V takih primerih prihaja bolj do izraza težnja direktorjev po ohranitvi lastnega »ugleda«
pri organih oziroma članih občinskih skupščin kot pa zavestna akcija neposrednih proizvajalcev. To je seveda eden od vzrokov pogostega odpora v gospodarskih organizacijah proti obravnavanemu zbiranju sredstev.

Posamezniki sodijo o zbiranju sredstev za financiranje skupnih potreb občanov neposredno po gospodarskih organizacijah kot o načinu, ki bi ga bilo treba vsestransko razvijati. Kot dokaz, da je to mogoče in realno, navajajo letošnjo prakso. Takšen način financiranja družbenih služb naj bi po njihovem mnenju najbolje ustrezal našim družbenim odnosom. Opisano stališče je glede na družbeno-ekonomsko utemeljenost in racionalnost vse preveč poenostavljeno in idealizirano. Financiranje družbenih služb mora namreč sloneti na stalnih, samostojnih in dolgoročnih virih sredstev. Le tako bodo družbene službe zmožne nuditi občanom, kar je določeno z ustavo; le tako bo tudi mogoče doseči, da bo razvoj družbenih služb skladen z gospodarskim razvojem. Ker posamezni proizvajalci ne čutijo vedno dovolj velikih potreb po delovanju in razvijanju družbenih služb (gospodarske organizacije so v nekaterih občinah npr. odrekle sodelovanje pri financiranju le-teh), prostovoljnost

na tem področju ne bi dala vedno zaželenih oziroma najboljših rezultatov. Razen tega tako financiranje v družbenih službah ne bi vzpodbujalo gospodarnosti v okviru danih sredstev, ampak v večji meri pritisk na sredstva gospodarskih organizacij. Delovni kolektivi ne bi nikdar natanko vedeli, kolikšne so njihove obveznosti do družbenih služb, le-te pa nikdar, kolikšna sredstva jim bodo na voljo. Nenehno bi obstajala tudi nevarnost političnega oziroma personalnega pritiska na ključne kadre v gospodarskih organizacijah oziroma nevarnost, da bi organi in člani občinskih skupščin te kadre ocenjevali po tem, kolikšna sredstva so »njihove« gospodarske organizacije prispevale za skupne potrebe občanov.

Le objektivizirana sistemska in ne kampanjska ureditev financiranja družbenih služb lahko ob upoštevanju materialne zmogljivosti občanov daje trajne optimalne rezultate, in to mimo zgoraj navedenih slabosti. Taka rešitev je glede porazdelitve obveznosti ekonomsko najpravičnejša, razen tega pa kot enkratna trajna rešitev tudi najracionalnejša. Biti mora seveda rezultat odločitev občanov, ne pa samo ozkega kroga v okviru občinskih skupščin ali znotraj delovnih organizacij v družbenih službah. Sistem mora zagotavljati predvsem financiranje normalnih skupnih potreb občanov, pri čemer pa je treba gospodarskim organizacijam dopuščati možnosti neposrednega razvijanja družbenih služb nad ravnijo, ki jo omogoča sistem. V tem primeru pa seveda prihaja v poštev popolnoma svobodno odločanje posameznih gospodarskih organizacij oziroma njihovih samoupravnih organov brez obveznega podrejanja večini.

Č. R.

Planiranje, regija in prostor

Nedvomno je smoter razvoja katerekoli napredne družbe, da zagotovi človeku ne glede na to, kje živi, kar najbolj ugodne življenjske možnosti. Obenem pa želi zagotoviti človeku tudi čimvišji mogoči življenjski standard. Kakor je družba kompleksna, tako kompleksno, integralno moramo družbo proučevati, če hočemo spoznati vse njene možnosti za izboljšanje življenja v bližnji ali daljni prihodnosti. Zunaj delovnega mesta, zunaj proizvodnje preživi človek vsaj dve tretjini prostega časa in ga bo v prihodnosti tako preživel še več.

Razvoj znanosti in tehnike, avtomacije itd. je danes bistveni, temeljni pogoj za zvišanje produktivnosti v proizvodnji, v primarnih in v sekundarnih ekonomskih dejavnostih, manj pa v terciarnih in kvartarnih dejavnostih. V prihodnje pa bo zmeraj več zaposlenih v sekundarnih, prav posebno pa v terciarnih dejavnostih. Te dejavnosti so tiste, ki neposredno pogojujejo realnost dosežene stopnje življenjskega standarda in urbanizacije. Kakor je avtomacija v proizvodnih panogah eden izmed temeljnih pogojev za zvišanje produktivnosti, tako je urbanizacija eden izmed temeljnih pogojev za zvišanje produktivnosti, rentabilnosti v neproizvodnih dejavnostih in racionalnosti potrošnje že doseženega nacionalnega dohodka. Obenem pa je urbanizacija tudi eden izmed pogojev za zvišanje produktivnosti v proizvodjalnih gospodarskih dejavnostih. Ker so stroški urbanizacije zelo visoki, mora biti urbanizacija čimbolj skladno povezana z ekonomskim razvojem, ne sme za njim zastajati, nikakor pa ga ne sme prehitevati. Zato postaja eden izmed najpomembnejših objektov proučevanja in planiranja razvoja ekonomski in fizični prostor, v katerem človek dela in živi. Planiranje postaja v tem pogledu težnja, gibanje k nekemu smotru, bližnjemu ali daljnemu, v skladu z dejanskimi razmerami, v katerih bo živel človek v prostoru. Takšno planiranje je le sredstvo za izoblikovanje realnih možnosti, ki so potrebne, če hočemo doseči na primer v prihodnih petih letih osem odstotno stopnjo (let-

nega) naraščanja nacionalnega dohodka. V prihodnjih letih pričakujemo v Sloveniji večjo urbanizacijo, kar naj bi bila posledica manjšega deleža zaposlenih v primarnih in večjega v sekundarnih in v terciarnih dejavnostih. Rentabilnost terciarnih dejavnosti je mogoča le v nekaterih aglomeracijah s širšim obsegom in diapazonom potrošnje. (Velika samopostrežna trgovina na primer ne more biti rentabilna v majhni vasi, prav tako vrsta drugih servisnih, gostinskih in podobnih dejavnosti.) Zato je zdaj potrebno misliti tudi na zagotovitev temeljnih pogojev za pričakovano večjo urbanizacijo. Med temi je pglavitna: zadostna in prostorsko ugodno dislocirana stanovanjska in komunalna graditev.

Že pri sedanji dinamiki urbanizacije smo zadovoljevali potrebe po stanovanjih v mestih komaj 70 do 80-odstotno glede na veliko večjo pomnožitev prebivalstva v mestih kakor na drugem območju republike. Do leta 1970 računamo, da se bo povečalo število mestnega prebivalstva na temelju preteklega razvojnega trenda še za približno 60.000 prebivalcev. Kam se bodo usmerili ti novi potencialni mestni prebivalci, v katera mesta, ne vemo.

Po preteklem razvojnem trendu bi lahko rekli, da bo skoraj 50 odstotkov teh prebivalcev odšlo v mesti Ljubljana in Maribor. Prebivalstvo slovenskih mest (za mesta štejemo tista mestna naselja, ki jih kot taka definira republiški zakon o območjih občin) in s tem urbanizacija stalno naraščata, medtem ko ostaja prebivalstvo izven teh mest skoraj nespremenjeno. Od leta 1948 do 1965 se je povečalo število mestnega prebivalstva v 51 mestnih naseljih od 386.000 na 586.000, to je za 200.000 ali približno za toliko, kolikor šteje prebivalstvo enega večjega mesta. Ljubljana in Maribor sta se povečala za 96.000 prebivalcev. Ostalih 104.000 prebivalcev se je razdelilo na drugih 49 mestnih naselij, največ v 4 mesta z 10.000 do 50.000 prebivalci, nato pa v 8 mestec s 5000 do 10.000 prebivalci. Zmanjšalo pa se je število prebivalstva 25 mestec pod 5000 prebivalcev predvsem zato, ker je 12 teh mestec (leta 1948 jih je bilo 37, leta 1965 pa 25) prešlo v kategorijo mestec z več kakor 5000 prebivalcev.

Prebivalstvo izven mest se vsa leta giblje na višini približno 1.060.000 prebivalcev, kar pomeni, da so ves prirast prebivalstva absorbirala mesta, le malo pa so se dotaknila množice nekmečkega prebivalstva, ki živi izven mest in ki danes šteje približno 600.000 prebivalcev.

Prav tako tudi ne vemo natančno, kako se bo v prihodnje organizirala naša predelovalna industrija glede na po-

trebo po njeni vključitvi v mednarodno delitev in produktivnost dela. Znano je, kako razdrobljeno in zastarelo predelovalno industrijo imamo.

Zato bo potrebno da si čimprej izdelamo koncept za nadaljnji razvoj, in to čimbolj dolgoročno. Ta koncept se bo moral implementirati v regionalne možnosti našega gospodarstva in prebivalstva. Poznavanje opremljenosti in organizacije posameznih regij, njihovih gospodarskih virov (naravnih in akumuliranih) pa postaja eden izmed pogojev za jasnost koncepta za nadaljnji razvoj.

Čeprav se bomo na regijo povrnila še pozneje, vendar jo lahko definiramo v najsplošnejšem smislu kot območje, ki je večje kakor posamezen urbanski center, manjše pa kot nacionalni prostor. V tem smislu je Slovenija regija v mejah Jugoslavije glede na to, da je tudi zaključena nacionalna enota, čeprav je v enotnem gospodarskem prostoru Jugoslavije. V mejah Slovenije pa imamo zopet lahko regije v odnosu do slovenskega gospodarskega in fizičnega prostora, na primer: primorska regija (Koper, Izola, Piran). Regija je po našem mnenju lahko tudi posamezna občina v razmerju do interkomunalne regionalne skupnosti, v mejah občine pa imamo lahko zopet manjše regije, ki pa sodijo bolj v področje mikroregionalnega razvoja, ožjega urbanističnega razvoja itd. Tako ima regija ekonomske dimenzije, populacijsko-demografske, prostorske, pravno-politične, nacionalne dimenzije itd. Vendar so to zmeraj le dimenzije v času in v prostoru fleksibilne regije. Zanimivo je, da v posameznih državah nastopajo kot iniciatorji potrebe po spremljanju regionalnega razvoja in po regionalnem planiranju največkrat nerazvita območja države. Če problem nerazvitih območij obravnavamo izoliramo od vsega razvoja države, lahko neenakomernosti še bolj povečamo. Za spremljanje in planiranje kompleksnega regionalnega razvoja se zanimajo tudi razvita območja, ki nalagajo odvečno akumulacijo v ta območja.

Regionalno in prostorsko planiranje — del družbenega planiranja v Jugoslaviji

Zvezni zavod za gospodarsko planiranje je po obširnih razpravljanih na različnih nivojih pripravil končno besedilo tez za temelje sistema družbenega planiranja, ki ga zdaj obravnavajo v zveznem izvršnem svetu in v zvezni skupščini.

V tezah ima posebno mesto tudi regionalno in prostorsko planiranje. Regionalno planiranje je nujen sestavni del razvojnih planov.

Z vidika izdelave regionalnega plana države kot celote bi bili temeljni elementi regionalnega plana:

- odločitve temeljnih ekonomskih regionov o njihovi specifični družbenoekonomski fiziognomiji s smernicami razvoja na podlagi komparativnih prednosti in drugih pogojev;

- politika hitrejšega razvoja ekonomsko premalo razvitih območij;

- splošni sistem infrastrukture z velikim prometom in osnovno energetiko vred;

- lokacijski model za temeljno razmestitev velikih proizvodnih sil v nekaterih dejavnostih. Ti modeli bi ne bili obvezni, temveč bi rabili kot orientacija za banke in druge faktorje, po potrebi bi lahko bili tudi obvezni.

Prostorski plani so sestavni del sistema družbenega planiranja in morajo biti popolnoma usklajeni z družbeno ekonomskimi plani. S prostorskimi plani so mišljeni tudi urbanistični plani.

Izhajajoč iz naravnih in proizvedenih potencialov in vrednosti, iz dolgoročnih gospodarskih in demografskih prognoz, trasirajo prostorski plani infrastrukturo teritorija, programirajo optimalno razvrstitev temeljnih gospodarskih zmogljivosti, omrežje naselij in družbenih služb. Pri tem usmerjajo procese urbanizacije, racionalno gospodarijo s prostorom itd. Prostorski plani, ki imajo značaj družbenega statusa in jih pripravljajo ter sprejemajo kot družbene plane, se delijo na plane za ožje in širše regione, tj. za območje več komun ali tudi za posamezne komune, za specifična območja (turistična, naravna, industrijska in podobno) itd.

Prostorski plani so predvsem dolgoročni plani, ki jih izdelajo za obdobje 20 do 30 let, realizirajo pa jih v srednjeročnih etapah, usklajenih s srednjeročnimi družbenimi plani. To je velik napredek na tem področju.

Skoraj v vseh državah, tudi v državah kapitalističnega družbenega reda in ekonomskega sistema, prehajajo na srednjeročne programe za razvoj do leta 1970 (Italija, Francija, Anglija) kljub obširni debati, ali je mogoče in potrebno takšno planiranje, čeprav je le indikativnega pomena. »Dolgoročne gospodarske napovedi vsebujejo zmeraj veliko negotovosti, gospodarske konjunktore ne moremo določati vnaprej, niti je zagotoviti podjetjem s planom itd.«

pravijo nekateri strokovnjaki. V Angliji na primer menijo, da je plan le orientacijsko sredstvo za vlado, za lokalne oblasti, za podjetja. Pri tem se zavedajo, da je temeljna pomanjkljivost plana ravno v subjektivnosti podatkov, ki izvirajo iz podjetij samih (enako v Franciji). Velika Britanija je imela med letom 1950 in letom 1961 poprečno letno stopnjo rasti 2%, medtem ko je bila ta v ZR Nemčiji 4,9%, v Franciji pa 3,9%. V Veliki Britaniji so se zedinili na 4% stopnjo rasti, ker bi bilo 5% preveč glede na gospodarske možnosti, 3% pa premalo glede na druge države. Pri tem pa se zavedajo, da lahko dosežejo ta smoter le brez inflacije (stabilnost cen), ob vsaj približni izravnavi plačilne bilance, pri polni zaposlenosti (zniveliranje regionalnih razlik), v mejah regionalne gospodarske politike (Velika Britanija je razdeljena na osem regionalnih območij. Gospodarski razvoj je v Veliki Britaniji regionalno zelo izdiferenciran in so zato gospodarski odnosi posameznih regionalnih območij različni. Brezposelnost na primer je v začetku leta 1965 znašala v Angliji 1,2%, v regionalnih razmerjih pa se giblje od manj kakor 1% do 3,5%. Zaradi tega nastajajo specifični problemi, na primer neugodna izraba gospodarskih virov, nevarnost nezaželenih gospodarskih zastojev, problematična porazdelitev prebivalstva z vsemi posledicami itd.), ob ohranitvi trdnega funta itd. Podobno je tudi v Franciji in v Italiji.

Če trg ni sposoben opraviti racionalne porazdelitve prostora med različne gospodarske in druge funkcionalne dejavnosti, je to, kakor pravijo v Švici, potem naloga javnih, družbenih faktorjev. Prostor je zmeraj enak, razpoložljivega prostora pa je čedalje manj. Regionalno prostorsko planiranje je po mnenju nekaterih švicarskih strokovnjakov pravzaprav družbeno rezerviranje zemljišč za različne ekonomske in družbene funkcije. Smoter je pri tem v rentabilnosti izrabe danega prostora glede na funkcionalne potrebe družbe.

SR Slovenija v prostoru Jugoslavije in intraregionalni razvoj SRS

Problematika limitiranja regij v ekonomskem in geofizikalnem smislu je zelo občutljiva. J. R. Boudeville razlikuje tri vrste regij:¹

- homogene,
- polarizirane in
- regije, katerih razvoj moramo planirati.

Določanje mej regijam je kompleksen problem, ker se njihove meje velikokrat ne ujemajo z administrativnimi mejami. Za homogene regije predlaga kriterij homogenosti, to je združitev manjših enot v regije na podlagi enakih karakteristik s tem, da so te odvisne od smotra, ki ga hočemo doseči, ko določamo te regije. Te karakteristike so lahko: klima, hidrografija, vrsta zemljišča, vrsta proizvodnje, dohodek na prebivalca, stopnja industrializacije, stopnja pismenosti itd. Meje polariziranih regij določamo po kriterijih funkcionalnosti, ker se formirajo okoli gospodarskih žarišč, njihovo vplivno območje pa deluje na obseg regij. To lahko določimo s podatki o telefonskem prometu, o dnevni migraciji delovne sile, o cirkulaciji blaga, o intenzivnosti cestnega prometa itd. Regije, katerih prostorni obseg je odvisen od razvoja, ki ga planiramo, pa se oblikujejo v skladu z akcijami, ki jih pri tem planiramo, na primer programiranje kakšnega rečnega bazena, ustanavljanje šolskega omrežja itd.

Zanimiva je tudi zamisel W. Isarda,² ki meni, da je regija kompleksna organska celota in ima v sebi celo vrsto zapletenega omrežja medsebojnih povezav, obenem pa je povezana z drugimi regijami. Ugotovimo lahko, da je o regionalnem planiranju izšla v drugih državah velika množina raznih znanstvenih del in da postaja regionalizem posebna veda. Ko se lotimo regionalnega planiranja, regionalnega rajoniranja, regionalnih makroekonomskih in drugih analitičnih metod, je bistveno, da razlikujemo med ekonomskim in prostorsko geografskim razumevanjem regionalnega razvoja. Zato je danes del regionalnega planiranja tudi prostorsko planiranje v tesni povezavi z urbanističnim planiranjem.

Dr. Ivo Vinski³ trdi, da ima najvišji nivo nove vrednosti fiksnih skladov na prebivalca v Jugoslaviji ravno Slovenija. (Fiksni skladi obsegajo osnovna sredstva v gospodarstvu ter neproizvodne fiksne sklade: stanovanjska poslopja, šole, bolnišnice itd. Nova vrednost nam prikaže zmogljivost teh skladov, stvarna vrednost pa preostalo vrdenost, ki lahko da neko ekonomsko storitev v prihodnosti.)

To lahko vidimo iz naslednjega pregleda:

¹ ² Po podatkih iz knjige »Regionalni aspekt privrednog razvoja Jugoslavije«, dr. ing. Branko Kubović, Zagreb 1961.

³ Dr. Ivo Vinski »Procjena rasti fiksnih fondova po jugoslovenskim republikama od 1946 do 1960«, Zagreb 1965.

Nova vrednost fiksnih skladov na prebivalca in na 1 km² površine

Območje	Leto 1960	Leto 1960
	na prebivalca v 1000 din	na 1 km ² površ. v milj. din
Jugoslavija	705,9	51,0
Hrvatska	889,0	65,0
Slovenija	1294,9	101,0

Iz pregleda je nedvomno razvidno, da je republika Slovenija dobro opremljena s fiksnimi skladi, kar ji tudi omogoča hitrejši ekonomski razvoj. Je najbolj razvita republika v Jugoslaviji. Vendar pa se kaže logična tendenca, da se postopoma in počasi te razlike zmanjšujejo. V končni liniji je le smoter, da bi vsak državljani imel enake možnosti razvoja, v Sloveniji ali v Makedoniji.

V regionalnem smislu je Slovenija v izjemnem položaju: glede na prebivalstvo je ena izmed najmanjših republik, glede na stopnjo razvoja pa najbolj razvita republika. Zato je interes Slovenije kot regije v tem, da se Jugoslavija kot celota hitreje in bolj enakomerno razvija, prav posebno pa v odnosu do sosednje republike Hrvatske. Hitrejši razvoj drugih delov Jugoslavije pomeni večji trg za slovensko industrijo vseh vrst.

Intraregionalni prostor Slovenije

Vendar pa Slovenija v internem razvoju tudi ni enakomerna in po posameznih območjih Slovenije nastaja vrsta problemov. Predvsem se kažejo ti problemi v nejasnih konceptih o nadaljnjem razvoju prometa in drugih objektov velike infrastrukture, ki so primarnega pomena za razvoj gospodarstva posameznih območij — regij Slovenije in za Slovenijo kot celoto. V nadaljnjem bomo poizkusili obdelati model regionalne porazdelitve Slovenije glede na vrsto pokazovalcev. Regije smo postavili na podlagi sedanje razdelitve občin, temeljna celica regije je občina, ki jo imamo za zadosti majhno enoto, dovolj ekonomsko samoupravno ter jo zato ne bi tudi v prihodnjih konkretnih regionalnih porazdelitvah drobili na manjše enote.

Bistvena značilnost slovenskega fizičnega prostora je v tem, da je majhen in zato tudi zelo dragocen, prav posebno še zaradi ugodne lege za komunikacije vseh vrst, jugoslovanske in mednarodne. Na tem prostoru imamo 62 občin, ki jih bomo skupinsko razvrstili na podlagi študije dr. D. Vo-

gelnika (Regionalna ter urbano-ruralna projekcija prebivalstva Slovenije za leto 2001).

Po že omenjeni shemi dr. Vogelnika smo razvrstili občine v te regije in subregije:

1. Koper: Koper, Piran, Izola;
2. Sežana: Ilirska Bistrica, Postojna, Sežana;
3. Nova Gorica: Ajdovščina, Nova Gorica, Tolmin;
4. Jesenice: Jesenice, Radovljica;
5. Kranj: Kranj, Škofja Loka, Tržič;
6. Ljubljana: Cerknica, Domžale, Grosuplje, Idrija, Kamnik, Ljubljana, Litija, Logatec, Vrhnika;
7. Kočevje: Kočevje, Ribnica;
8. Novo mesto: Črnomelj, Metlika, Trebnje, Novo mesto;
9. Brežice: Brežice, Krško, Sevnica;
10. Trbovlje: Hrastnik, Trbovlje, Zagorje ob Savi;
11. Celje: Celje, Laško, Mozirje, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Velenje, Zalec;
12. Ravne: Dravograd, Ravne, Slovenj Gradec;
13. Maribor: Lenart, Maribor, Ormož, Ptuj, Radlje;
14. Murska Sobota: Gornja Radgona, Lendava, Ljutomer, Murska Sobota.

Poudarjamo, da smo izbrali ravno dr. Vogelnikovo shemo, ker ta bazira na predhodni študiji Inštituta za ekonomska raziskovanja in ker je postavil za te regije dolgoročne prognoze prebivalstva. Obstajajo pa še druge porazdelitve in prognoze, na primer Urbanističnega inštituta SRS. Za nas je to le model in ga je v tem smislu tudi razumeti.

Na podlagi izračunanja prihodnjega števila prebivalstva in urbanizacije — dr. D. Vogelnik, ki ga je ugotovil na temelju dosedanjega razvojnega trenda (pri urbanizaciji smo vzeli zmeraj najvišjo varianto), smo izdelali model, v katerega smo vključili tudi nacionalni dohodek (domači) in zaposlene. Pri tem poudarjamo, da je to *le model* in da smo ga napolnili z nekaterimi le približno natančnimi statističnimi podatki. Model smo oblikovali na domnevi o enaki višini in stopnji produktivnosti v vseh regijah, pri tem smo si postavili prihodnjo višino nacionalnega dohodka na enega prebivalca v poprečju Slovenije na 1840 dolarjev v letu 2001. To bi tudi nekako ustrezalo pričakovani stopnji urbanizacije v tem letu. Stopnja urbanizacije, ki z njo računamo, je tudi delen korektiv prihodnje zaposlitve in nacionalnega dohodka. Višja stopnja urbanizacije v prihodnosti (današnja stopnja je zelo nizka) pomeni tudi višjo udeležbo zaposle-

nih v terciarnih dejavnostih ob sočasni manjši udeležbi zaposlenih v sekundarnih, predvsem pa v primarnih dejavnostih. V primarnih in v sekundarnih dejavnostih so velike možnosti za zvečanje produktivnosti dela zaradi zmeraj večje avtomacije, izpopolnjene tehnologije, izboljšane organizacije dela itd., kar seveda zmanjšuje potrebo po delovni sili. Terciarni sektor nima teh možnosti v tolikšni meri. Dolgoročno gledano, prevzema terciarni sektor sproščeno delovno silo iz primarnih in sekundarnih dejavnosti. Struktura zaposlitve (ne proizvodnje) se je v nekaterih deželah izredno naglo spremenila in je v primarnih dejavnostih upadla od 80% na 20% ali celo na 10%; sekundarni sektor se je povečal od 10% na 40%; zatem pa se je zopet zmanjšal in se približuje 10%; terciarni sektor pa se je dvignil na 40% in več. Kakor misli Fourastié — bo končna struktura zaposlitve v razvitih državah: 10% v primarnih, 10% v sekundarnih in 80% v terciarnih dejavnostih. V ZDA npr. se je zmanjšal delež zaposlenih v kmetijstvu od 20% v letu 1940 na 7% v letu 1963, v predelovalni industriji se je dvignilo število zaposlenih od 15,2 milijona (1950) na 17 milijonov (1963), v strukturni udeležbi pa se je zmanjšalo za 5%, nasprotno pa se je v terciarnem sektorju dvignilo število zaposlenih od 22,7 milijona (leta 1960) na 32,5 milijona (leta 1963) ali za 7%, kar pomeni, da dela že približno 70% vseh zaposlenih v terciarnih dejavnostih.

S tega vidika smo ocenili tudi pričakovano zvišani delež mestnega prebivalstva v razmerju do zvišanega deleža zaposlenih v vsem prebivalstvu.

Naš model pa nam kaže številne zanimive interregionalne odnose. Glej tabelo 1.

Iz tabele 1 ugotovimo predvsem to, da bi po sedanjem razvojnem trendu prebivalstva v prihodnjih 40 letih in ob enakih pogojih ekonomskega razvoja ostale še zmeraj precejšnje razlike med sedanjimi regijami. Ob domnevi, da je marginalni kapitalni koeficient 2 in da je enak za vse regije (marginalni kapitalni koeficient je v našem primeru razmerje med bruto investicijami v osnovna sredstva in prirastom nacionalnega dohodka), bi v štiridesetletnem obdobju prišlo na enega novega prebivalca Slovenije (neto prirast) 0,13 milijona N din, kar pa se zelo razlikuje po posameznih regijah. Največ investicij na enega novega prebivalca bi imeli v regiji Novo mesto, to je 0,85 milijona N din, najmanj pa v regiji Koper, to je 0,10 milijona N din. Kljub temu pa bo regija Koper leta 2000 dosegla nacionalni dohodek na enega prebivalca nad slovenskim poprečjem, to je

TEORIJA IN PRAKSA

1		2	3	4	5	6	6a	6b
SR Slovenija	A	1591	100	521	100	6,83		
	B	2265	100	918	100	52,02	90,38	0,13
1. Koper	A	53	3,3	22	4,1	0,26		
	B	105	4,7	50	5,5	2,85	5,18	0,10
2. Sežana	A	58	3,7	15	2,7	0,20		
	B	73	3,7	21	2,3	1,18	1,96	0,13
3. Nova Gorica	A	92	5,8	24	5,6	0,29		
	B	114	5,0	39	4,3	2,16	3,74	0,17
4. Jesenice	A	53	3,3	22	4,2	0,28		
	B	66	3,0	32	3,5	1,81	3,06	0,23
5. Kranj	A	83	5,2	30	5,9	0,41		
	B	120	5,3	53	5,8	3,02	5,22	0,15
6. Ljubljana	A	348	21,9	157	30,1	2,08		
	B	546	24,1	300	32,1	17,4	30,64	0,15
7. Kočevje	A	29	1,8	8	1,5	9,09		
	B	27	1,2	10	1,1	0,55	0,92	—
8. Novo mesto	A	87	5,4	20	3,1	0,26		
	B	90	3,9	28	3,0	1,54	2,56	0,85
9. Brežice	A	71	4,5	13	2,5	0,18		
	B	75	3,3	20	2,2	1,14	1,84	0,46
10. Trbovlje	A	44	2,7	16	3,1	0,18		
	B	64	2,8	29	3,2	1,62	2,88	0,14
11. Celje	A	234	14,7	69	13,2	0,69		
	B	326	14,4	108	11,8	6,05	10,72	0,12
12. Ravne	A	45	2,8	14	2,7	0,19		
	B	70	3,1	25	2,7	1,40	2,42	0,09
13. Maribor	A	271	17,1	86	16,5	1,10		
	B	414	18,3	166	18,0	9,3	16,4	0,19
14. M. Sobota	A	127	8,0	19	3,7	0,25		
	B	176	7,8	37	4,0	2,04	3,58	0,08

Tabela 1

7	8	9	10	MODEL
100	32,8	32,9	4,27	porasta prebivalstva, urbanizacije,
100	40,6	53,5	22,98	zaposlenih, nacionalnega dohodka in investicij do leta 2001
3,7	41	46,8	4,86	
5,5	48	73,0	27,13	
2,9	26	18,6	3,46	
2,3	29	32,6	16,30	
4,3	26	16,3	3,16	
4,1	34	41,6	19	
4,1	42	45,6	5,28	Kol. 1 — regija,
3,5	48	56,7	28,94	Kol. 2 — prebivalstvo v tisočih,
6,0	36	41,5	4,87	Kol. 3 — prebivalstvo v ‰,
5,8	44	63,7	25,18	Kol. 4 — zaposleni v tisočih,
				Kol. 5 — zaposleni v ‰,
30,5	46	67,7	5,98	Kol. 6 — nacionalni dohodek (domači) v mi-
33,4	55	76,4	31,9	lijardah novih dinarjev (šestevek regij je nekoliko manjši od skup- nega nacionalnega dohodka Slove- nije zaradi pretakanja dohodka, ki ga zato po občinah ni mogoče ugo- tavljati eksaktno),
1,3	27,7	20,2	3,10	
1,1	36	44,9	20	
3,7	23	15,3	2,99	Kol. 6a — investicije v 40 letih v milijardah din (novih) ob domnevi, da znaša vsa leta in za vse regije marginalni kapitalni koeficient, računani do nacionalnega dohodka, 2,
3,0	31	39,5	16	
2,6	18,3	14,1	2,54	Kol. 6b — investicije pod 6a v milijonih din (novih) na 1 novega prebivalca,
2,1	27	35,2	14,67	
2,6	36,4	66,9	4,09	Kol. 7 — nacionalni dohodek (domači) v ‰,
3,1	45	78,5	25,31	Kol. 8 — ‰-na udeležba zaposlenih v pre- bivalstvu,
10,1	29,6	19,1	2,96	
11,1	33	42,8	18,56	Kol. 9 — ‰-na udeležba mestnega prebival- stva v vsem prebivalstvu (stopnja urbanizacije),
2,8	31,1	20,4	4,22	
2,7	35	30	20	Kol. 10 — nacionalni dohodek v tisočih novih din na enega prebivalca,
16,2	32	34,7	4,05	
17,9	40	47,6	22,5	A — 1961 B — 2001
3,7	14,9	10,2	1,98	
3,9	21	28,6	11,59	Opomba: Nacionalni dohodek in zaposleni so izračunani po stanju v letu 1963.

27,13 tisoč N din (SRS 22,98 tisoč N din). Nad povprečjem je bil tudi že leta 1963. V regiji Novo mesto pa bo znašal nacionalni dohodek le 16,0 tisoč N din, kar je pod povprečjem Slovenije, kakor je bilo tudi že leta 1963. Razen trboveljske regije bodo po našem modelu kljub absolutnemu povečanju nacionalnega dohodka na enega prebivalca ostale pod republiškim povprečjem vse tiste regije, ki so že danes na tem nivoju. Pri nekaterih izmed teh se bo položaj še poslabšal, na primer Sežana, Ravne in Murska Sobota. V regijah, ki imajo nacionalni dohodek na enega prebivalca nad slovenskim povprečjem, se takšno stanje tudi v prihodnosti ne bo spremenilo, celo izboljšalo se bo nekoliko. Kakor je to le eden izmed mnogih variantnih modelov, vendar pa ne moremo mimo tega, da se bo prebivalstvo v teh regijah verjetno le gibalo v prihodnjih 30 do 40 letih v prikazani smeri. Vzroki za razliko med posameznimi regijami so globlji. Nekatere izmed teh bomo poizkusili prikazati v naslednjih tabelah (2 in 3).

Prebivalstvo in površine Tabela 2

Regija	1	2	3	4	5	6	7	8
SRS	1591,5	1625,9	528,5	586,1	20.255	4182	742,36	3,6
Koper	49,9	52,8	23,5	27,1	346	73	7,7	2,2
Sežana	58,5	58,0	10,9	11,8	1.670	215	15,54	0,9
Nova Gorica	91,7	92,3	14,9	15,2	1.896	441	49,78	2,7
Jesenice	52,9	52,9	24,2	24,7	1.016	292	55,67	5,5
Kranj	83,3	86,6	32,5	36,3	1.067	199	50,06	4,7
Ljubljana	348,1	361,0	188,3	208,7	3.474	808	245,04	7,0
Kočevje	28,8	28,7	5,82	6,44	1.022	221	15,03	1,5
Novo mesto	86,7	87,6	13,2	15,8	1.661	229	30,95	1,8
Brežice	70,6	70,0	8,4	9,43	906	187	13,38	1,5
Trbovlje	44,3	44,4	27,3	27,9	263	45	20,64	7,8
Celje	233,6	235,9	49,3	57,5	2.749	635	57,95	2,1
Ravne	44,8	46,0	9,2	10,2	695	90	5,52	7,9
Maribor	271,1	277,6	106,4	117,2	2.144	415	139,88	6,6
M. Sobota	127,3	128,7	13,0	15,0	1.337	309	32,97	2,5

Kol. 1 — prebivalstvo v tisočih leta 1961,

Kol. 2 — prebivalstvo v tisočih leta 1964,

Kol. 3 — mestno prebivalstvo v tisočih leta 1961,

Kol. 4 — mestno prebivalstvo v tisočih leta 1965,

Kol. 5 — površina vsa v kilometrih (kvadratnih),

Kol. 6 — površina travnikov in nerodovitna površina v kv. kilometrih,

Kol. 7 — mestna površina v kv. kilometrih,

Kol. 8 — delež mestne površine v vsej površini v odstotkih.

Prebivalstvo in »Nekateri kazalci standarda«

Tabela 3

Regija	1	2	3	4	5	6	7
SRS	15	27	8,2	0,6	0,5	28	134
Koper	28	43	8,6	0,4	0,2	47	219
Sežana	12	21	5,6	—	0,2	9,2	72
Nova Gorica	11	22	5,0	0,7	0,4	11,2	48
Jesenice	16	29	8,2	1,0	0,5	33	117
Kranj	21	33	9,7	0,4	0,5	25	135
Ljubljana	28	48	12,3	0,6	0,5	48	205
Kočevje	9	18	6,2	1,2	0,7	8,0	40
Novo mesto	8	16	5,6	0,6	0,5	12	82
Brežice	7	12	5,0	—	0,6	13	63
Trbovlje	9	18	7,9	0,4	0,2	56	332
Celje	10	19	7,7	0,5	0,4	21	93
Ravne	9	15	7,2	0,5	0,7	23	177
Maribor	11	21	7,9	0,5	0,4	34	172
Murska Sobota	5	8	4,8	1,1	0,8	15	65

Kol. 1 — osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev leta 1961,

Kol. 2 — osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev leta 1964,

Kol. 3 — slušateljev visokih šol v šolskem letu 1964/65 na 1000 prebivalcev,

Kol. 4 — dograjenih stanovanj leta 1961 do 1964 na enega novega prebivalca,

Kol. 5 — dograjenih stanovanj leta 1961 do 1964 na enega novega mestnega prebivalca,

Kol. 6 — vrednost vseh gradbenih del v milijonih starih dinarjev na 1 km² vse površine,

Kol. 7 — vrednost gradbenih del v milijonih starih din na 1 km² travnikov in nerodovitne površine.

Opomba: Sežana je imela v omenjenem razdobju dograjenih več stanovanj, kakor je bilo potrebno za prirast, ker se je število prebivalstva zmanjšalo, podobno tudi Brežice.

Slovenija ima komaj 10% vse površine, ki je razpoložljiva za gradnjo, če vzamemo, da je najmanj polovica potencialnih površin za gradnjo (nerodovitna in travniki) neprimerna za gradnjo, že pozidana ali pa namenjena živinoreji (travnikov je 14,3%, nerodovitega sveta pa 6,3% vse površine). Le 3,6% vse površine Slovenije je pod mesti (48 mest po zakonu o območju občin v SRS), ki pa imajo 33% vsega prebivalstva Slovenije. (Vse te številke moramo kljub uradnim statističnim podatkom jemati kot približne ocene. Danes nimamo še natančne definicije mesta, mestnih površin itd. Urbanizirano prebivalstvo živi tudi v mnogih tako imenovanih kmečkih naseljih, pet do deset kilometrov od

mesta in ima v Sloveniji razmeroma dobre in številne ceste ter avtobusne in druge zveze poleg čedalje bolj naraščajočega osebnega prometa. Dnevna migracija v tem smislu ni več tako velik problem, kakor je bila nekoč ali kakor je na primer še v drugih republikah SFRJ. Po posameznih regijah je položaj zelo različen, kar v mnogočem vpliva tudi na stopnjo ekonomskega in socialnega nacionalnega razvoja. Delež mestnega prebivalstva (stopnja urbanizacije) v posameznih regijah je v močni povezavi z višino dohodka na enega prebivalca s številom osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev, z deležem zaposlenih v vsem prebivalstvu, s številom slušateljev visokih in višjih šol na 1000 prebivalcev. V skoraj obratnem razmerju pa sta nacionalni dohodek in urbanizacija s številom na novo dograjenih stanovanj na enega novega prebivalca, kar kaže, da graditev stanovanjskih hiš v preteklem obdobju zaradi administrativnih odnosov ni sledila ekonomskim gibanjem. To je razvidno tudi iz tegale pregleda:

Območja — regije, ki so pod slovenskim poprečjem (znak minus — pod poprečjem SRS, znak plus — nad poprečjem SRS).

Tabela 4

Regija	1	2	3	4	5	6	7	8
Sežana	—	—	—	—	—	+	—	—
Nova Gorica	—	—	—	—	—	+	—	—
Kočevje	—	—	—	—	—	+	—	—
Novo mesto	—	—	—	—	—	+	—	—
Brežice	—	—	—	—	—	+	—	—
Celje	—	—	—	—	—	—	—	—
Murska Sobota	—	—	—	—	—	+	—	—

Kol. 1 — nacionalni dohodek na enega prebivalca,

Kol. 2 — odstotni delež zaposlenih v vsem prebivalstvu,

Kol. 3 — osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev,

Kol. 4 — število slušateljev visokih in višjih šol na 1000 prebivalcev,

Kol. 5 — delež mestnega prebivalstva v vsem prebivalstvu (stopnja urbanizacije),

Kol. 6 — dograjenih novih stanovanj na enega novega prebivalca v regiji,

Kol. 7 — vrednost gradbenih del na 1 km² površine,

Kol. 8 — vrednost gradbenih del na 1 km² mestne površine.

Nismo upoštevali regij Ravne, Maribor in Trbovlje, ki se zelo približujejo slovenskemu poprečju glede nacionalnega dohodka na enega prebivalca, čeprav so pri drugih pokazovalcih večinoma nad slovenskim poprečjem.

Najslabše stanje je v regiji Murska Sobota.

V prihodnosti pričakujemo tudi nekatere spremembe v graditvi stanovanj in bo ta pri gornjih regijah verjetno nižja, kakor je bila dosedaj.

Kako različna je opremljenost prostora posameznih regij, je razvidno tudi iz pregleda vrednosti gradbenih del na 1 km² površine regije. Poleg že naštetih regij, ki so pod poprečjem SRS (te zavzemajo 43% vsega prebivalstva SRS in obsegajo 50 občin), pa so tu pod poprečjem SRS še Jesenice (za vse območje). Kranj (za ravnino) in Ravne (za ravnino). V vrednosti gradbenih del v Sloveniji imajo največji delež objekti infrastrukture. Tako je znašala v razdobju od l. 1958 do 1964 vrednost gradbenih del za infrastrukturo 65% vrednosti vseh gradbenih del.

To pomeni, da bremeni prostor najbolj tista infrastruktura, na katero proizvajalna podjetja večinoma nimajo vpliva, je pa obenem pogoj za njihov razvoj in razvoj prebivalstva sploh.

Potrebno bi bilo, dokopati se do fiziognomije posamezne regije, kakršna je danes in kakršno pričakujemo v prihodnosti. Za razumevanje intraregionalnih problemov smo si izbrali dovolj zaključeno regijo, to je občine obalnega območja, čeprav se te močno vežejo tudi na občine Sežana, Postojna in Ilirska Bistrica in čeprav je to območje močno povezano z Istro in tržaškim območjem. Tudi to regijo obravnavamo le kot po naključju izbrani model. Tako so na povezano z Istro in tržaškim območjem. Tudi to regijo primer za regije: Koper, Sežana in Nova Gorica značilne potrebe po rekonstrukcijah:

- v lesni industriji in gozdarstvu,
- v živilski industriji in kmetijstvu (živinoreja, sadjarstvo, vrtninarstvo),
- v ribištvu,
- v kovinsko predelovalni industriji (za osebno potrošnjo in ladjedelništvo),
- v pomorskem prometu (tovornem in osebnem) — pristanišče,
- v turizmu in gostinstvu (povezovanje primorskega in planinskega turizma)
- in v hidro in termo-energiji (nove zmogljivosti).

Nujno pa bo povečati cestne in železniške povezave, oskrbo z vodo, melioracije itd. Že danes je na primer koprška regija pred številnimi problemi, ki tako rekoč postavljajo na razpotje njen nadaljnji razvoj. Niso še razčiščeni

temeljni koncepti za nadaljnji razvoj Slovenije na tistih točkah, ki neposredno in posredno zadevajo interese te regije (in zelo verjetno vseh regij v Sloveniji).

Na podlagi dosedanjega razvojnega trenda prebivalstva izkazuje koprška regija veliko povečanje prebivalstva do leta 2000, to je skoraj 100-odstotno povečanje, prav tako pa tudi urbanizacije. Že danes pa ima ta regija višjo gostoto prebivalstva, kakor je v poprečju Slovenije. To je 153 prebivalcev na 1 km², na ravnini 726 prebivalcev, v mestih pa 3200 prebivalcev. Leta 2000 se bo to podvojilo: poprečna gostota 300, v ravnini 1452, v mestih pa skoraj 10.000, kolikor se ne bo mestna površina povečala. Pričakovane investicije v skupni višini približno 15,18 milijarde N din v prihodnjih 40 letih pomenijo, da bo šlo vsaj 50% za gradbene objekte vseh vrst ali na 1 km² ravnine približno 0,036 milijarde N din ali 36 N din na 1 m². To se v mestih dvigne na vsaj 250 do 280 N din na 1 m² zemljiške površine. Obenem pa pričakujemo takrat 350 do 400 osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev.

Pri tem pa danes v tej regiji spoznavajo sami, da brez širšega koncepta in fiziognomije prihodnjega ekonomskega in socialnega razvoja Slovenije in Jugoslavije ne morejo določati lastnega razvoja. S tega vidika je razvoj te regije odvisen od razvoja mejnih občin Slovenije in sosednje republike Hrvaške, tržaškega območja in tudi pokrajine Julijske Benečije. Glede na pristanišče pa so še prav posebno odvisni od mednarodnega razvoja in odločitve o trasah mednarodne infrastrukture. Od tega je namreč odvisno, v katero smer se bo njihovo gospodarstvo razvijalo; v promet (pristanišče), v turizem ali v oboje. Smer razvoja koprške regije je odvisna tudi od njene vloge v kompleksnem prostoru Slovenije in Jugoslavije. Slovenija ima tu poleg drugega dela Jugoslavije odprto pot na morje, ki ni namenjeno le sezonskemu turizmu. Lociranje ustrezne predelovalne industrije ob obali postaja zaradi cenenosti dovoza surovin po morju zelo privlačno. Znano je, da Slovenija nima veliko rud. Velike možnosti ima tudi industrija na bazi petroke-mije. Razvoj pristanišča in s tem gospodarstva te regije je zelo odvisen od prometne povezave, železniške in cestne, z notranjostjo Slovenije in čez Istro z jadransko magistralo. Cestna povezava Palmanova—Gorica čez Postojno proti Ljubljani in naprej proti Mariboru ima razvojno vlogo v postojnski regiji, manjšo pa v koprski, ki se bolj navdušuje za povezavo z jadransko magistralo. Koprška regija se zmeraj bolj povezuje z Istro, s katero ima čedalje več skupnih

interesov, prav posebno na področju turizma in oskrbe z vodo. Zmeraj bolj se postavlja tudi problem oskrbe z energijo, termoelektrarna na mazut ob obali bi bila zaradi nizkih prevoznih stroškov za mazut dokaj rentabilna, čeprav je problem bolj kompleksne narave. Tu gre še za vprašanje optimalne zmogljivosti in sorazmerno visokih stroškov prenosnega omrežja v notranjosti, zaradi razdalj pa tudi večje izgube energije.

Prav na tem primeru se kaže, kako potreben je regionalni plan Slovenije, ki naj postavi koncepte in trase prihodnjega razvoja na področju industrije, turizma, avtomobilskih cest, železnic, energetike, vodne oskrbe, urbanizacije itd. v najširšem regionalnem in prostorskem smislu.

Koprška regija se funkcionalno vključuje v širše regionalno območje z Istro, z območjem kraških občin in tržaškega ozemlja. Temeljne žile te povezave so promet, energija in voda. Poseben pomen ima tu tudi ribištvo, v zvezi s predelavo rib (Izola) in oskrbo mest v notranjosti pa tudi kmetijstvo. Regionalno proučevanje morja, atlas morskega dna itd., je prav tako pomembno kakor proučevanje kopnega. Navsezadnje imamo čez Koper najhitrejšo in najcenejšo povezavo na jugoslovanskem ozemlju s Srednjo Evropo, ki bo sveže ribe zmeraj bolj konsumirala. Urbanistični programi regij in občin ter posameznih mest, na primer koprške regije (Koper, Izola, Piran), Postojne itd. bodo tako dolgo nerealni, dokler ne bo v širšem slovenskem merilu postavljen konkreten koncept prihodnjega regionalnega razvoja, prav posebno pa za področje velike infrastrukture. Iz tabel lahko bralec prouči odnose v ostalih regijah Slovenije.

Takšna razčlenjenost ugotavljanja razvojnih možnosti posameznih regij v slovenskem gospodarskem prostoru je izredno pomembna za večdimenzionalnost in s tem za večjo realnost družbenega planiranja. Pričakovano povečanje zaposlenosti v Sloveniji do leta 1970 za približno 55.000 ljudi bi morali prikazati v dveh smereh: iz katerih območij Slovenije bo delovna sila dotekala in kam se bo usmerjala. Predlog petletnega plana Italije (Pieraccini) določa, da se bo od leta 1965 do 1969 povečalo število zaposlenih za 820.000, od tega iz Južne Italije za 600.000, tj. 73%, drugo pa iz Severne in Centralne Italije. Ta novo zaposlena delovna sila pa bo porazdeljena tako, da bo delalo 30,5% delavcev v regijah juga, ostali pa na severu in v Centralni Italiji. V Sloveniji imamo vrsto regij, ki imajo še nizek delež zapo-

slenih v vsem prebivalstvu in bodo verjetno te regije poglavitni »dobavitelji« delovne sile do leta 1970 in tudi pozneje. Zvišani delež zaposlenih v regijah, ki so danes pod slovenskim poprečjem, na nivo slovenskega poprečja, nam pokaže, da bi do leta 1970 dobili iz teh regij tole število novih delavcev:

Regija	1000 delavcev
Sežana	3,9
Nova Gorica	6,3
Kočevje	1,5
Novo mesto	8,5
Brežice	10,3
Celje	5,2
Ravne	5,1
Murska Sobota	28,7
Skupaj	69,5

Drugo vprašanje pa je, kje ali v katerih regijah se bo zaposlila nova delovna sila. Glede na pričakovano povečanje mestnega prebivalstva za 60.000 do 70.000 menimo, da bo večina novo zaposlenih v mestih osrednjih regij, prav posebno Ljubljane, Maribora in tudi v obalnih občinah.

Vsekakor bomo morali planirati tudi prihodnjo brezposelnost in delovno emigracijo, pri čemer ne moremo mimo regionalnih posebnosti, saj gotovo ni v interesu slovenskega naroda in gospodarstva, da izvažata delovno silo, za katero je bilo porabljeno precej sredstev, ko bi jo lahko veliko dražje prodajali v končnih izdelkih. (Regionalni plan departmaja Bretagne v Franciji si je postavil za temeljni smoter do l. 1970: ne več »izvažati« delovne sile, ampak le blago!)

Kljub velikim prednostim (v primerjavi z ostalo Jugoslavijo), ki jih imamo v akumuliranem bogastvu, v naravnih lepotah in v splošni ter visoki izobrazbi našega prebivalstva, smo majhen narod z majhnimi možnostmi za veliko serijsko proizvodnjo le na podlagi lastne potrošnje in lastnega razvoja.

Po našem mnenju so naše temeljne naloge na področju nadaljnjega razvoja izrazito regionalnega značaja, ker so odvisne od tehle dolgoročnih smotrov: takšen razvoj nacionalnega dohodka, da bo omogočil popolno zaposlitev in višji življenjski standard, prav posebno visoko kvalifici-

rane delovne sile; takšno teritorialno razvrstitev novih delovnih mest, da bo mogoča večja zaposlitev tudi v regijah, ki so pod slovenskim poprečjem, in takšna prostorska porazdelitev javnih naprav in storitev, da bodo te kar najbolj ekonomično krile potrebe gospodarstva, prebivalstva ter urbanizacije (mestne komunalne naprave, šolstvo, stanovanja, promet, zdravstvo, znanost itd.). In — končno — na tem področju bi bilo potrebno več javne polemike.

VINKO MLAKAR

Planiranje investicij

Med pripravami nekaterih dopolnitev gospodarskega sistema (devizni režim, režim cen itd.) in osnovnih postavk srednjeročnega plana v razvoju gospodarstva za nadaljnjih pet let se še ni končalo razpravljanje o nadaljnjih nalogah družbenega planiranja kot instrumenta tržno planskega gospodarstva.

Vse razprave doslej so značilne po skrajnostih; planiranju ali planskemu usmerjanju gospodarstva želimo dati prevelik poudarek ali pa nam pomeni samo željo, kako naj bi se gospodarstvo v prihodnje razvijalo. Že od leta 1963 dalje, ko so bili sprejeti sklepi o ukrepih in organizaciji dela za sestavo sedemletnega plana gospodarskega razvoja Jugoslavije za dobo 1964—1970, so o raznih osnutkih zakona o družbenem planiranju razpravljali v skupščinskih odborih kakor tudi v strokovnih društvih.

Kljub tej, lahko rečemo, dolgotrajni razpravi (da ne govorimo o tem, koliko je vse to stalo) pa imam občutek, da še ni rešen eden izmed osnovnih problemov — *planiranje investicij*, kar je lahko osnova srednjeročnega plana gospodarskega razvoja. Prav v tem času so se izoblikovala pomembna stališča o tem, naj bi sredstva, ki so namenjena za razširjeno reprodukcijo, ostala delovnim organizacijam (razveljavljen je prispevek iz dohodka in prispevka družbenim investicijskim skladom) oziroma da bi kredite banke odobraval samostojno.

Prav s spremembami v zadnjem letu se pojavljajo na področju financiranja investicij trije partnerji:

— *družba* z načelnimi instrumenti, z bolj ali manj deklarativnimi predlogi o strukturi prihodnjih investicijskih naložb, kar je sestavni del enoletnih družbenih planov ali resolucij;

— *banke*, v katerih se zbirajo kreditna sredstva ustanoviteljev in tudi odpravljenih družbenih investicijskih skladov. Ustanovitelji — predstavniki delovnih organizacij — imajo določen vpliv na politiko kreditiranja gospodarstva;

— *delovne organizacije*, ki jim ostane pretežni del sredstev iz razdelitve dohodka; s temi sredstvi samostojno razpolagajo in jih porabljajo za zadovoljevanje osebnih in skupnih potreb delovnih ljudi (osebni dohodki in sklad skupne porabe) ter za razširitev materialne osnove dela: sklade, ki pomenijo vir financiranja za razširjeno reprodukcijo.

Bistvena razlika med dosedanjim načinom kreditiranja investicij in spremembami o tem je prav ta, da ostane več sredstev delovnim organizacijam za krepitev materialne osnove in da se zmanjšuje vloga družbenopolitičnih skupnosti (njihnih predstavnikov — mnogokrat so bili to posamezniki) pri investicijskih odločitvah.

Zastavlja pa se vprašanje: ali imajo organi upravljanja, ki v bankah ali v delovnih organizacijah sprejemajo investicijske odločitve, realne pokazovalce, na temelju katerih lahko sprejemajo odločitve z vso odgovornostjo? Že več kakor 10 let so potrebni podrobni tehnični in ekonomski elaborati za vse važnejše investicijske odločitve, v katerih je podrobna ekonomska obrazložitev, pa vendar lahko pozneje ugotovljamo, da so bile mnoge investicijske odločitve napačne in da so rezultati povsem drugačni, kakor so bili predvideni v elaboratih.

Ali je res lahko opravičilo za vse takšne neuspešne investicijske odločitve samo to, da je bil vpliv družbeno-političnih skupnosti (ali posameznikov) prevelik in da smo gradili tako imenovane »politične tovarne«? Res je bilo nekaj takšnih primerov. O mnogih investicijskih odločitvah pa so bili organi, ki so jih dokončno potrjevali, trdno prepričani, da so ekonomsko upravičene tudi s širšega družbenega vidika.

Vzroke za takšne zgrešene (vsaj danes jih tako ocenjujemo) investicijske odločitve bi morali iskati tudi v pomanjkljivih osnovah. Manjkajo nam koncepti razvoja strok, skupin podjetij ali panog vsaj za srednjeročno obdobje. Če bi imeli na voljo takšne podatke, potem bi zdaj lahko očitali organom upravljanja v delovnih organizacijah, da so krivi, ker so porabili družbena sredstva za gradnjo tistih kapacitet, ki že tako niso popolnoma izkoriščene.

Za mikroekonomske odločitve o prihodnjih investicijah manjka dvoje:

- planirana ocena razvoja tržišča (analiza tržišča z narodnogospodarskega vidika) in
- planiran razvoj stroke ali panoge.

Brez teh dveh osnov je investicijska odločitev lahko sprejeta samo na podlagi trenutnega gospodarskega stanja, konjunktura in trenutno veljavnih instrumentov ekonomske politike (cene, delitev dohodka, možnost odplačevanja posojil). Podrobna preučitev investicijskih odločitev v preteklih desetih letih, za katere zdaj samo pavšalno ugotavljamo, da niso bile ekonomsko proučene, bi pokazala, da je razen namerenega prikazovanja ekonomskih rezultatov (za takšne elaborate bi morali avtorji odgovarjati) vzrok prav v tem, da so bili ekonomski računi prilagojeni trenutnemu gospodarskemu stanju. Premalo pa so bile upoštevane spremembe oziroma riziko. Tako tudi ni pravilno, da so zdaj odgovorni za takšne investicijske odločitve organi upravljanja podjetij, razen v primerih, ko je bilo že takrat znano, da je določena investicija neprimerna.

Pri tej obravnavi nimam v mislih primerov, ko so nekatere investicijske programe delavski sveti sprejemali po priporočilih predstavnikov družbenopolitičnih skupnosti, da bi pač bila tovarna v občini, da se omogoči zaposlitev, ne glede na to, ali ima želena proizvodnja sploh kaj možnosti za prihodnji obstoj. Tako so nastajale razne konfekcijske tovarne in drugi obrati, da bi omogočili večjo zaposlitev in da bi bili večji dohodki družbenopolitične skupnosti.

Če torej obravnavamo tiste primere, pri katerih ne gre za sugestije organov zunaj podjetja ali za namerno prikazovanje ekonomske učinkovitosti investicij, pridemo do sklepa, da so organi upravljanja (delavski sveti) sprejeli odločitve, pri katerih so upoštevali trenutno gospodarsko situacijo, ki pa se je prav po lani sprejetih ukrepah bistveno spremenila. Nekatera podjetja ne ustvarjajo tolikšnega dohodka, da bi lahko odplačevala anuitete za najeta investicijska posojila.

Tako lahko sklepamo, da kljub triletnemu proučevanju problematike družbenega planiranja še ni rešeno eno izmed osnovnih vprašanj: kako naj organi upravljanja v delovnih organizacijah sprejemajo investicijske odločitve, da bodo le-te v skladu s predvidenim gospodarskim razvojem države ali vsaj ožje družbenopolitične skupnosti — republike? Menim, da pri vseh razpravah temu vprašanju nismo dali ustreznega mesta.

S spremembami v delitvi dohodka postaja razširjena reprodukcija sestavni del odgovornosti organov delavskega samoupravljanja, prav tako kot sta enostavna reprodukcija in realizacija proizvodov. Vprašanje je: ali lahko decentralizirani sistem investicijskih odločitev zagotavlja, da bodo sklepi delovnih organizacij o razširitvi kapacitet in proizvodnje ustrezali tudi ekonomskim interesom skupnosti? Pri tem je še važno, ali ima skupnost — po posebnih specializiranih inštitutih — podatke o tem, da bi bile posamezne investicije v skladu s skupnimi interesi?

Družbeni plan v dosednji obliki in resolucije ne pomenijo nikakršne čvrste osnove, ki bi bila potrebna, da se kolektiv lahko odloči za nameravano investicijo. Prav zaradi tega je skoraj nerazumljivo, da ob razpravah o planiranju ni bilo podrobnejših študij o planiranju investicij oziroma da nam je zelo malo znano o planiranju investicij v državi, ki kombinira tržne in planske elemente, ker je to racionalno, glede na to, da je strokovnjakov, ki predlagajo osnutke planov, malo.

V nadaljevanju ne bom govoril o tem, kakšno naj bi bilo investicijsko planiranje pri nas, ampak predvsem, kakšna so osnovna načela investicijskega planiranja v Franciji. Kako se posamezne produkcijske enote vključujejo v realizacijo planskih predvidevanj.*

Uvodoma velja omeniti dve osnovni značilnosti:

— maloštevilnost strokovnjakov, ki pripravljajo srednjeročne investicijske plane in

— aktivno sodelovanje predstavnikov gospodarstva, sindikatov in znanstvenih ustanov pri sestavljanju razvojnih programov različnih strok.

Nekatere značilnosti investicijskih planov v Franciji

Avtor v omenjenem delu piše o investicijskem planiranju, četudi to ni ozko planiranje investicij, temveč predvsem planiranje gospodarskega razvoja za srednjeročno obdobje (štiri oziroma pet let), ki se je začelo s sprejetjem prvega petletnega plana (1947—1952) in z nekaterimi prekinitvami traja še danes. (Francija ima v povojnih letih več srednjeročnih planov kakor Jugoslavija.) Vsebinsko kakor tudi meto-

* Sestavek je napisan na osnovi obsežnega dela (170 strani) dr. Eberharda Rheina: »Möglichkeiten und Probleme staatlicher investitionsplanung in der Marktwirtschaft (Dargestellt am Beispiel Frankreichs) in bilo bi zanimivejše, če bi o tem pisali v strokovnih glasilih ekonomisti, ki so več mesecev proučevali načela francoskega planiranja.

določko je med posameznimi plani nekaj razlik, ki jih avtor v omenjenem delu podrobno obravnava.

Smoter francoskega planiranja je predvsem v začetku bil: kako pospešiti obnovo produkcijskih sredstev in zvišati življenjsko raven prebivalstva. Najvažnejši smoter v prvem planu je bil: zvišanje narodnega dohodka družbenega proizvoda. Le-tega avtor opredeljuje kot razvojni plan, ki naj pospešuje in usmerja gospodarsko rast.

Kot najvažnejše sredstvo za zvečanje narodnega dohodka je v planih nakazano — *povečanje obsega investicij*, kar so smatrali za nujno zaradi zastarelih proizvodnih naprav in potrebe po povečanju produktivnosti dela. Zaradi omejenih investicijskih sredstev je moral biti plan obenem tak, da bi dosegel maksimalno investicijsko kvoto in da bi kar najbolj razmejil investicije na posamezne gospodarske sektorje.

Maksimalne investicijske kvote bi laže dosegli s centralnim administrativnim gospodarstvom, posebno še, ker so bili poddržavljeni premogovniki, podjetja za proizvodnjo plina in električne energije pa železnice in velike banke. Spričo političnih in tudi socioloških vplivov (avtor omenja francoski individualizem) pa so izbrali drugo pot: kako vplivati z vrsto liberalnih gospodarskih načrtov na gospodarski razvoj? Za takšen plan, ki bi se dal uresničiti v tržnem gospodarstvu in kakor je bil postavljen osnovni smoter, ni bilo zgledov.

Tako navaja avtor na straneh 20 do 22 citiranega dela: »*Eno načelo je moralo biti podlaga vsemu delu pri tej izvedbi: če bi bil plan še tako napreden in popoln s tehnično-ekonomskega vidika, ne bi dosegel predvidenih investicij niti gospodarskega razvoja, če ne bi soglašali z njim tisti, ki naj ga izvedejo.* Plana zato ni sestavljal štab uradnikov, ampak izvedenci, podjetniki, profesorji, vodilni uslužbenci in predstavniki sindikatov, ki so skupaj delali v tako imenovanih komisijah za modernizacijo. Pri tem je šlo tudi za to, kako zainteresirati ljudi za planiranje, za zvečanje gospodarskih zmogljivosti in za zvišanje življenjske ravni. Da se je ta naloga približno posrečila, nam pokažejo poročila v časopisih in gospodarska poročila zadnjih let — »plan je postal velik združujoč — mitos — časa«.

Iz podrobne obrazložitve je razvidno, da ni namen planiranja predpisovati podjetjem, katere investicije je treba izpeljati v določenem času, ker bi bilo takšno usmerjanje investicij nemogoče, če posamezniki — podjetniki ali gospodarski voditelji — odgovarjajo za rentabilnost. Res pa je, da so bile pomembnejše investicijske odločitve v prvem planu delno centralno usmerjene (ta kontrola je bila le prehodna).

Osnovni problem francoskega in vsakega srednjeročnega svobodnega investicijskega planiranja je v tem, kako vplivati na investicije in na njihovo razdelitev po posameznih panogah. To je potrebno za harmonični gospodarski razvoj, a pri tem ne sme biti prikrajšana svoboda investicijskih odločitev. V zakonu o drugem investicijskem planu je bilo zapisano, da naj bi bil plan samo instrument za gospodarsko usmeritev. To pomeni — samo okvir, v katerem naj bi investitorji zaradi lastne ekonomske koristi izbirali ustrezne investicijske odločitve.

Pisec je mnenja, da je Francija zamisli ustvarjala izvirno (sodelovanje zainteresiranih pri sestavi plana), vendar še ne v zadostni meri.

Plan naj bi posameznim investitorjem, ki ne poznajo celotnih gospodarskih tendenc, posredoval predstavo o pričakovanem gospodarskem razvoju, tj. osnove, na katere se lahko opirajo pri svojih investicijskih odločitvah.

»Kot dopolnitev tej želeni orientaciji investicij s sestavo in objavo investicijskih planov so postavljeni številni investicijsko-politični instrumenti, česar pa niso vedno uporabljali najbolje. Pri nadaljnjem proučevanju dobi človek vtis, da je ena od pglavitnih napak nezadostna uskladitev plana s tekočo investicijsko politiko. Plan naj bi bil nekaka dolgoročna podlaga za investicijske odločitve podjetij in gospodarsko političnih instanc; izgubil pa je pomen, če se vladi ni posrečilo razviti ustreznih instrumentov, ki bi usmerjali investicijsko dejavnost v smislu investicijskih planov.«

Zanimiva so avtorjeva izvajanja o organih, ki pripravljajo predloge planov:

»Ena izmed važnih teženj pri uvajanju investicijskega planiranja v Franciji je ta, kako omejiti za planiranje potrebni uradniški aparat na minimum. Ta namen je bil do danes presenetljivo uresničen. Priprava plana je v glavnem naloga planskega urada, ki v soglasju z vlado določa splošne smernice plana in posebnih komisij za modernizacijo. Te komisije so odgovorne za postavitev sektorskih (po strokah ali panogah) investicijskih programov. Komisijo za modernizacijo sestavljajo častni člani, ki se sestanejo samo v času priprav (sestava plana); razen tega pa dela tudi pri planskem uradu vrsta sodelavcev samo začasno. Strokovnih uslužbencev, ki so bili potrebni, da bi sestavili investicijske plane, ni bilo nikoli več kot 100.«

Sodelavcev v planskem uradu je izredno malo, saj jih je bilo v zadnjih letih brez uslužbencev za prepisovanje komaj 40. Pri tem je treba upoštevati, da planski urad, posebno v

zadnjih letih, uporablja podatke finančnega ministrstva in statističnega urada. Ta maloštevilni uradni štab je bolj podoben nekakšnemu sekretariatu za koordinacijo kot centrali, ki planira in usmerja vse investicije.

Pisec omenja naslednje funkcije planskega urada:

— sestava investicijskih planov po predlogih posameznih komisij za modernizacijo in po drugih informacijah (ministrstev in strokovnih združenj).

— usklajevanje dela komisij za modernizacijo (investicijski programi panog ali strok),

— nadzorovanje izvedbe planov, kar pa lahko pomeni samo opazovanje gospodarskega razvoja ali pa tudi poseganje, tj. predlaganje konkretnih ukrepov vladi glede investicijske politike.

Dalje omenja, da je planski urad delno raziskovalni inštitut in delno organ gospodarske politike.

Nadalje so za naše prilike zanimiva piščeva mnenja o vlogi in nalogah posebnih komisij za modernizacijo, ki so bile ustanovljene že leta 1946 in so jih za pripravo kasnejših planov pomnožili. Prav to je »originalen element« francoskega investicijskega planiranja. *Komisije so ustanovili (delajo le začasno), da bi zajamčili sodelovanje in pristanek najširših plasti ljudstva, predvsem pa samih podjetij za investicijsko planiranje, ki je le tako lahko učinkovito.* Od leta 1946 dalje so postale komisije za modernizacijo trajen sestavni del francoskega planiranja.

»Sestavljene po gospodarskih panogah, zaživijo zmeraj znova samo za čas, ko je treba sestaviti investicijske plane, in je zato njihova življenjska doba ali delovanje v splošnem omejeno na nekaj mesecev. V tem času pripravljajo v plenem in odborih predloge o obsegu in usmeritvi investicij, o organizacijskih in strukturnih reformah panog, o spremembah davčnih sistemov itd. To je povzeto v poročilih, sestavljenih ob koncu delovanja. Prav ta poročila služijo planskemu uradu kot podlaga za oblikovanje centralnega plana.«

Za pripravo posameznih planov je imenovano različno število komisij za posamezne panoge; vsaka komisija šteje 15 do 20 članov. Veliko je takih, ki samo občasno sodelujejo v komisijah. Tako navaja pisec, da je pri pripravah tretjega investicijskega plana sodelovalo približno 4000 ljudi. Prav na to število so Francozi ponosni, saj je razvidna težnja francoskega planiranja, da ni priprava plana le birokratsko delo, kakor omenja pisec.

Zanimiva je tudi razčlenitev 337 članov komisij za modernizacijo, ki so bile ustanovljene, da bi pripravile prvi inve-

sticijski plan, pri čemer je podjetnikov in direktorjev 50 %, vodilnih uslužbencev 5 %, strokovnih ekspertov 23 %, uradnikov 25 %, zastopnikov sindikatov 12 % in ostalih 5 %.

»Bistven, čeprav ne povsem odločilen pri imenovanju je ugled, ki ga uživa podjetnik ali direktor v svoji stroki. Kajti, če so hoteli doseči, da bodo tudi ostala podjetja upoštevala investicijske programe, ki so jih pripravile komisije za modernizacijo, je bila najboljša pot ta, da so pripravljali predloge za razvoj stroke najbolj vplivni ljudje, osebe z ugledom v stroki.«

Značilno za spremembe v tretjem investicijskem planu (1958—1961) je, da so prav tako poskušali postaviti dolgoročne tendence gospodarskega razvoja (danes razpolaga Francija s plani izobraževanja kadrov do leta 1980) in da so morali planski organi bolj upoštevati razvoj ljudstva kakor tudi tehnične in ekonomske možnosti za prihodnost. Skušali so tudi izboljšati delo komisij za modernizacijo (več članov in občasnih odborov). Tako so za preteklo in prihodnje obdobje zahtevali podatke o: vrednostnem in količinskem prometu panoge doma in v tujini; razčlenitvi inozemske prodaje po plačilnih rokih; potrebi po energiji, surovinah, polizdelkih, uvozu in delovni sili; višinah in vrstah investicij in obsegu ter razširitvi zmogljivosti. Ti podatki naj bi pojasnili, ali so predvidevanja posameznih komisij med seboj usklajena in ali zagotavljajo uravnovešen gospodarski razvoj.

Tretji plan se še močneje kot drugi oddaljuje od Monetovega plana. Tu ne gre več za to, da se delijo razpoložljiva sredstva v konkurenčne namene najbolj ekonomično, ampak da se podrobno nakažejo možnosti rasti francoskega gospodarstva in s tem *usmerja investicijska dejavnost privatnih in državnih podjetij tako, kakor je v korist uravnovešene gospodarske rasti.*

Podrobno proučevanje investicijskih planov v Franciji kaže, da ta način nima nič skupnega s plani centralno planskega tipa, ker sprejemajo investicijske odločitve številni posamezni gospodarski subjekti. Tako ni mogoče tega tretirati kot investicijsko usmerjanje.

Tako omenja avtor v sklepnih ugotovitvah (stran 156 in dalje):

»Investicijsko planiranje je torej v prid gospodarskemu razvoju in je razvojno usmerjeno. V ta namen so postavljene za gospodarski napredek predvsem globalne projekcije, ki skušajo ugotoviti, kakšna je lahko rast narodnega dohodka v naslednjih treh do petih letih. Seveda ni neogibno potrebno, da opravi nalogo posredovanja podatkov o predvi-

deni gospodarski rasti država, ampak se lahko tej nalogi posvetijo podjetja ali znanstveni inštituti. Težave so samo v tem, da podjetja nimajo na razpolago podatkov, po katerih bi lahko pripravila ustrezne račune in bi izhajala iz različnih hipotez gospodarske rasti. Investicijsko planiranje naj bi prispevalo k temu, da bi preprečilo napačno prilagoditev v posameznih sektorjih gospodarstva. Ta naloga pripada analizam komisij za modernizacijo, ker te skrbijo, da so posamezni investitorji seznanjeni s predvidevanji potrošnje kakor tudi z investicijskimi nameni konkurence in da s tem preprečijo, da bi »čez noč« zrasle čezmerne kapacitete. S tem so dosegli dvoje:

— podjetja se naučijo razločevati med zvečanim povpraševanjem, ki je odvisno od *trenutne kratkotrajne konjunktura*, in povpraševanjem, ki je uskladen z dolgoročnim razvojem gospodarstva;

— podjetja se orientirajo po dolgoročnih, a vesplošnih tendencah gospodarskega razvoja in s tem *prispevajo k omilitvi* konjunkturnih nihanj.«

Dalje daje avtor primerjavo med povojnim razvojem gospodarstva v Nemčiji in pravi, da to ni noben dokaz, da je investicijsko planiranje nesmotrno. Investicijsko planiranje želi samo doseči, da bi se investicijske odločitve sprejemale na podlagi dolgoročnega gospodarskega razvoja in da ne bi bilo več investicij, kot bi jih narekovala trenutna konjunkturna nihanja in samo ozka stališča podjetja.

Investicijsko planiranje je samo razširitev tržnega raziskovanja na celotno narodno gospodarstvo, kajti projekcija kot jedro investicijskega planiranja je enostavna: »Skupna ocena tega, kar lahko z našimi proizvodnimi sredstvi dosežemo in kar bo ljudstvo kupilo, ter s tem ocena tega, kar bodo lahko podjetja prodala.« Tržne raziskave vodijo v takšnih okoliščinah tudi do napačnih napovedi, pa jih sestavljamo kljub temu dalje, saj smo prepričani o njihovi načelni koristnosti. Razvojno in investicijsko planiranje v opisanem smislu naj bi postavilo spoznanja tržnih raziskav v povezanost s celotno gospodarsko rastjo. Tako pomeni dragoceno dopolnitev podjetniških tržnih raziskav.

Ugotovitve:

Iz povzetka investicijskega planiranja in uvodoma omenjene problematike lahko povzamemo naslednje ugotovitve:

1. Kljub triletnemu intenzivnemu razpravljanju o planiranju v okoliščinah tržnoplanskega gospodarstva pri nas,

nismo podrobneje obravnavali prakse planiranja v Franciji, čeprav bi bilo verjetno možno koristno uporabiti nekatere izkušnje.

2. Decentralizacija sredstev za razširjeno reprodukcijo in prenos odgovornosti za investicijske odločitve na organe upravljanja podjetij ali bank je pogojeno z ustreznim globalnim investicijskim planiranjem tako, da so lahko razvojni programi strok ali skupin podjetij osnova za investicijske odločitve v delovnih organizacijah.

3. Da imamo pri nas v primerjavi s Francijo zelo številne planske organe (žal pripravljajo bolj resolucije in deklaracije), številčna zasedba je mnogokrat večja kakor v Franciji, kljub temu pa tudi po zadnjem osnutku niso predvidene posebne občasne komisije. (Osutek omenja samo sodelovanje, ne pa tudi oblike in nalog.)

4. Da smo dosegli takšno stopnjo gospodarske rasti, ko ne moremo dovoljevati investicijskih naložb v zmogljivosti, ki bi bile nepopolno izkoriščene.

5. Pri investicijskih odločitvah (tudi tistih, pri katerih so sodelovale strokovne komisije bank) so upoštevana le občasna konjunkturna nihanja oziroma trenutno stanje.

6. Namesto priprave za zakon o družbenem planiranju bi bilo treba jasno opredeliti vlogo srednjeročnega plana Jugoslavije in konkretizirati instrumente tekoče investicijske politike ter dalje opredeliti vlogo plana družbeno-političnih skupnosti (republike in občine) kakor tudi vlogo plana podjetja.

7. Za utrjevanje planskega sistema pri nas bi morali začeti sistematično izobraževati strokovnjake (študij na tretji stopnji) in uporabljati izkušnje drugih.

Občutek imam, da vse preveč razpravljamo o prilaganju planiranja samoupravljanju, namesto da bi govorili o vlogi plana. Osnovna produkcijska enota ima namreč pravico in prevzema tudi vse odgovornosti za poslovne odločitve, tako dolgoročne kakor tudi kratkoročne poslovne politike.

Sestavek je napisan z željo, da bi ekonomisti, ki so več mesecev proučevali planiranje v Franciji, informirali širšo javnost o svojih vtisih (metodah in postopkih), ker bi s tem lahko bolj vsestransko razpravljali o prihodnjih načelih in metodah planiranja.

CIRIL MIKL

ROMANO LEDDA

Za študij protikolonialnih revolucij

Revolucionarni procesi, ki potekajo v deželah, ki so bile do nedavna kolonije, so doživeli v oceni svetovnega javnega mnenja in včasih tudi v vrstah delavskega gibanja edinstveno usodo.* Viharna gibanja za neodvisnost desetih in desetih držav, ki so zaznamovala desetletje 1950—60, je pozdravilo upravičeno navdušenje in hkrati tudi tako optimistično vrednotenje potekajočih procesov, kot da bi bil imperializem, zaradi protikolonialnih revolucij, že ujet v dokončno krizo (ki ni več samo zgodovinska, ampak neposredno politična). Sedaj ti procesi dozorevajo, nekoč pa so bili manj očitni; danes smo na eni strani priče novim pojavom in porajajočim se novim težavam — na drugi strani pa stvarni sposobnosti obrambe imperializma, pa tudi čisto določni volji za protinapad; zato zelo hitro prehajamo k nasprotni oceni, to je, kot da bi bila protikolonialna revolucija že zatrta. Vsakdo ki pobliže spozna te procese, seveda ugotavlja, da sta obe oceni — včerajšnja in današnja — enostranski in posplošeni. Zato želimo, da bi bili prispevki, ki jih tu objavljamo, poglobljeni; poskušajo naj določiti dovolj trdno izhodišče za takšno objektivno analizo, ki bi ustrezala — kolikor mogoče neshematsko-kompleksnosti starih in novih dejavnikov, ki se prepletajo in spremljajo narodno osvobodilna gibanja ljudstev. Gre za izhodišče in ne za cilj; ali bolje, za prispevke, ki so gradivo za študij in razpravo. Vsakdo ve, kako je težko pri današnjem stanju te problematike dajati kakršne koli splošno veljavne sklepe, ki bi pomenili zadnjo besedo v političnem in teoretičnem prizadevanju, ki ne prihaja samo iz dokaj obsežne publicistike, ampak tudi iz izkušenj,

* V nekoliko skrajšani obliki objavljamo uvodno študijo R. Ledde v zbirki, ki je posvečena protikolonialni revoluciji (Contributi allo studio della rivoluzione anticoloniale, Critica marxista Quaderni No 2). Zbirka vsebuje vrsto tehtnih prispevkov kot A. A. Gruber - A. F. Miller, Politične in ekonomske spremembe, ki jih je povzročila protikolonialna revolucija v deželah Azije in Afrike; Hamza Alavi, Stari in novi imperializem; Antonio Lettieri, Mednarodni ekonomski odnosi in problemi razvoja; Charles Bettelheim, Imperativi boja proti »nerazvitosti«; Jean Chesneaux, Proces nastajanja narodov v Aziji in Afriki. (Op. ur.)

bojev, stališč držav in gibanj.¹ Kakor koli že, izhodišče sta nam bili dve temeljni točki:

a) Na eni strani ne samo zgodovinski, ampak tudi očitno politični pomen propadanja tradicionalnega kolonialnega reda, kakor tudi globoke in odločilne posledice, ki jih je ta propad imel predvsem na spremembo v razmerju svetovnih sil, in to v neugodnem smislu za imperializem. Tako ni dvoma, da se je boj do včeraj koloniziranih ljudstev vpisal med velike procese revolucionarne preobrazbe sodobnih medčloveških odnosov, »na liniji« — kot je dejal Togliatti — »sedanjega razvoja in splošnih perspektiv (napredovanje in zmage socializma na vsem svetu)«. Tudi ni dvoma, da je protikolonialna revolucija »po svojem zgodovinskem pomenu drugi pojav na vrednostni lestvici — za nastankom socializma kot svetovnega sistema«. (Dokument Konference 81 komunističnih in delavskih strank.)

b) Na drugi strani smo poskušali odgovoriti na vprašanje: zakaj razpad kolonialnega sistema ni prinesel »dokončne« krize imperializma? Želeli smo torej primerjati zgodovinsko veličino procesa osvobajanja ljudstev s politično in družbeno stvarnostjo današnjega spopada, z dejstvom, da si imperialistične sile danes na vso moč prizadevajo, da bi v spremenjenih oblikah obdržale temeljno vsebino svoje nadmoči in da bi utrdile svoj sistem. Prav od tu izhaja nujnost, pripraviti diskusijsko osnovo za analizo mehanizma imperializma v njegovi sodobni fazi, odkriti in — čeprav le v splošnih obrisih — določiti stek notranjih družbenih sil bivših kolonij z novimi neokolonialnimi odnosi; ugotoviti nekatere značilnosti na področju političnih, ekonomskih in družbenih možnosti, ki so neogibne za izhod iz nerazvitosti in omejene samostojnosti.

Vsakršno precenjevanje ali podcenjevanje omenjenih elementov bi, menimo, vodilo k popačenemu ocenjevanju vsega, kar se je godilo in se dogaja v nekdanjih kolonijah, pa tudi — morda celo predvsem — k strateški viziji o napredovanju socializma v svetu, ki bi seveda tudi bila enostranska in splošna. Končno bi pripeljalo k temu, da ne bi razumeli, da današnje imperialistično nasilje ni boj starega kolonialnega sistema, ki se umika, ampak da je — prav zaradi omenjenih elementov — neogibna komponenta širše in vsestranske neokolonialistične pobude. S to enostranskostjo so obremenjene tudi ocene, ki so tako razširjene v italijanski publicistiki in ki si prizadevajo npr. dati čisto »regionalen« značaj vietnamski vojni, in to ravno tam, kjer ima ameriška agresija svetovno strateški značaj (kakor sicer tudi

¹ V tej zvezi opozarjam na to, da v marksističnem tisku skorajda ni podrobne, posamične in specifične analize raznih potí, značilnih za razne dežele, ki so se osvobodile, predvsem pa tistih izkušenj, ki morajo imeti poseben značaj ne toliko kot model za posnemanje, kolikor kot splošna linija in usmeritev, in kot pot, ki vodi k takšni neodvisnosti, ki pomeni popolno uničenje vseh vrst imperialistične nadvlade. Dejansko so celostne razprave — razen za Kitajsko, za katero že imamo obsežno bibliografijo — (ne mislimo na revialni in dnevni tisk) dokaj redke.

ostale nedavne intervencije), ki želi zaustaviti ali pa sprevreči proces izpremembe v odnosih sil v svetu in hkrati vsiliti Vietnamu in San Domingu, — druge dežele pa opozoriti — takšno politično in razredno razmerje, ki bi ustrezalo neokolonialistični pobudi. Tem ocenam nasprotujejo druge, ki vidijo le še poraz protikolonialnih revolucij in sodijo, da je edina rešitev zgodovinskega spopada med socializmom in imperializmom — globalen in frontalen napad.

1. Enostranost ocenjevanja je tudi napaka tistih, ki — kot kitajski tovariši — vidijo v protikolonialnih revolucijah ne toliko točko, na kateri se danes na ostrejši in neposrednejši način rešuje nasprotje med imperialističnimi in antiimperialističnimi silami — česar ni moč zanikati —, ampak bolj edino pot, po kateri potekajo vsi revolucionarni procesi v svetu; po drugi strani pa gre za drugo zmoto, ki smatra osvobodilne boje za »sekundarne« v primerjavi z izidom protiiimperialističnih bojov na drugih področjih. Nasploh je torej mogoče reči, da je pravilna ocena sedanjih procesov v nekdanjem kolonialnem svetu odločilen element učinkovitosti strategije mednarodnega delavskega gibanja kot celote in v njegovih posebnih in različnih področjih, ki delujejo na različnih ravneh svetovne stvarnosti. Da gre tu za bistveno vprašanje, ki je odločilnega pomena za usodo sodobnega sveta nas opozarja iniciativa imperializma. Zato je nujna poglobljenost v analizi in razpravi.

2. V okviru obeh do zdaj poudarjenih elementov smo nedvomno priče novim vidikom življenja in razvoja na novo osvobojenih dežel, in splošneje, dežel v procesu protikolonialne revolucije. Te dežele pretresa, kot je znano, cela vrsta pojavov, ki jih sicer ni mogoče posploševati, vendarle pa kažejo, da obstajajo neke težnje, ki jih je mogoče označiti z osrednjim elementom: trenja, v nekaterih primerih kriza, v drugih pa zlom bloka političnih in družbenih sil, ki so vodile osvobodilno gibanje v neodvisnost in v takšno družbeno dinamiko, ki odloča o poteh notranjega razvoja in o opredelitvi te ali one dežele. »Zaostritev razrednega boja v teh deželah,« piše A. Soboljev², »dobiva neprekinjen značaj in se razvija v okviru pglavitnega nasprotja našega časa — protislovja med socializmom kot svetovnim sistemom in kapitalizmom kot svetovnim sistemom — in je hkrati pojavna oblika tega protislovja.« Ta ugotovitev bi se morda utegnila zdeti dvoumna, v resnici pa pomeni razlog več za nova razmišljanja o razvoju večine dežel, ki so komaj dosegle neodvisnost; kaže namreč na prehod od enotnosti nacionalnega boja proti tradicionalnemu kolonializmu k prebujanju razlik in ustvarjanju nasprotij,

² A. Soboljev, »Nacionalna demokracija« v »Vprašanjih mira in socializma« (»Problemi della pace e del socialismo«), št. 2., 1963. J. Chesneaux v nekem drugem pomembnem prispevku, objavljenem v »La Pensée« (Qu'est ce que la démocratie nationale?«, št. 118, 1964) piše: »Izkoriščanje ljudstev Azije, Afrike in Latinske Amerike ni samo stvar imperializma; izvira predvsem iz reakcionarnih in konservativnih družbenih razredov teh dežel.«

ki jih rojeva nov tip neokolonialnih odnosov, ki jih imperializem pogojuje in uveljavlja. Videli bomo sicer, kako se ta družbena dinamika različno razvija zaradi različnih stopenj zgodovinskega razvoja in kako jo je pravzaprav zelo težko, če ne celo nemogoče zreducirati na klasičen model evropskih kapitalističnih družb. Za zdaj pa je potrebno predvsem poudariti posledice tega dejstva in njegove teoretične in politične implikacije. Prva posledica neposredno političnega značaja, je globoka kriza nevtralnega bloka na novo osvobojenih dežel kot samostojne in enovite sile, zmožne vplivati in včasih tudi odločati na mednarodna dogajanja. Naj zadostuje, če opozorimo najprej na politično in zgodovinsko pomembnost bandunške konference in nato na nasproten primer, na to, da ni bilo nikakršne enotne pobude komaj osvobojenih dežel ob ameriški agresiji na Vietnam. Do neskladij prihaja po različnih in pogosto nasprotnih poteh: z ene strani namreč sledi doseženi neodvisnosti dozorevanje močne protimperialistične zavesti s strani različnih vodilnih skupin, hkrati z izredno hitrim razvojem tudi čisto nacionalističnih stališč v naprednejša stališča; po drugi strani pa se izgublja in izginja protimperialistična komponenta — osrednja os bandunškega nevtralizma —, čeprav protislovje med narodi in imperializmom slej ko prej ni razrešeno, zaradi česar prihaja do vedno novih konfliktov in nasprotij.³

Toda pojav ima daljnosežnejši značaj. Na podlagi izkušenj lahko ugotavljamo, da — kljub hudim porazom imperializma in propadu evropskega kolonializma — ni mogoče trditi, da so vse dežele, ki so si priborile svobodo tudi zares dosegle dejansko ekonomsko in politično neodvisnost. Razen za nekatere dežele (če izključimo tiste, v katerih je bila protikolonialna revolucija že od vsega začetka obarvana z močno socialistično vsebino) se je za vse ostale začelo negotovo, zmedeno in težko obdobje, ki se zdaj, čeprav nikoli ne do kraja, razrešuje v oblikah, ki jih začasno sprejemajo in izvajajo razne države v različnih in pogosto nasprotnih smereh. Ne sme presenečati, da so bile te možnosti izrabljene v različnih deželah v korist nenaprednih skupin, »buržoaznih« (za zdaj uporabljamo ta izraz zgolj zaradi poenostavitve), predvsem tam, kjer neodvisnost ni bila dosežena v de-

³ Ne bi se mogli strinjati z urednikom »Jeune Afrique«, Bechir Ben Yahmedom, da »gibanj azijsko-afriških dežel« (»afroaziatizma«) ni. Ta trditev povzroča, da se izgubljajo nekatera izvirna dejstva iz razvoja obeh kontinentov, brez katerih ne moremo spoznati resničnega prispevka teh področij k revolucionarni misli in akciji. Kljub temu pa je vendarle res, da smo pred krizo in revizijo koncepta »afroaziatizma«, kar jasno izhaja iz poslabšanja afriško-azijskih organizacij (tako regionalnih kot OAE in Arabske lige), ter iz njihove akcije. Tudi Kairska konferenca nevezanih (oktober 1964), ki je, po našem mnenju, pomenila enega najznačilnejših trenutkov v odnosih med nevtralizmom in protimperialističnim bojem, ni skrivala, kot se spominjamo, simptomov krize, ki so se izrazili v različnosti osnovnih usmeritev. Sicer pa tudi ni povsem naključno, da je nedavna Havanska konferenca treh celin, po doslej znanih informacijah, morala znova analizirati to desetletje in prilagoditi bojno taktiko osvobodilnih in nedavno osvobojenih dežel.

janskem boju, marveč je bila prej rezultat mednarodnega položaja, za katerega je značilno splošno propadanje kolonializma, ali pa v tistih deželah, kjer se je nacionalna elita ustvarila na čisto svojski način in potem prevzela oblast brez vsakršnega odpora opozicije. Različnost razmer, različni načini za dosego neodvisnosti, naglica procesov, ki so razkrojili kolonializem, tudi tu zahtevajo objektivno in specifično analizo. Vendarle pa se zdi, da je pojav splošnejši in ga je treba aplicirati na številne države, zaradi česar se zastavlja novo vprašanje — vsaj kot hipoteza za raziskavo.

Ali je porajanje in utrjevanje razredne dinamike z uveljavljanjem nenapredne smeri »meščanskega« tipa vedno objektivno, neogibno in potrebno dejstvo za kako določeno razvojno stopnjo? Izkušnja uči, da je ena izmed značilnosti protikolonialnih revolucij — po oktobrski revoluciji, predvsem pa po nastanku socialističnega sistema — ta, da ni nujno preiti neko stopnjo, analogno tistim, ki smo jih doslej poznali, ampak da je mogoče uveljaviti razvoj produktivnih sil z zgodovinskim »skokom« tudi tam, kjer izhodišče osvobodilnega boja še ni očitno socialistično. Odgovor je torej treba iskati v več smereh, ki naj nam pomagajo določiti sedanjo stopnjo protikolonialnih revolucij. Menimo, da mora izhajati iz skrbnejšega poznavanja spleta delujočih dejavnikov: izhajati mora iz sedanjega imperialističnega mehanizma, iz vloge nacionalne buržoazije in iz značaja razredne dinamike v teh deželah, iz možnosti, ki pogojujejo razvojne poti, iz možnih subjektivnih meja revolucionarnih gibanj in končno iz specifičnega mednarodnega okolja, v katerem neka dežela ali skupina dežel razvija svoje politične in družbene procese.⁴

Ni pretirano, če trdimo, da je marksistična misel v celoti v zadnjem desetletju posvečala le majhno pozornost raziskovanju in analizi novih mehanizmov imperializma, vzporedno s tem neokolonializma in razvojne dinamike, ki jo le-ta še lahko vsili nedavno osvobojenim ali nerazvitim deželam. Če pravilno izhajamo iz nerazrešljivega protislovja med splošnim razvojem teh dežel in imperialističnim mehanizmom, pridemo do splošne poenostavitve in pravzaprav do asimilacije neokolonializma s tradicionalnim kolonializmom, ki naj bi spremenil samo »oblike«. Dejstva, na katera, tako vsaj mislimo, bi se moralo opreti proučevanje, pa so druga: razširitev kapitalističnega načina proizvodnje na nerazvitih področjih, prisotnost elementov razvitosti in nerazvitosti v njem in vse bolj trdnjše povezovanje med razvitim in

⁴ Gl. »Kuba, Alžir in mednarodni vidiki dekolonizacije« v »Critica marxista«, št. 1963. Mednarodni okvir, ne samo v zgodovinskih, ampak tudi v posebnih in posamičnih pojavnih oblikah, igra nedvomno pomembno, včasih odločujočo vlogo pri pospeševanju ali zaviranju razvoja določenih procesov. Nemara je zdaj že očitno, da ima sedanja razcepljenost mednarodnega delavskega gibanja negativne posledice na vse sodobno obdobje protikolonialnih revolucij.

zaostalim področjem.⁵ To pa nikakor ne pomeni, da so preseženi splošni pogoji nerazvitosti; pogosto je to celo začetek zaostrovanja. To pomeni po eni strani, da v okviru naraščanja razlik med razvitimi in zaostalimi področji nismo priče popolnega propadanja zaostalega področja, ki vključuje vse razrede in vse ravni nerazvitih dežel, marveč smo priče razvoja nekaterih sektorjev in bogatenja nekaterih novih in starih razredov. Zato ne gre več za nasprotno stališče vseh nacionalnih sil in hkrati vseh razrednih interesov do imperializma. Po drugi strani pa to pomeni, da ekonomske procese čedalje bolj različno (celo na geografski ravni) določajo težnje, volja in interesi velikih mednarodnih monopolov. Z drugimi besedami: monopolni kapitalizem prodira v nerazvite dežele in to počne po svoji logiki s tem, da ustvarja privilegije za ene in rastočo bedo za druge (za večino); s tem pa nastajajo neuravnovešenost, protislovja in — kot posledica — poudarjena razredna diferenciacija.

Že te uvodne in shematske teze dokončno razvrednotijo pojem »tretjega sveta«, ki naj bi se razvijal po svojih lastnih zakonitostih, neodvisnih od socializma in kapitalizma (kar pa je seveda nekaj drugega kot izvirnost in specifičnost nekaterih pojavov, ki so imanentni revolucionarnemu razvoju, oblikovanju narodnosti itd.),⁶ kakor tudi tista druga pojmovanja, po katerih je svet razdeljen na bogate in revne dežele, na napredne in zaostale, brez kakršnega koli drugega merila za razločevanje.

Vztrajno oblikovanje razredne dinamike, uveljavljanje odnosov neokolonialnega tipa, razvoj sedanjega obdobja — vse to jasno kaže, da se razredni spopad razvija znotraj vsakega področja in vsake dežele.

3. Če je po vsem, kar smo doslej povedali, res, da se z osvojitvijo neodvisnosti sproži tudi proces oblikovanja in zaznavanja vedno očitnejšega spopadanja interesov, družbenih slojev in razredov, potem je zdaj bolj kot kdajkoli neogibno potrebno poglobljeno razmišljanje o tako razvpitih nacionalnih buržoazijah. Nadvse ilustrativna v tej zvezi se zdi metoda, ki sta jo uporabila sovjetska zgodovinarja Gruber in Miller, ko sta poskušala določiti vlogo različnih razredov in političnih gibanj v razmerju do različnih stopenj protikolonialnega boja in do spreminjajoče se vsebine osvobodilnih gibanj. Podobnega dela bi se nemara morali lotiti, če bi hoteli ugotoviti, ali ima sedaj nacionalna buržoa-

⁵ Gl. že cit. razprave Soboljeva. Sovjetski avtor se vprašanja loteva tako, da razdeli nerazvite dežele na razne podskupine: dežele, ki so prešle ne prav kratko obdobje svojega razvoja na kapitalistični poti, dežele, kjer se kapitalistični odnosi začenjajo zdaj porajati, dežele, kjer ni kapitalističnega razvoja, kjer pa je gospodarstvo v celoti odvisno od tujega kapitala.

⁶ Jean Chesneaux, ki je morda najuglednejši evropski marksistični poznavalec teh vprašanj in pozoren opazovalec izvirnih elementov v teh procesih, piše v cit. razpravi: »Izraz 'tretji svet' je napačen, kakor je napačen tudi izraz 'industrijska družba'. Prvi kot drugi skuša prikriti resnično bistvo razrednega boja. Dežele t. i. 'tretjega sveta' so v resnici prizorišče izredno močnega boja med socialističnimi in kapitalističnimi silami.«

zija v primerjavi z desetletjem 1950—1960 drugačno vlogo. Leta 1960 je Konferenca 81 komunističnih strank nacionalni buržoaziji v splošnem priznala napredno vlogo, čeprav z nekaterimi pridržki.⁷

Ali je sedaj še tako? Ali je v »prehodnem« obdobju, v obdobju izpopolnjevanja in utrjevanja politične in vojne neodvisnosti in v obdobju ekonomskega vzpona oziroma procesa, ki ga označujemo kot »izpolnitev protiiperialistične revolucije nacionalne osvoboditve« še kak skupni cilj med razredi (delavci, kmetje, inteligenca, nacionalna buržoazija)? Vprašanje je dokaj kompleksno, to pa zaradi različnega zgodovinskega oblikovanja, zaradi različnega stanja družbene stratifikacije, zaradi nasprotij, ki izvirajo celo iz različnih plasti same buržoazije. Menimo, da je napak trditi, da je nacionalna buržoazija povsod in v vseh razmerah prenehala igrati protiiperialistično vlogo. Protislovja med narodom in imperializmom je, kot smo videli, še nerazrešeno.

Po drugi strani pa je pojem »buržoazije« tako tvegan za obsežna področja zaostalega sveta (npr. obravnavati določene vlade vojaškega izvora?), da je nemara enotna ocena dovolj težka.

Toda ne glede na to kompleksno diferenciacijo je iz posplošitve izkušenj, doživetih v zadnjih letih, vendarle močno opazno neko dejstvo: tam, kjer je »buržoazija«, kakršnega kolj tipa že, prevzela oblasti, tam se protiiperialistična revolucija ni razvila, tam ni bilo niti vmesne faze »nacionalne buržoazije«, ampak je prišlo do hitrega nazadovanja in do postopnega vračanja na stališča podrejenosti te ali one dežele imperialističnemu mehanizmu. V večini primerov buržoazija ni pokazala niti sposobnosti niti volje, da bi pretrgala vezi s fevdalnimi in predkapitalističnimi sloji in da bi si postavila cilje družbene preobrazbe tudi v odnosu na te sloje. Po drugi strani je poskušala okrepiti svoje stike z mednarodnim kapitalizmom. Takšna je vsaj tendenca v sedanjih etapi, čeprav je to nedvomno proces, ki še poteka in še ni razčiščen. To dokazujejo nekateri različni in nasprotujoči si primeri.

⁷ Naj opozorim, da so izraz »nacionalna buržoazija« prvič uporabili na III. Kongresu komunistične Internacionalne (1920. l.), in sicer najprej kot »demokratsko-buržoazno gibanje«, ki pa ga je v končni redakciji tekstov zamenjal izraz nacionalno-revolucionarno gibanje«. Vprašanje je bilo središče živahne polemike med Leninom in indijskim delegatom M. N. Royem, ki je nasprotoval ideji, da naj se komunistično gibanje opre na nacionalno-osvobodilno gibanje. Dana definicija je predvsem težila k razločevanju dvoje različnih stopenj boja in objektivno revolucionarnega značaja vsakega boja, ki hoče uničiti imperialistične pozicije. (Lenin je v tej zvezi poudarjal, da je treba nacionalno gibanje zatiranih dežel ocenjevati iz stališča rezultatov, doseženih v splošnem boju proti imperializmu, torej ne osamljeno, posamično, ampak v svetovnem razmerju.) Želela pa je tudi poudariti, da ne more biti nobenega dvoma o tem, da je »v tej fazi vsako nacionalno gibanje lahko le demokratično-buržoazno«. Lenin je tedaj poudaril tudi o tem, če se v danem razmerju sil sploh lahko porajajo delavske stranke in gibanja. Slo je za različno vrednotenje različnih razvojnih stopenj in neenake vloge buržoazije in tudi boja proti buržoaziji tam, kjer je bila »reformistična«.

Pojem »nacionalne buržoazije« je praktično povezan s svetovno krizo v letih 1929—32, ko se je v glavnih azijskih deželah začel proces razslojevanja znotraj

Vzemimo skupino tipično neokolonialnih dežel črne Afrike (npr. Senegal, Dahomej, Nigerija itd.), kjer je buržoazija nastala šele nedavno, po kolonialnem obdobju. Z osvojitvijo neodvisnosti se je pričelo razslojevanje na nove interese, ki bi jih bilo pretirano označiti kot »buržoazne«, ki pa vendarle imajo takšno (»buržoazno«) ekonomsko osnovo.⁸ Gre za šibko »buržoazijo«, katere interesi so omejeni le na notranjo trgovino, na špekulacije v gradbeništvu, na nekatera področja kmetijske proizvodnje. Primarne gospodarske dejavnosti in zunanja trgovina ostajajo v rokah tujega kapitala. Gledano abstraktno — in po ustaljenem evropskem modelu — bi šlo v tem primeru za klasično situacijo, v kateri bi nacionalni boj moral pridobiti nov pomen z učinkovito buržoazno usmeritvijo. V resnici ni tako — celo ravno narobe je. Ne samo da se ta buržoazija izživlja v obrobni in posredniški funkciji v sklopu neokolonialne iniciative, ampak še več: kakor se postopoma oblikuje bistvena neskladnost interesov buržoazije z interesi množic in z zahtevami splošnega narodnega razvoja, tako ta buržoazija utrjuje svoje zavezništvo s parazitskimi sloji, s tistimi, ki so tradicionalno vezani na stare kolonialne strukture⁹ ter z mednarodnim kapitalizmom: pri tem spreminja celo značaj oblasti v izrazito avtoritarno in zatiralno oblast in pogosto v vojaške diktature. V resnici je ta buržoazija, ki je pogosto bila absolutni protagonist ali pa vsaj odločujoči dejavnik v osamosvajanju, postala ovira za utrditev neodvisnosti in za uresničitev njenega glavnega cilja: ekonomske neodvisnosti. Značilno za te dežele je, da — karakteristično dejstvo zaradi načina, kako so dosegle neodvisnost — niso stopile v pravo in dejansko »prehodno obdobje«, ampak so prešle brez globljih rešitev iz enih kolonialnih odnosov v druge, nekolonialne. Če kdaj, potem je zdaj nujno prehodno obdobje, toda že na spremenjeni ravni politične in družbene resničnosti. Toda oglejmo si zdaj izkušnjo razvojne poti, ki je dokaj drugačna od te; različna je tako po stop-

posameznih buržoazij, ko so se porajale in oblikovale nove in zaostrene družbene razlike, ko so vzporedno s tem revolucionarno dozorevale nove družbene plasti in razredi (drobna buržoazija, kmetje, industrijski proletariat) ter končno — v azijskih deželah so se začele uveljavljati revolucionarne in komunistične stranke. Koncept »nacionalne buržoazije« se je spet pojavil v II. svetovni vojni, ko se je gibanje za nacionalno osvoboditev predvsem v Aziji, pa tudi na Srednjem Vzhodu in Severni Afriki, povezovalo s protifašistično vojno in je dobilo novo vrednost, poleg propada starega kolonialnega sistema po vojni in odnosu z zgodovinskimi spremembami in novimi možnostmi, ki jih je nudil nastali socialistični sistem. Kakor vemo, je Stalin dogmatično posplošil kitajske izkušnje iz leta 1927 in zato ni docela spoznal pomena kolonialnega vprašanja, kakor se je tedaj postavljalo: njegovo stališče je bilo zaprtost in nepristopnost v odnosu do osvobodilnih gibanj (karakteristična je ostra in sektaska ocena Nehruja, Sukarna itd.). Z XX. Kongresom ta izraz znova oživi, z novimi in pomembnimi opredelitvami, toda hkrati tudi dokaj posplošeno, kar seveda ni olajševalo spoznavanja posameznih konkretnih razmer.

⁸ Gl. Emile E. Braundi »Neokolonializem in razredni boj« v Revue internationale du socialisme, št. 1, l. 1964. Braundi verjetno precej utemeljeno opozarja, da je Fanonova teza, po kateri naj bi bila danes obstajala neka »nerazvita« buržo-

nji družbene slojevitosti kot tudi zato, ker je po osvojitvi neodvisnosti prešla resnično prehodno obdobje; govorimo o izkušnjah Indije.

Indija prvih Nehrujevih let je dejansko sledila procesu, ki je nudil enake možnosti razvoju tako v smeri socializma kot tudi kapitalizma. Z nacionalno buržoazijo, zavzeto za novo obliko družbe, za nov program sodobnega in industrijskega razvoja pod vodstvom progresivno usmerjene politične skupine, je neodvisna Indija (kljub posebnemu tipu kompromisa z Anglijo) uveljavljala kar najmočnejšo protiiperialistično komponento zunanje politike. Notranja politika pa je temeljila na izrazito »programirani«¹ industrijski ekspanziji z določeno mero državne intervencije, ki je dajala prednost težki industriji, ter na neogibnosti preloma s polfevdalno strukturo podeželja. V tem smislu je šla indijska buržoazija mnogo dlje kot katera koli druga buržoazija azijskih držav. Brž ko pa prodremo v globino odnosov, odkrijemo, da je stvar dokaj drugačna. Ugotovimo, da je bil ta prelom v bistvu le delen in je imel edini namen ustvariti močan sloj zemljiških posestnikov in kapitalistov, ne pa izpeljati resnično agrarno reformo, ki bi mogla razrušiti temeljno strukturo kolonialnega sistema, osnovano na izkoriščanju ljudskih množic; tudi družbeni sektor je bil v primerjavi z razraščanjem privatne industrije omejen samo na nekatere ukrepe v ekonomski bazi. Kljub vsemu pa je vendarle bila vse do leta 1961 — leto krize drugega petletnega plana — najmočnejša težnja napredovati po »novi«² poti. V nasprotju z družbenoekonomsko nujnostjo, ki je terjala korak naprej, in sicer tako, da bi razvojni načrti nujno zadeli ob negibne družbene strukture in predvsem ob lastninske in produkcijske odnose na podeželju, je indijska nacionalna buržoazija začela proces vračanja, ko je znova ustvarila blok s fevdalnimi sloji. Agrarna buržoazija (iz teh let je tudi padec vlade države Kerala, kjer je komunistična večina poskušala uresničiti agrarno

azija, brez ekonomske osnove, resnična samo iz zgodovinskega vidika. Če pa bi na ta način hoteli opraviiti ekonomsko analizo sedanje neokolonialistične družbe, bi tvegali, da nas dovede v zmoto, ki je toliko nevarnejša, ker se poveže z naporci te buržoazije, da bi zanikala obstoj in možnost razrednega boja v afriški družbi.

* Na Slonokoščeni obali je birokratska buržoazija kar najtesneje povezana s preživelimi »compradores«, v Nigeriji s fevdalnimi sloji itd. Celo v takšni deželi, kakršna je Gvineja, kjer buržoazije ni in kjer se je uresničila progresivna usmeritev, so se morali lotiti tega vprašanja. V političnem poročilu, ki ga je na VI. kongresu gvinejske demokratske stranke podal Seku Toure, je najprej govoril o obstoječih protislovjih med raznimi sloji (predvsem med velikimi in srednjimi trgovci in ljudskimi množicami) in nato ugotovil: »Skupine trgovcev, industrialcev (gre za majhno industrijo) in visokih uradnikov so v splošnem nagajene k »pomeščanjenju«, oz. k ločitvi od ljudskih množic.

To »buržoazijo«³ je moč hitro spoznati zaradi njenega negativnega odnosa in odpora do demokratičnega razvoja in zaradi značilnosti, ki jih pripisuje ljudskim množicam. Prav ta »buržoazija«⁴ lansira gesla, katerih cilj je demobilizacija, kakor tudi obsodbe na račun revolucionarnih gibanj. Ta buržoazija je izvor vseh podtalnih in protirevolucionarnih dejavnosti itd.◀

reformo, kakršno je načrtal Nehrujev program!) je spreminjala investicijsko politiko, razvijala nekatere sektorje, ki so bili zvečine področje zasebnega interesa, na škodo drugih, ki so bili splošno družbenega pomena, in pri tem krepila moč tujih monopolov. Zaradi tega so se indijske industrijske skupine začele podrežati tujim monopolom. Hkrati s tem se pojavi tudi preobrat v indijski zunanji politiki, ki se kaže v prevladi rahlega, toda splošnega nevtralizma v protiiperialističnih odnosih.¹⁰ Rastoča beda nepreglednih indijskih množic v primerjavi s hitro obogatitvijo buržoazije pa tudi sicer dokazuje to spremembo. Razvoj indijskih razmer razveljavlja mit o »indijskem socializmu«, hkrati pa nam tudi omogoča spregledati, kako je — vsaj v tej fazi — takšen poizkus moral propasti tudi samo kot poizkus, da bi dal življenje nekemu samobitnemu in nacionalnemu kapitalizmu in da bi zagotovil dejanski razvoj.¹¹

Tretji in zadnji primer naj nam iz povsem drugih okoliščin da še zadnje potrdilo: egiptovska pot. Tam je bilo izhodišče čisto drugačno. Vojaška skupina — »svobodni oficirji« — izpelje protimonarhistični in nacionalni državni udar, ki ima zelo splošen, toda čisto določen cilj: iz Egipta narediti sodobno in neodvisno državo. V vsej prvi fazi vidijo »svobodni oficirji« v buržoaziji protagonist obnove in se nanjo v celoti opro. Ko pa začenja graditev sodobnega in neodvisnega Egipta postopoma zadevati ob zvezo med buržoazijo in imperializmom (Sueški kanal), med buržoazijo in fevdalnimi sloji (prvi tip agrarne reforme), med buržoazijo in privatniškimi nenarodnimi interesi (propad »poegipčanih« podjetij po Suez), se začne hiter preobrat od nacionalističnih k naprednim ciljem, dokler se ne začrta socialistična usmeritev, in sicer z likvidacijo ekonomske oblasti buržoazije, do katere je prišlo z množičnimi nacionalizacijami in podržavljanjem. V tem procesu seveda lahko ugotavljamo veliko neskladij in nasprotij; obdržala se je vrsta pojavov, ki jih tu ne obravnavamo, ki pa vendarle ne onemogočajo trenutno nadmočne težnje prehodnega obdobja, ki je nujno moralo nadaljevati v smeri omejevanja buržoazije in spopadanja z njo (kar se v različnih oblikah še vedno izpričuje).

¹⁰ Nehrujev govor na Konferenci nevezanih držav (september 1961) v »Dokumentih«, Beograd, 1962 in ocene G. P. Cachi Novati v »Nevtralizem in hladna vojna«, Milano, Comunità 1965, str. 175—176). Za kompleksno oceno Indije gl. Charles Bettelheim »Zgodovina neodvisne Indije«, Rim, Editori Riuniti, 1964.

¹¹ Nasproti trditvam kitajskih tovarišev v njihovih stalnih protiindijskih polemikah Bettelheim v omenjenem delu dokaj pravilno vztraja pri trditvi o »neusodnosti« tega preobrata kljub samim omejitvam prve faze indijskega razvoja. Tudi za današnje razmere Bettelheim ugotavlja, da je možna pozitivna rešitev »prehodnega obdobja«, če bi seveda prišlo do globoke spremembe na političnem in družbenem področju, z drugimi besedami, »če bi prišlo do močnega množičnega pritiska«. Zdi se nam odveč pripominjati, da takšna ocena Indije nikakor ne opravičuje kitajske državne politike, ki je v vseh smislih prenatrana z napakami. Vendarle pa tudi nobena pozorna in točna raziskava ne more teh napak proglašiti za vzroke indijskega preokreta, ki ima notranje in čisto druge korenine.

Iz teh treh primerov, ki utegnejo v nekoliko spremenjenih inačicah morda veljati tudi za druge dežele, slede nekateri sklepi: nasploh se buržoazija v tem obdobju pojavlja kot sila, ki se ji ne posreči, da bi se prilagodila nacionalnim in naprednim nalogam. »Dualistična« narava nacionalne buržoazije se, kakor kaže, odloča za reakcionarno in imperialistično možnost in ob pomoči monopolnega kapitala odpira nova nasprotja na vsem nerazvitem področju. Sicer pa je treba glede tega nekatere stvari natančneje opredeliti.

Koncept nacionalne buržoazije je v publicistiki delavskega gibanja v zadnjem času doživel zelo različne razlage in opredelitve; širijo ali ožijo ga, kar zavisi od določenih političnih namenov: brž ko izvzamemo »compradorsko« buržoazijo, pomeni pojem nacionalne buržoazije — veliko srednjo ali malo buržoazijo, podjetnike malih in srednjih podjetij, tehnike, inteligenco, vojake, itd.; iz splošnejših definicij pa so nastajale oznake »zdravi del naroda«, »meščanske sile, ki vztrajno razvijajo protiiperialistične dejavnosti«, itd. Treba je najti manj dvoumne in manj šibke oznake, jasneje in natančneje določiti številne pojme. To lahko dosežemo z dosledno in konkretno analizo posameznih družbeno-ekonomskih odnosov in trenutne življenjske dinamike. Ne gre le zato, da bi natančneje spoznali sodobne procese, ampak tudi za to, da se ne bi iz sedanjih težav vračali v zmoto sektaške zaprtosti (ki je značilna za stalinsko obdobje), na osnovi katere lahko edino tiste sile, ki jih vodijo ali nanje vplivajo komunisti ali izrazito proletarska gibanja, odigrajo odločno in dosledno protiiperialistično vlogo.

4. To bi bil nevaren korak nazaj, vrnitev k shematskim modelom o razvojnih možnostih nedavno osvobojenih dežel, mnogoterosti njihovih poti, kompleksnih diferenciacij in o izvornosti, ki jih dobivajo procesi v deželah, katerih značilnost je zaostalo gospodarstvo ter takšna struktura, zgodovinska tradicija ipd., ki se ne skladajo z namišljenimi modeli. Hočemo reči, da mora biti raziskava na novih ravneh razrednega boja in dinamike predvsem nadaljevanje analize, ki jo je začel XX. Kongres KPSZ, ne pa neupoštevanje tega dela. To mora biti nadaljevanje, ki ne zanika in ne zavrača splošne ocene, ki v bistvu odkriva spremembo sleherne perspektive v protiiperialističnem boju, spremembo, ki sta jo izzvala najprej oktobrski revolucija, potem pa in predvsem nastanek socialističnega sistema. Nove možnosti se kopičijo v splošen okvir novih dejavnikov, ki jih lahko na kratko nakažemo:

a) Socializem kot bistvena vsebina sedanjega zgodovinskega procesa skupaj z naraščanjem revolucionarnih sil v svetovnem prostoru in z razširitvijo tistih, ki se socialističnim silam pridružujejo.

b) Razširitev gibanj za nacionalno osvoboditev in njihovo objektivno, pogosto pa tudi subjektivno vključevanje v revolucionarni proces. V tem odločujočem zgodovinskem okviru se kva-

litetno spreminja tudi vsa problematika kolonialnih revolucij.¹² V trenutku, ko te dežele, katerih narava je tako pestra in raznovrstna — zelo različni so prevladujoči produkcijski načini in zelo heterogena so družbena nasprotja — osvojijo neodvisnost, se pojavi cela vrsta razlogov, ki utemeljujejo neogibnost prehodnega obdobja pa je v vsakem primeru izhod iz zaostalosti oziroma odvisno tudi od zunanjih, mednarodnih pogojev, cilj prehodnega obdobja pa je v vsakem primeru izhod iz zaostalosti, oziroma pripravljane materialnih in družbenih temeljev, ki naj potem omogočijo zadnji, še naprednejši preobrazbeni skok. Sodimo, da je ravno na tem področju raziskovanje v delavskem gibanju najmanj napredovalo. Že Togliatti je poleti 1963 ugotavljal to zaostajanje v člankih »Enotnost in polemika« in »Protj dogmatizmu za marksistično politiko«, ki sta bila objavljena v »Rinascita«.

Dve shemi sta doslej rabili za označevanje narave »prehodnega obdobja«. Gre za shemi, ki sta presegle strateške formulacije III. Internacionale — sicer veljavne v drugačnem zgodovinskem trenutku — o dveh etapah (demokratsko-meščanski in socialistični), ki sta »nacionalna demokracija« (po krivici pripisana Rusom, ker jo je najti tudi v 25-tih kitajskih točkah, razloženih v »Domovinskih načelih«) in pa »neprekinjena revolucija«. V luči nedavnih izkušenj sta se obe izkazali kot nezadostni in v tem ali onem primeru tudi zgrešeni. »Neprekinjena revolucija« izvira predvsem iz kitajskih izkušenj (bodi kot razvoj revolucionarne akcije, v kateri ima delavska stranka vlogo usmerjevalca kmečkih množic in drugih družbenih sil, bodi kot opravljanje nalog po osamosvojitvi). Ta shema iz številnih razlogov — tudi če izvzame velik izvirni prispevek k izpopolnitvi teorije o kolonialnem vprašanju in revoluciji in dejstvo, da nobena nova raziskava ne more mimo kitajskega razvoja — vendarle ne more veljati kot normativ za vse zaostale dežele. Na drugi strani pa se je tudi pojem »nacionalne demokracije« izkazal nezadosten.¹³ Upravičen je zato, ker prekinja in razveljavlja ozki, shematski model, ki vso raznoterost izkušenj prevaja na eno samo dejstvo, da zajema vso prvo fazo protikolonialnih revolucij, in nato ugotavlja, da je v »prehodnem obdobju« neogibno treba preiti prav tako prehodne ekonomske, politične in družbene odnose. Z drugimi besedami:

¹² Po našem mnenju bi bilo zmotno, če bi se vračali k vprašanju, ali je obstoj komunistične stranke primarni pogoj revolucionarnega razvoja tam, kjer revolucionarna avantgarda dozoreva v objektivnih pogojih, kjer pa lahko manjka ekonomska in politična osnova, na kateri bi se te realne sile mogle izraziti. Morda je koristno, da se spomnimo Togliattija, ki je že 1956 l. poudaril, da »so dežele, ki bi se rade napotile v socializem, ne da bi bili komunisti vodilna stranka«. Vprašanje je slej ko prej v tem, da je treba poglobiti poznavanje političnih in družbenih sil, ki v raznih deželah izražajo ali bi lahko izražale revolucionarno avantgardo in ki so različne, mnogotere in podvržene razvoju sodobnega gibanja.

¹³ Ta izraz je bil prvič formuliran v »Dokumentih 81-tih« z naslednjo označitvijo: je »država, ki skladno brani lastno politično in ekonomsko neodvisnost, se

ta oznaka je rodila vrsto dejanskih problemov. Sicer pa je nezadostna tudi zato, ker predstavlja empirično posplošitev (kar je zgolj na videz v protislovju z neshematskim značajem) bistveno različnih in pogosto naključnih razmer, in tudi zato, ker je nezdržljiva s poglobljeno analizo dejanskih razrednih odnosov. Od tod izhaja, če hočete, nekakšna optimistična vizija o trajnem ali vsaj o zelo stabilnem značaju sistema povezav, vizija, ki zadeva nekatere temeljne cilje procesa popolne dekolonizacije: razrušenje fevdalnih struktur, boj s tujim monopolom, agrarna reforma, razvoj demokracije kot večje udeležbe množic v nacionalnem življenju, razvoj dejansko neodvisnega gospodarstva, odločno prot imperialistično delovanje itd. Mislimo, da je treba vzrok za nezadostnost takšne oznake in potrebo po njeni ponovni prilagoditvi iskati v enostranskem pojmovanju politične raznolikosti tedanjega revolucionarnega procesa in v podcenjevanju zmožnosti in moči imperializma. Razmišljanja, ki so v klasični formulaciji rodila pojem nacionalne demokracije, temeljijo po eni strani na dejstvu, da bo osvojitve neodvisnosti v vsakem primeru omogočila socializem že zaradi razmerja svetovnih sil, in na preprostem mnenju, da bodo komaj osvobojene dežele onemogočile vsakršno imperialistično vmešavanje; po drugi strani pa ta pojem temelji na mnenju, da je položaj imperializma po zlomu tradicionalnega kolonialnega sistema tako težak, da mu ne omogoča več resnične uveljavitve na tem področju s socialističnim sistemom. Ni naključje, da se v letih 1955—1956 (sicer iz določenih razlogov, saj so bile težave imperializma nedvomne) vidi »v pomoči« socialističnega področja viden ključ, ki bo odprl še zadnja vrata dokončni zmagi nad imperializmom na zaostalem področju; gre za stopenjski, toda linearni in zaporedni razvoj celotnega narodnoosvobodilnega gibanja v poglavitnih sestavinah boja za neodvisnost, za čedalje naprednejša stališča. Enostranost je vzrok podcenjevanja subjektivnega momenta v tem gibanju in hkrati podcenjevanja pomena, ki ga ima izbrana pot; pa tudi pojmovanju, da je izbira socialističnega načina odvisna od stopnje razvitosti produktivnih sil in ne od procesov, ki jih rojevajo ekonomska dinamika, politična volja, odločanje množic in vladajočih skupin, da vse od »prehodnega obdobja« dalje — v

bori proti imperializmu in njegovim blokom, proti vojaškim bazam na svojem teritoriju; kot »državo, ki se bori proti novim oblikam kolonializma in proti prodiranju imperialističnega kapitala, ki obsoja metode diktatorskih in despotičkih vlad, država, ki ljudstvu zagotavlja široke demokratične pravice in svobode (govora, tiska, združevanja, organiziranja in svoboda političnih strank in združenj). V takšni državi mora imeti ljudstvo možnost, da uresniči agrarno reformo in uvede ter uveljavi druge oblike na področju demokratične in družbene preobrazbe in da soodloča v vprašanih družbene politike«. Ta formulacija je pozneje doživela različne razlage, zlasti tisti del, ki zadeva razmerja med demokracijo in enostranko in razredno strukturo takšne države. Chesneaux razvija koncept nacionalne demokracije, in sicer ne kot azijsko-afriško varianto ostalih izkušenj, ampak kot »izvirno politično formacijo«, o kateri je zdaj še potrebno imeti izdelano splošno oceno.

splošnih in temeljnih odločitvah — poenotijo značaj družbe, ki jo hočejo zgraditi.¹⁴ Tudi tu je treba najprej razvijati analitično razmišljanje. Toliko bolj, ker je zdaj napočil trenutek, ko — ravno zaradi doslej opisanih pojavov — hkrati s trenutno družbeno dinamiko raste, spričo odklonov raznih vladajočih skupin, tudi odgovornost gibanj ljudskih množic, slojev in razredov, združenih v obrambi in v utrjevanju neodvisnosti. Na tem področju dozorevajo nova in pomembna protislovja. Če bi jih podcenjevali (v tem je vzrok izkrivljene ocene, ki imperializmu zagotavlja nedvomno dokončno zmago v kompleksu zaostalih področij), bi to bilo lahko izredno nevarno za cilje, ki si jih je postavilo izpopolnjevanje znanstvene teorije o kolonialnem vprašanju.

5. Prvo in najpomembnejše protislovje izvira iz dejstva, da je tudi neokolonializem, čeprav izzove, kakor smo videli, določen razvoj, nezmožen razrešiti vprašanje stabilizacije zaostalega področja oziroma zagotoviti splošne in uravnovešene pogoje razvoja in priklicati v življenje lastne vodilne sile, ki bi bile sposobne izvajati dejansko nacionalno oblast. Primer Latinske Amerike je dovolj zgovoren. Poizkus, da bi zamenjali stare vladajoče skupine z novimi, demokratsko-buržoazno usmerjenimi, in da bi uveljavili »reformistično linijo« na področju velikih družbenih premikov, je sprostil vrsto pomembnih vprašanj, izzval je delno, toda živahno dinamiko, tako da se je danes nujno vrniti k »močnim« režimom vojaškega tipa in vsiliti zaostrovanje stališč, ter k vojaškim intervencijam, kakor se je zgodilo v Santo Domingu. Nezmožnost sedanjih buržoaznih režimov, da bi nacionalno težnjo po resnični samostojnosti pripeljali do dokončne uveljavitve, razen tega pa še neskladnost med današnjim imperialističnim mehanizmom in preseženimi življenjskimi pogoji sto milijonov ljudi na zaostalih področjih, odpirata široko področje boju na novi podlagi. Razen vseh teh vprašanj pa v zavesti mnogih nacionalnih gibanj dozoreva potreba, da bi sledili resnim ciljem razvoja in dejanske samostojnosti, da bi našli protikapitalistične rešitve, ki se danes že kažejo kot objektivni rezultat spopada med nedavno osvobojenimi deželami in neokolonializmom. Ne smemo seveda precenjevati možnosti in moči teh novih elementov in morda celo sklepati, da se lahko sami po sebi razvijajo, ali pa ugotavljati, da smo sedaj pred hitrim prehodom k novim oblikam družbenih revolucij na zaostalih področjih. Bolj kot kdaj prej je treba poudariti, da gre za dolgotrajen boj, ki tokrat tudi ne bo odločal v smislu »vse ali nič«. Takšen proces se bo — po

¹⁴ Znano je, da je gvinejski predsednik Sekou Tourè polemiziral proti obrazcu o »nekapitalistični poti razvoja«. Odločno je zatrdil, da sta samo dve poti: socialistična in kapitalistična. To nikakor ne zanika prehodnega obdobja, kar tudi dokazuje gvinejska izkušnja, ki jo označujejo ravno nečisti in prehodni ekonomski odnosi, ki jih nikakor ne moremo opredeliti kot socialistične. Diskusija ima bolj specifično politični smisel; čas je, da opredelimo — čeprav v različnih ugotovitvah, ki jih nudijo različne razmere — nekatere temeljne črte, ki natančneje označujejo »prehodno obdobje«.

drugi strani — lahko utrjeval, če bodo vsa objektivna protislovja spremljali razvoj in preobrazba notranjih odnosov v vsaki deželi ter sprememba današnjega mednarodnega položaja, začeni s porazom imperializma v Vietnamu, z enotnim podvigom protiimperialističnega gibanja v svetu. Danes z novimi izrazi vsebinsko določa to splošno protislovje dejstvo, da intervencija monopolnega kapitala na nerazvitem področju usodno poraja čisto konkretno družbeno dinamiko, torej proces, ki bruha na dan nove družbene in politične sile, ki se na kvalitetno višjem nivoju povezujejo z mednarodnim razrednim bojem; s prehodno razjasnitvijo skupnih ciljev med revolucionarnimi gibanji, ki delujejo na različnih področjih sveta. Če bi pozorneje in natančneje raziskali tisoče fermentov, ki v tem smislu razjedajo zaostala področja, bi nam to pomagalo razumeti velik, že pravi politični dosežek, izbojevan na čisto določen način, v katerem se izraža to drugo protislovje. Od tod izhaja potreba po novih razčlenitvah protikolonialnih revolucij. To je obveznost za vse mednarodno delavsko gibanje, tako tistih njegovih delov, ki delujejo v zahodnem delavskem gibanju, tistega dela, ki deluje na zaostalih področjih, in naposled tistega dela, ki je na oblasti. Tisti deli, ki delujejo v zahodnem delavskem gibanju, pravilno ocenjujejo razmerja med razrednim in političnim bojem na Zahodu — cilj je dokončna uveljavitev protiimperialističnega boja na svetu — in pristajajo tudi na demokratično ter socialistično prodiranje v trdnjave kapitalizma. Hkrati pa morajo ti deli konkretno opredeliti skupne cilje glede na politične in družbene zamisli zaostalih področij, ki zaradi obstoječe dinamike zastopajo protiimperialistična stališča ali pa se nagibajo k njim. Na zaostalih področjih pa se je zdaj treba močno prizadevati za prilagoditev novim in kompleksnim resničnim razmeram, kakršne smo doslej obravnavali (ni mogoče prezreti tragedije indonezijske KP). In končno to velja tudi za tisti del delavskega gibanja, ki je na oblasti, kateremu bi »manifestacije sredobežnih socialističnih tendenc« (Togliatti) predstavljale oviro za poln polet njihovih akcij na zaostalem področju. Tu se odpira širok spekter problemov, ki jih ni mogoče rešiti s shematičnimi indikacijami, saj so osrednja točka mnogo širših razprav.

Preden končamo, je morda treba povedati še to, da so obdelava tez o kolonialnem vprašanju in prizadevanja za poglobljenost in pogosto za samo spoznavanje šele na začetku in v razpravi. Sicer pa takšna obdelava ne more biti plod ene same raziskave, ampak se mora kot živ organizem primerjati in spopadati s stvarnostjo, ki je v nenehnem spreminjanju. Koristno je morda opomniti, da bo razcvet sedanjega »prehodnega obdobja« v nerazvitih deželah daljnosežno in odločilno vplival na boj med dvema sistemoma, socialističnim in kapitalističnim.

Prevedla: N. P.

Ekstenzivni razvoj in intenzifikacija proizvodnje v SZ

Eden izmed poglobitvinih poudarkov gospodarske reforme je na ustvarjanju pogojev za prehod na intenzivnejši način gospodarjenja. To se je tako ali drugače pokazalo v osnovnih dokumentih, ki so injicirali gospodarsko reformo (čeprav, kot smo že omenili, ta smer ni bila povsod in dosledno izpeljana). Medtem ko je dosedanji, pretežno ekstenzivni razvoj sovjetskega gospodarstva lahko trpel administrativno-centralistični gospodarski sistem, pa intenzivnejše izrabljanje obstoječih gospodarskih zmogljivosti terja večjo svobodo podjetij in več manevrskega prostora pri reševanju vseh poglobitvinih gospodarskih problemov, s katerimi se srečujejo podjetja in proizvajalci, predvideva svobodnejše delovanje ekonomskih zakonitosti, ki so imanentne socialistični blagovni proizvodnji, zlasti pa zakona vrednosti, in prehod z administrativnih na ekonomske metode usmerjanja gospodarstva.

O prehodu z ekstenzivnega na intenzivno gospodarjenje se danes govori skoraj v vseh evropskih socialističnih deželah, tudi v naši. Ta prehod na intenzivnejše gospodarjenje se v Sovjetski zvezi izvaja v posebnih razmerah, ki se razločujejo od razmer v drugih socialističnih deželah. Poskušali bomo podrobneje in z raznih gledišč osvetliti to vprašanje.

Zlasti in najprej je treba poudariti, da se pojmi o ekstenzivnem in intenzivnem razvoju, polnem izrabljanju zmogljivosti ipd. razlagajo v različnih deželah različno. Tako npr. na Zahodu menijo, da so kapacitete polno izrabljene, če delajo najmanj 300 izmen v letu. Sovjetski ekonomisti in statistiki pa menijo, da je zaposlenost proizvodnih kapacitet nezadostna, če se precej proizvodnih kapacitet izrablja samo v eni izmeni, tj. v nekaj več kot 300 izmenah letno. Lahko bi navedli še precej podobnih primerov.

Po našem mnenju predstavlja podlago ekstenzivnega razvoja sovjetskega gospodarstva visoka stopnja proizvodne akumulacije in usmeritev v izgradnjo novih proizvodnih kapacitet kot poglobitvinih vzvoda za pospešitev razširjene reprodukcije. Takoj je treba pripomniti, da je bil tak razvoj povsem upravičen in celo neogiben ter progresiven v deželi, ki je bila nerazvita in v kateri je bilo treba hitro, v najkrajšem času spremeniti gospodarsko strukturo in izpeljati diverzifikacijo gospodarstva. Razumljivo pa je, da je to vzpodbudilo urejanje ostalih gospodarskih problemov,

kar je potem odsevalo v taki ali drugačni varianti administrativno centralističnega gospodarskega sistema.

V ilustracijo navedimo nekaj podatkov, ki pričajo o dosedanjem pretežno ekstenzivnem razvoju sovjetskega gospodarstva. Stopnja akumulacije je bila v Sovjetski zvezi že tako vedno visoka in se je v obdobju prve petletke gibala na ravni okrog 25% narodnega dohodka letno. Ta odstotek je v posameznih letih narastel tudi do 30%. Precej tega so porabili za izgradnjo novih proizvodnih objektov. Zadnja leta je stopnja proizvodne akumulacije v Sovjetski zvezi znašala:¹

1958	1959	1960	1961	1962	1963
17,9	19,9	20,1	22,0	22,5	19,0

Ti podatki kažejo, da so zadnja leta začeli poudarjati ekstenzivni razvoj sovjetskega gospodarstva. To je razvidno tudi iz dejstva, da so se med izvajanjem sedemletnega plana gospodarskega razvoja (1959—1965) povečali osnovni proizvodni skladi (po zadnjih podatkih) za 90%, kar pomeni, da so se skoraj podvojili, medtem ko se je narodni dohodek povečal za 53%.²

V letih 1950—1965 je bilo zgrajenih in za obratovanje usposobljenih 12.620 velikih državnih industrijskih podjetij, od teh pa samo v zadnjih sedmih letih kar 5,5 tisoč.³ Da so bile nove proizvodne kapacitete res podlaga za povečanje proizvodnje, je razvidno iz podatkov o stopnjah naraščanja osnovnih proizvodnih skladov in brutto družbenega proizvoda oziroma narodnega dohodka. Če vzamemo za leto 1950 indeks 100, potem je indeks dviga osnovnih proizvodnih skladov vseh vej gospodarstva znašal leta 1963 337, družbenega proizvoda 304, narodnega dohodka pa 312.⁴ Po proračunih sovjetskih ekonomistov, ki jih navaja S. P. Pervušin, so v Sovjetski zvezi v daljšem obdobju vlagali v industrijo letno povprečno 11,5—12,7% narodnega dohodka, povprečna letna stopnja povečanja industrijske proizvodnje pa se je v tem obdobju gibala na ravni 10%.⁵ Usmeritev na nove proizvodne kapacitete je pripeljala do relativno visokega odstotka zaposlovanja nove delovne sile v gospodarstvu, čeprav ne smemo spregledati, da se je ta tendenca povečala v drugi polovici petdesetih let zaradi skrajšanja delovnega tedna s povprečnih 48 ur na 40 ur.⁶

¹ Proračun A. Notkina na osnovi statističnih podatkov (V. G. Venžer, Ja. B. Kvaša, A. I. Notkin in dr., *Proizvodstvo, nakoplenie, potreblenie*, izd. Ekonomika, Moskva, 1965, str. 72).

² *Pravda*, 20. II. 1966.

³ Izračunano na osnovi *Narodnoe hozjajstvo SSSR v 1963 godu*, Statističeskij žezegodnjik, izd. Statistika, Moskva, 1965, str. 450 in *Pravda* 20. II. 1966.

⁴ *Narodnoe hozjajstvo v 1963 godu*, op. cit., str. 52.

⁵ V. G. Venžer in dr., *Proizvodstvo, nakoplenie, potreblenie*, op. cit., str. 22.

⁶ Po podatkih, ki jih navaja profesor P. Bunič, se je v času sprovajanja sedemletnega plana število novozaposlenih povečalo za 31%, letni fond delovnega časa pa se je povečal samo za 10% zaradi skrajšanja delovnega tedna. (*Izvestija*, 24. II. 1966.)

Poudariti je tudi treba, da so bile novozgrajene kapacitete praviloma zelo moderne, velikega organskega sestava, tako da je bila produktivnost dela v njih precej večja kot v podobnih starih podjetjih. Tudi zato je produktivnost dela v sovjetski industriji hitro narasla ter celo preseгла ustrezne stopnje industrijske produktivnosti v vrsti zahodnih kapitalističnih držav. To pa po svoje kaže na relativnost pojmovanja ekstenzivnega razvoja. Ponovno poudarjamo, da uporabljamo ta pojem samo v zgoraj navedenem pomenu in da upoštevamo prednosti in široke možnosti, ki jih nudijo socialistični družbeni odnosi za boljše in učinkovitejše izrabljanje materialne baze družbe.

Z razvojem proizvodnih sil se pomen ekstenzivnega razvoja za pospešitev razširjene reprodukcije čedalje bolj zmanjšuje. To logično izhaja iz dejstva, da je — v razmerah nerazvitosti proizvodnih sil in pomanjkanja proizvodnih kapacitet (kolikor že so te maksimalno izrabljene) — največja rezerva za pospešitev razširjene reprodukcije v izgradnji novih kapacitet; vsak nov proizvodni objekt predstavlja v odnosu na majhno izhodiščno bazo velikansko povečanje. Z razvojem proizvodnih sil se položaj kvalitativno spremeni. Ni več bistvena gradnja novih proizvodnih kapacitet, temveč boljše izrabljanje že obstoječih. Razvoj proizvodnih sil povečuje obseg optimalnih proizvodnih kapacitet, kar vpliva tudi na podaljšanje obdobja izgradnje in vpeljevanja modernih gigantskih industrijskih objektov. Pomanjkanje delovne sile in izgradnja proizvodnih objektov v manj razvitih rajonih (kar terja dodatne stroške), ki razpolagajo z viški delovne sile, ter izrabljanje manj bogatih rudnih in mineralnih bogastev povečuje stroške izgradnje. To so objektivni dejavniki, ki zmanjšujejo učinkovitost ekstenzivnega razvoja na višji stopnji razvoja proizvodnih sil. Zato vztrajanje pri ekstenzivnem razvoju gospodarstva z vzdrževanjem instrumentov gospodarskega sistema, ki so imanentni takemu gospodarjenju in ne stimulirajo intenzivnejšega izrabljanja obstoječih kapacitet, zavira stopnjevanje razvoja gospodarstva.

Povprečne letne stopnje rasti sovjetskega gospodarstva v posameznih obdobjih (v %).

	1930—1940	1950—1955	1955—1960	1960—1965
Narodni dohodek ...		11,3	9,2	6
Industrijska proizvodnja	16,5	13,1	10,4	8,5
Kmetijska proizvodnja	4,9 ^{a)}	4,0	5,7	1,7

Pripomba: a = leto 1933—1940.

Vir: Izračunano na podlagi podatkov iz publikacij: *Narodnoe hozjajstvo SSSR v 1963 godu*, op. cit., str. 76; 111 in 227; *Mir socializma v cifrah i faktah 1964*, Spravočnik, izd. političeskoj lite-

ratury, Moskva, 1965, str. 118; Izveštaj o izvršenju plana razvoja privrede za 1965. godinu, (*Izvestija*, od 3. II. 1966); Venžer idr., *Proizvodstvo, nakoplenie, potreblenie*, op. cit. str. 46.

Vzdrževanje ekstenzivnega gospodarjenja v razmerah relativno visoke stopnje razvoja proizvodnih sil, kakršna je bila dosežena v Sovjetski zvezi, se zlasti negativno izpričuje v kvalitativnih pokazateljih razvoja sovjetskega gospodarstva. Medtem ko je znašala povprečna letna stopnja rasti produktivnosti dela v letih 1954—1958 v sovjetski industriji 7,4%, pa je v letih 1959 do 1964 padla na 5,2%. Podobno tendenco gibanja produktivnosti dela je opaziti tudi v ostalih vejah.⁷ Slabša se kapitalni koeficient. Leta 1958 so morali za proizvodne namene akumulirati 1,8% narodnega dohodka, da bi dosegli 1% povečanje fizičnega obsega družbenega proizvoda, medtem ko je bilo 1962 potrebnih že 3,2%, leta 1963 pa kar 3,8%.⁸ Procentualno se je zmanjšal obseg dobička po enoti vloženi sredstev, in to zlasti v novih podjetjih, ki so bila zgrajena po letu 1959 in ki, kot smo že videli, tvorijo skoraj polovico skupnih proizvodnih kapacitet. Tako je po navajanju profesorja P. Buniča ta odstotek za 16% nižji v podjetjih, ki so bila zgrajena po letu 1959, kot v tistih, ki so bila zgrajena pred tem časom. To pa je posledica zlasti dolgega obdobja uvajanja planiranih kapacitet, ki znašajo v strojogradnji in cementni industriji od 3—5 let, v industriji sladkorja, celuloze in papirja pa od 3—6 let, v rudarstvu pa od 3—10 let (odvisno pač od velikosti podjetja) ipd.⁹

Ustvarja se svojevrsten sklenjen krog. Visoka stopnja akumulacije in izgradnja novih proizvodnih kapacitet, zlasti če poteka na široki fronti, povzroča zamrzovanje velikih sredstev (zaradi velikega obsega proizvodnih kapacitet, ki se nahajajo v stadiju vpeljevanja). Da pa ne bi prišlo do upadanja stopnje rasti, si prizadevajo še vnaprej povečevati stopnjo proizvodne akumulacije in graditi nove proizvodne kapacitete; tako gre ta proces spiralno naprej.

Kolikor ekstenzivni razvoj in njemu svojstven administrativno-centralistični gospodarski sistem nista stimulirala učinkovitega izrabljanja osnovnih sredstev, pa sta vplivala vsaj na to, da so se v že vpeljanih podjetjih in gospodarstvu kot celoti pojavile velikanske rezerve v izkoriščanju kapacitet. Tako izhaja npr. iz popisa izkoriščanja opreme v strojogradnji (ki ga je izpeljala Centralna statistična uprava SZ, da na dan 1. 10. 1964¹⁰ ni obratovalo 243.000 strojev za obdelavo kovin oziroma 19% od skupnega števila popisanih strojev. Od tega jih je bilo 49.000 v remontu ali v modernizaciji, 61.000 v rezervi, 133.000 pa jih je stalo neizrab-

⁷ Venžer i dr., *Proizvodstvo, nakoplenie, potreblenie*, op. cit., str. 47.

⁸ Isto, str. 75.

⁹ *Izvestija*, 24. II. 1966.

¹⁰ S popisom je bilo zajetih 995.000 strožnic za rezanje kovin, 1290 avtomatskih linij za mehansko obdelavo in montažo, 114.000 preš in kovaških strojev, 35.000 livarniških strojev in 75.000 strojev za elektrovarjenje.

ljenih zaradi pomanjkljivosti v organizaciji proizvodnje in dela. Število neuporabnih strojev v strojogradnji je znatno večje kot celotna letna proizvodnja teh strojev. Pri strojih, ki so obratovali, je koeficient izkoriščanja izmenskega časa znašal 0,87%.¹¹ Podobne podatke navajajo tudi za druge veje gospodarstva. Takšen položaj na področju izrabljanja kapacitet se kaže v pritisku po čim večjih vlaganjih v nove zmogljivosti, da bi se kvaliteta izkoriščanja le-teh nadomestila s kvantiteto. Zaradi tega se je lahko zgodilo, da so se v l. 1961—1963 vlaganja v novo opremo v gospodarstvu povečala za 35%, medtem ko se je procent nemontirane oziroma za podjetja odvišne opreme povečal za 79%.¹²

Podobno je deloval tudi velik odstotek škarta oziroma velik delež investicij, ki so šle za kapitalni remont zaradi nezadovoljive kvalitete in nestrokovnega vodenja. Ti pojavi so posledica nezainteresiranosti proizvajalcev, da bi izboljševali kvaliteto proizvodov, kajti ekstenzivni način gospodarjenja po svoji naravi poudarja kvantiteto, ne pa kvalitete. To je seveda prav tako posledica hitrega zaposlovanja nestrokovne delovne sile, ki spremlja ekstenzivni način gospodarjenja. Po drugi strani pa kratka doba obratovanja strojev in velik delež investicij, ki gredo za njihovo popravilo, terjajo, da se omenjena protislovja ekstenzivnega razvoja reproducirajo na višji stopnji, ker vse to v danih razmerah samo povečuje potrebo po novih strojih in opremi.

Povezanost med nezadostnim in neracionalnim izrabljanjem kapacitet po eni strani in velika stopnja proizvodne akumulacije in vlaganja v nove proizvodne zmogljivosti po drugi strani oziroma ekstenzivni način gospodarjenja nasploh, je vplivala na to, da se je I. oddelek družbene proizvodnje (primarne) s stališča doseženega razvoja proizvodnih sil stalno razvijal preko optimalnih okvirov. Kajti samo forsirani razvoj I. oddelka lahko zagotovi izgradnjo novih proizvodnih kapacitet. V razmerah, ko se gospodarska struktura hitro spreminja, predvideva to prelivanje akumulacije v I. oddelek po raznih kanalih iz drugih vej, kar vpliva na počasnejše razvijanje II. oddelka in omejevanje potrošnje ozr. povzroča zaostritev disproporcev med I. in II. oddelkom (med industrijo in kmetijstvom, v industriji pa med vejami skupine A in vejami skupine B).

Zato planske naloge ožijo in odpravljajo disproporce v razvoju I. in II. oddelka družbene proizvodnje, ki so se tako ali drugače izkazovati v vseh planih razvoja gospodarstva od 1953. leta naprej, ki pa niso mogli biti uresničeni, ker so se spopadali z mejami sistema. Logika ekstenzivnega načina gospodarjenja je bila močnejša od subjektivnih želja in je stalno povzročala zaostritev disproporcev. Edina realna rešitev je bila prebijati krog ekstenzivnega gospodarjenja in presegati administrativno-centralističen gospodarski sistem.

¹¹ *Vesnik statistiki*, šte. 10 za 1963, str. 11 in 15.

¹² *Vesnik statistiki*, šte. 6 za 1963, str. 3.

Razvoj proizvodjalnih sil postavlja določene objektivne okvire razvoju ekstenzivnega načina gospodarjenja. Negativni učinek takega gospodarjenja na višji stopnji razvoja proizvodnih sil in zaostritev disproporcij in protislovij v gospodarstvu postaneta vedno bolj jasna in občutnejša ter mobilizirata subjektivne sile tako, da začutijo potrebo po prehodu z ekstenzivnega na intenzivno gospodarjenje.

Stopnje proizvodne akumulacije ni moč povečevati čez določeno mejo, ne da bi se to bistveno ne pokazalo tako v stagnaciji kot tudi z upadanjem življenjskega standarda.

Nenehna graditev novih kapacitet računa z obiljem svobodne delovne sile. Vemo pa, da rezervne delovne sile niso neomejene. V Sovjetski zvezi že dalj časa čutijo to pomanjkanje, zlasti še v razvitih predelih. V l. 1965 je bilo 85% za delo zmožnega prebivalstva zaposlenega ali na šolanju, celo pri ženskem prebivalstvu je ta odstotek znašal kar 75%.¹³ Razpoložljive rezerve delovne sile je najti v majhnih mestih oziroma v nerazvitih področjih.¹⁴ Graditev novih kapacitet v teh področjih pa terja sorazmerno visoka dodatna vlaganja v infrastrukturo. Res pa je, da je sedanje pomanjkanje delovne sile le navidezno. To se bo gotovo pokazalo ob prehodu na doslednejši gospodarski račun in pri materialnem stimuliranju, kar pa ničesar ne spremeni v okvirih ekstenzivnega načina gospodarjenja.

Forsiranja izgradnje novih proizvodnih kapacitet, ki naj bi v čim krajšem roku prispevale k spremembi gospodarske strukture in diverzifikaciji gospodarstva, zlasti pa še k skokovitemu razvoju vej, ki proizvajajo proizvodna sredstva, ni bilo mogoče uresničiti s pomočjo tržnega mehanizma. Relativno svobodno delovanje zakona vrednosti in tržno gospodarstvo ne moreta zagotoviti pogojev za skokovito preobrazbo gospodarske strukture in zoževanje ciljev gospodarskega razvoja na vsega nekaj osnovnih problemov (kot pod pogoji vojnega gospodarstva). Zato pa je takemu razvoju ustrezal administrativno-centralistični gospodarski sistem, ki je koncentriral celokupno družbeno akumulacijo na eno mesto in zagotavljal njeno plasiranje v določene namene z administrativnimi metodami neodvisno od cene, ki jo je družba morala plačati, in stroškov bodoče proizvodnje. Tak sistem je torej z namenom, da bi zaščitil, neizogibno vodil v zapiranje notranjega trga in v avtarkijo, kajti samo tako se je taka politika lahko obdržala glede na delovanje mehanizma svetovnega tržišča.

Takšno politiko gospodarskega razvoja pa so lahko uresničevali zlasti s centraliziranim sistemom planiranja in administrativnim forsiranjem cen. Pri tem pa je plan — tako kar zadeva pro-

¹³ *Pravda*, 28. IX. 1965.

¹⁴ Zato načrt petletnega plana za l. 1965—1970 predvideva, da se bodo industrijski objekti gradili v glavnem v malih mestih, kjer je še na razpolago svobodna delovna sila, medtem ko predvideva za velike industrijske centre samo rekonstrukcijo obstoječih podjetij in odpiranje novih uslužnostnih podjetij, ki so neobhodna za izboljšanje življenjskega standarda prebivalstva. (*Pravda*, 20. II. 1966).

gnoze kot plansko distribucijo sredstev (vrednostni agregati so bili samo pomožni instrument pri planiranju) — temeljil na naravnih količinah in upošteval na isti strani materialne možnosti, na drugi pa potrebe po fizičnem obsegu. Koncentriral je vse ekonomske odločitve v centralnih organih, medtem ko se je izvajanje le-teh uravnavalo s sistemom hierarhične podrejenosti nižjih organov višjim in direktivnim obveznim značajem planskih odločitev (kajti plan je tretiran kot zakon). Sistem cen pod temi pogoji ni mogel upoštevati družbeno potrebnega delovnega časa, kajti to niti ni bila njegova pglavitna funkcija. Cene so bile predvsem instrument usmerjanja in forsiranja posameznih vej. Prek njih se je uresničevalo prelivanje dohodka iz II. v I. oddelek. Tako so cene proizvodnih sredstev umetno obdržali na nizki ravni, da bi tako omogočili gospodarstvu konsumirati in stalno modernizirati kar največjo maso osnovnih sredstev. Po drugi strani pa se je en del viška vrednosti iz I. oddelka realiziral v cenah proizvodov II. oddelka (prek davka na promet), ki je bil sestavni del cen na veliko proizvodov II. oddelka. Osrednji vzvod prelivanja dohodka iz kmetijstva v industrijo je bil sistem nizkih odkupnih in visokih prodajnih cen kmetijskih proizvodov. Zaradi ustvarjanja dopolnilnih sredstev za vlaganje v kmetijstvo je bilo izpeljano tudi dezinvestiranje v kmetijstvu. Po besedah N. S. Hruščova so odkupne cene sredi petdesetih let pokrivale vsega četrtno do polovico materialnih stroškov kmetijske proizvodnje.

Z razvojem proizvodnih sil ter gospodarsko strukturo, ki ima v bistvu značaj strukture visoko razvite industrijske dežele, postaja administrativno centralistični sistem cokla razvoja, ker sta tako ekstenzivni način gospodarjenja kot njegova osnova že presežena. Na tej stopnji razvoja se pojavlja potreba po likvidaciji disproporcev in uravnoteženem razvoju gospodarstva. V ospredje pozornosti začno postavljati ekonomske probleme, kot so npr. rentabilnost, dobiček, stroški, tržna cena, kvaliteta in asortiment proizvodov itd. Administrativno-centralistični sistem teh problemov ne more učinkovito urejati. Neogibno postane svobodnejše delovanje ekonomskih zakonitosti socializma, svobodnejše delovanje trga in zakona vrednosti.

Da je sovjetsko gospodarstvo kljub visoko razviti stopnji razvoja tako dolgo trpelo administrativno-centralistični sistem, je tudi posledica (seveda mimo drugega) velikanskega notranjega trga, in velikih razločkov v razvitosti posameznih področij. Pod pogoji valutnega in zunanjetrgovinskega monopola je notranji trg neodvisno od stroškov precej dolgo požiral vso produkcijo. Vendar se je položaj tudi tu spremenil. Sovjetsko gospodarstvo se čedalje bolj spopada s problemom realizacije. Tako administrativno-centralistični gospodarski sistem in ekstenzivni način gospodarjenja čedalje težje funkcionirata.

Eden izmed prvih ukrepov pri urejanju problemov v kmetijstvu je bilo (v drugi polovici petdesetih let) povečanje odkupnih cen kmetijskim proizvodom pri relativno stabilnem indeksu njihovih maloprodajnih cen.

Odkupne cene kmetijskih proizvodov so se v šestdesetih letih še dvakrat povečale, in to l. 1962 in 1965. Zadnje povečanje odkupnih cen je omogočilo, kot smo že omenili, ne samo pokrivanje stroškov, tj. enostavno reprodukcijo, temveč je pomenilo trdno podlago razširjeni reprodukciji v tej veji na osnovi lastnega dohodka. Posledica te politike (zviševanje odkupnih cen kmetijskim proizvodom) ob stabilnih državnih maloprodajnih cenah (kar je bilo značilno za vseh prejšnjih deset let) je bila omejevanje možnosti prelivanja dohodka iz kmetijstva v industrijo. S tem je usahnil eden izmed zelo pomembnih dodatnih virov financiranja ekstenzivnega razvoja gospodarstva, kajti razširjena reprodukcija se je omejila na svojo lastno akumulacijo, vendar zmanjšano za vsoto sredstev, ki se z novimi instrumenti ekonomske politike usmerjajo iz industrije v kmetijstvo in v dviganje življenjske ravni. Hkrati ko se je problem kmetijstva čedalje bolj odločno zastavljal in ko so si prizadevali za likvidacijo tega osnovnega protislovja v razvoju sovjetskega gospodarstva (tj. zaostajanja kmetijske proizvodnje), pa se je čedalje močneje prikazovala tudi potreba po preseganju ekstenzivnega načina gospodarjenja in njemu lastnega instrumentarija nasploh.

Podobna gibanja obstoje tudi v industriji sami. Ekstenzivni način je omogočil, da se je pod danimi pogoji cen, kvalitete in asortimenta proizvodov zadostilo (povedano najbolj grobo) z vrsto potrošniških proizvodov največji lakoti potrošnikov. V obdobju 1957—1961 je promet neprehrambenih proizvodov narasel za 20%, zaloge teh proizvodov pa skoraj za 70%. Podobne težnje se kažejo tudi kasneje.¹⁵ Dne 1. I. 1965 so skupne zaloge v trgovini znašale 33,4 milijarde rubljev oziroma 193 dni prometa v trgovini na drobno. Te podatke je treba primerjati s 96,3 milijarde rublji skupnega prometa na drobno v državni in združni trgovini l. 1964.¹⁶ Z zadovoljevanjem osnovnih potreb potrošnikov so naraščale zaloge, kar je normalen pojav, po drugi strani pa je bilo to zadovoljevanje samo pogojno in je izpričevalo visoke cene, nezadosten asortiment, slabo kvaliteto proizvodov ipd. Zgodilo se je celo to, da je npr. l. 1964 skoraj enoletna proizvodnja konfekcije obležala neprodana v skladiščih.

Porast prometa v trgovini na drobno in zaloge neprehrambenih artiklov v sovjetski trgovini v letih 1956—1961 (v % — v primerjavi s preteklim letom).

	1956	1957	1958	1959	1960	1961
— promet	9,5	15,8	7,1	6,2	9,6	1,2
— zaloge	16,6	3,0	15,3	18,5	10,5	10,4

Vir: Ekonomičeskaja komisija OUN za Evropu, Obzor ekonomičeskogo položeniija v Evrope v 1962 godu, Ženeva, 1963, tabela 17.

¹⁵ *Ekonomičeskaja gazeta*, štev. 46/1962, str. 33.

¹⁶ *Voprosy statistiki*, štev. 8/1965, str. 89 in 93.

Administrativno-centralistični sistem proizvajalcev ni stimuliral za izboljšanje kvalitete in širjenje asortimenta proizvodov. Podjetja so bila praktično ločena od potrošnikov. Njihov poglaviti interes je bil izpolnitev plana, kar pa je bilo najlažje doseči z revnim asortimentom proizvodov in brez velikega prizadevanja po izboljšanju kvalitete.

Izhod so začeli iskati v množičnih razprodajah nekurantnih proizvodov po znižanih cenah, z zniževanjem cen tem proizvodom, z vpeljevanjem potrošniških kreditov ipd. Širše uvajanje vseh teh instrumentov se je spopadalo z dotedanjim sistemom cen, pri čemer je bil tudi del akumulacije I. oddelka realiziran v cenah proizvodov II. oddelka. Večje odkupne cene kmetijskih proizvodov so precej bolj obremenjevale stroške in zmanjševale odstotek dobička, zniževanje cen določenemu delu potrošnih dobrin pa je pripeljalo do pomembnega upadanja deleža dobička v ceni proizvedenih industrijskih potrošnih dobrin. Po proračunih Š. Ja. Tureckega se je delež skupnega dobička, ki so ga vsebovali ti proizvodi, zmanjšal od 46% njihove cene iz l. 1950 na 29% v letu 1962.¹⁷ Drugi raziskovalci tega problema navajajo nekaj blažje zmanjšanje, kar pa ne pomeni nobene spremembe. Možnosti zbiranja družbene akumulacije na stari način, z dispariteto cen, postajajo čedalje manjše. Po svoje so ta gibanja zelo zaostрила problem odnosa cen v I. in II. oddelku, oziroma proizvodov veje skupine A in veje skupine B v industriji in pokazala potrebo po temeljitejši reviziji sistema cen, zlasti po zvišanju cen proizvodnim sredstvom, znižanju cen potrošnim proizvodom in onemogočanju prelivanja dohodka iz veje v vejo z administrativno formiranimi cenami. Seveda pa je v tem smislu delovalo še veliko faktorjev. Dosedanji administrativni sistem formiranja cen ni omogočal stvarnega primerjanja blaga na trgu niti evidenco o stvarno potrošenem družbenem delu. To je bila ena izmed bistvenih deformacij in je onemogočala učinkovito planiranje.

Problem zalog se ni zaostril samo v trgovini, temveč še bolj v industriji.¹⁸ Velike so bile zaloge vseh treh osnovnih vrst: reprodukcijskega materiala, nedokončane proizvodnje in gotovega blaga. Zaloge so se zlasti povečale v šestdesetih letih. To pa zaradi težnje podjetij, da bi imela kar največje zaloge reprodukcijskega materiala, kajti sistem materialno-tehničnega preskrbovanja ne deluje vedno tako, kot bi bilo treba. Pri dokončnih proizvodih so delovali vsi tisti faktorji, o katerih smo že govorili ob zalogah v trgovini, kajti zlasti tu je bilo najprej govora o zalogah dokončanih proizvodov, namenjenih osebni potrošnji.

Kopičenje zalog v industriji in trgovini pomeni, da se zbira vsako leto čedalje večji del nacionalnega dohodka v proizvodih, ki ne najdejo kupca, da je čedalje večji del narodnega do-

¹⁷ *Cenoobrazovanje na predmetu potreblenija* (materialy naučnoj konferencii 26—28. V. 1964) pod. red. Š. Ja. Tureckogo, Moskva, 1964, str. 11.

¹⁸ Podrobnosti o tem je najti v poročilu Ekonomske komisije za Evropo, *Pregled ekonomske situacije v Evropi 1962 godine*, op. cit., str. 109—158.

hodka zamrznjen v škodo potrošnji in akumulaciji. Po proračunih strokovnjakov iz Ekonomske komisije za Evropo je znašala vsota blagovnih zalog in nedokončane proizvodnje l. 1960 7,4% narodnega dohodka Sovjetske zveze. Ta odstotek je bil precej višji kot v drugih kapitalističnih pa tudi socialističnih deželah Evrope.¹⁹

Vsa dosedanja navajanja kažejo, da postajajo možnosti za nadaljnji ekstenzivni razvoj na sedanji ravni razvoja proizvodnih sil v Sovjetski zvezi čedalje manjše, da postaja ekstenzivni razvoj vedno bolj drag in nerentabilen, in to zlasti v že zgrajenih industrijskih področjih. To je torej dejanski vzrok sovjetske gospodarske reforme. Z njo naj bi ustvarjali neogibne pogoje za intenzivnejše izrabljanje že obstoječe materialne baze. Predvidevajo svobodnejše delovanje ekonomskih zakonov socializma, trga in zakona vrednosti. Predvidevajo tudi, da bo prišlo do sprememb v sistemu in metodologiji planiranja, do usklajevanja plana, do večjega in svobodnejšega delovanja trga, tako da bo plan reguliral samo osnovne proporce, vse ostalo pa bo prepuščeno proizvodnim podjetjem samim. Intenzifikacijo proizvodnje bo spremljalo tudi uvajanje takih ekonomskih instrumentov, kot so: obresti na osnovna sredstva in obratna sredstva, financiranje modernizacije podjetij samo iz kreditov, oziroma lastnih sredstev podjetja, uvajanje raznih stimulativnih metod nagrajevanja ipd.

Za razvoj SZ in sovjetskega gospodarstva pa ni značilen samo obstoj zelo razvitih industrijskih kompleksov v evropskem delu SZ, na Uralu in nekaterih drugih področjih Srednje Azije in Južne Sibirije, temveč tudi obstoj številnih nerazvitih področij, ki tvorijo velik del teritorija SZ. Po drugi strani pa novejša geološka raziskovanja opominjajo na fantastična bogastva nekaterih manj razvitih področij, zlasti v Sibiriji, kjer so našli nova bogata nahajališča zlata. V Sibiriji so našli tudi velike zaloge barvastih in redkih kovin. Sibirske reke so velik vir poceni električne energije. Možnosti za izrabljanje gozdov pa so skoraj neomejene.

Za razvoj nerazvitih področij in izrabljanje bogatih rudnih in mineralnih rezerv v Sibiriji pa so potrebne velike investicije. In to toliko večje, kolikor je nujna izgradnja novih kapacitet v teh področjih, kolikor so potrebna velika vlaganja v infrastrukturo, zlasti pa v komunikacije. To so namreč slabo naseljena področja (zlasti srednja in severna Sibirija), tako da bo treba še veliko sredstev, da bi sprožili priliv prebivalstva iz ostalih delov Sovjetske zveze.

Možnosti in potrebe po ekstenzivnem razvoju nerazvitih področij so še velike. Večje izrabljanje sibirskega bogastva ter graditev novih proizvodnih kapacitet ne utemeljujejo samo ekonomski, temveč tudi politični in vojaški strateški razlogi.

Načrt novega petletnega plana predvideva precej hitrejši razvoj področij vzhodno od Urala. Menijo, da bo l. 1970 znašal delež proizvodnje premoga v vzhodnih področjih okrog 45% (od tega

¹⁹ Isto, str. 111.

na površinskih kopih do 77%), plina do 35%, nafte do 16%, elektroenergije do 28%, aluminija 65%, surovega bakra 58%, celuloze 28% itd. Predvidevajo tudi precej hitrejšo stanovanjsko-komunalno izgradnjo in drugo izgradnjo v vzhodnih področjih v primerjavi z ostalimi deli SZ. Prihodnjih pet let bo treba zgraditi novo srednesibirsko železniško magistralo in začeti s postavljanjem severnosibirske magistrale. Medtem ko predstavlja v evropskem delu SZ težišče investicijske politike modernizacija in rekonstrukcija obstoječih kapacitet, pa za vzhodna območja poudarjajo graditev novih kapacitet.²⁰

Seveda pa bo učinkovitejše delo in intenzivnejše izrabljanje že obstoječih proizvodnih kapacitet omogočilo oddelitev večjih sredstev za razvoj Sibirije in nerazvitih področij. Vendar pa možnosti in potrebe po ekstenzivnem razvoju na enem polu sovjetskega gospodarstva izpričujejo nekoherentnost gospodarskega sistema oziroma dejstvo, da so tako gospodarski sistem kot instrumenti ekonomske politike kompromisno prilagojeni tako potrebam po intenziviranju gospodarstva, ki jih diktira že močna industrija, kot potrebam po ekstenzivnem razvoju, ki ga zahteva bogati, vendarle nerazviti azijski del SZ.

Ta protislovni položaj sovjetskega gospodarstva se samo delno izpričuje v nekoherentnosti novega gospodarskega sistema, ki ga predlagajo z gospodarsko reformo. Težko pa je oceniti, koliko je pri tem kompromis v reformi rezultat objektivnih protislovij, ki obstajajo v sovjetskem gospodarstvu in zahtevajo določene rešitve in koliko rezultat delovanja drugih faktorjev.

BRUNO BELIĆ

²⁰ *Pravda*, 20. II. 1966.

C. WRIGHT MILLS

Elita oblasti

Kako naj si razlagamo ugotovitev, da nekateri priznani ameriški sociologi odrekajo Millsu sleherno znanstveno veljavo in da ga spet drugi »imenujejo za največjega sociologa, kar se jih je rodilo na ameriških tleh«?¹ Kako to, da ga imajo nekateri kolegi v njegovi domovini za »novinarja« in »šarlatana«, medtem ko ga pri nas predstavljamo za »najodličnejšega predstavnika sodobne ameriške sociologije« in za enega vodilnih znanstveno uglednih ameriških sociologov«?²

Čeprav se nam vsiljuje misel, da primer C. Wrighta Millsa le znova potrjuje znane domneve, da nihče ne more biti prerok v svoji domovini, bo verjetno točnejša druga ugotovitev: da so namreč tako nasprotujoče si ocene Millsovega dela in osebnosti nastale zaradi različnih meril, s katerimi presojava in vrednotimo znanstveno dejavnost in dosežke na področju družboslovja. Če pa po drugi strani so kaka enotna merila, je seveda najverjetneje, da so

bile spregledane ali pa napačno razumljene nekatere temeljne značilnosti Millsovih znanstvenih prizadevanj.

Zdi se, da bi bilo poročilo o izidu slovenskega prevoda *Elite oblasti* nepopolno, če si ne bi ob tem zastavili tudi takih, obsežnejših vprašanj. Vsa Millsova dela, še posebej pa na naše jezikovno območje prevedeni *Elita oblasti* in *Sociološka imaginacija* nas namreč nenehno spodbujajo k temu, da se zagreti, vztrajno in skrajno polemično sprašujemo, *kaj in kako* naj sociologi raziskujejo.

Millsov opus tvori po svoji osnovni usmerjenosti dokaj zaokroženo celoto: potem ko je napisal študijo o ameriških delavskih organizacijah in delavskih voditeljih (*The new men of power*, 1948) in o srednjih družbenih slojih (*White collar, The American Middle Classes*, 1951), se je odločil dopolniti trilogijo še z analizo višjih družbenih razredov. Sam pravi, da ga je k temu privedlo ponovno prebiranje Balzaca in prizadevanje, da bi v svojih delih zajel vse družbene sloje svojega časa. Nastala je znana *Elita oblasti*.

Očitno je torej, da bi bilo težko razumeti celotni pomen te študije, če ne bi upoštevali še drugih avtorjevih raziskovalnih

¹ Adolf Bibič, *Spremna beseda* k slovenskemu prevodu *Elite oblasti*; izdala Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1965.

² Dr. Radomir Lukić, *O Rajtu Millsu*, spremna beseda k srbohrvaškemu prevodu *Sociološke imaginacije*; Sociološka biblioteka, Beograd, 1964.

dosežkov³ in izkušenj, ki jih je povzel v svoji *Sociološki imaginaciji*; še bolj neogibno pa se nam zdi poznati nekatere temeljne znanstvene nazore človeka, ki je zapisal tudi naslednjo misel:

»Zdi se mi, da bo še najbolje, če vas, mlade bodoče znanstvenike, že v začetku opozorim na to, da najgloblji misleci znanstvenega sveta, torej tistega sveta, za katerega ste se tudi sami odločili, ne ločujejo dela od življenja. Kaže, da delo in življenje jemljejo preveč resno, da bi dopuščali tako ločevanje in da si želijo obogatiti svoje življenje z lastnim delom, delo pa z življenjem.«⁴

I

Za človekovo delovanje je značilno, da je zavestno, se pravi vnaprej zasnovano, načrtano, premišljeno. Če deluje sam zase, bo tudi sam odločal o tem, katerih akcij se bo lotil in kako jih bo izpeljal. Osnova sodobne proizvodnje pa je združeno delo, se pravi celota dejanj, ki morajo biti vsaj v določenem obsegu med seboj integrirana. Posameznik kot član delovne ali kakršnekoli druge skupine mora torej svoje akcije na ta ali oni način spraviti v sklad z akcijami ostalih članov. Le redko se zgodi, da vsi člani neke skupine odločajo o vseh posameznih ali skupnih akcijah; pogostnejši je

primer, da odloča o smeri skupne akcije le del članov in da so te odločitve tako ali drugače sporočene ostalim članom, od katerih je pričakovati, da bodo svoje obnašanje uskladili s to odločitvijo. Čim več članov skupine sodeluje pri odločanju in čim pomembnejše so te odločitve, tem bolj se približujemo samoupravnemu, demokratičnemu tipu vodenja in tem bolj razpršena je družbena moč. Na nasprotnem koncu istega kontinuumu pa so skupine, v katerih o večini najbolj pomembnih zadev odloča le manjši del članov skupine ali pa celo ozka grupa oziroma posameznik; vodenje je avtokratično, moč pa koncentrirana.

In ravno ta problem, da namreč odločajo le nekateri, se pravi, da ima oblast, družbeno moč ali vpliv le družbena manjšina, drugi pa so prisiljeni izvrševati te odločitve, je osrednji problem študije o ameriški *Eliti oblasti*. Problem, ki ga Mills zastavlja in preverja, bi lahko zožili in razčlenili na več posameznih, vendar med seboj povezanih vprašanj: katere so tiste bistvene in zgodovinske odločitve, od katerih je odvisna usoda vsega ameriškega naroda? Kdo sprejema te odločitve? Ali jih sprejemajo demokratično, se pravi, ali jih sprejemajo javno, večinsko, ali pa jih sprejema le ožja skupina izbrancev? In če jih sprejema manjša skupina — elita oblasti, je treba dalje raziskati: koliko je te elite; kdo so njeni člani; s kakšnimi prisiljevalnimi sredstvi to dosega; kako so povezani med seboj; kakšno je njihovo poreklo in kakšna izobrazba; kakšne so njihove vrednote in smotri; ali

³ *The Puerto Rican Journey: New York's Newest Migrants* (1950); *Character and Social Structure: The Psychology of Social Institutions* (1952); *The Causes of World War three* (1958); *Listen Yankee: The Revolution in Cuba* (1960); *The Marxists* (1962).

⁴ C. Wright Mills, *Sociološke imaginacije*, Beograd, 1964.

je to vase zaprta in izključujoča se skupina ali pa odprta skupina? In dalje: komu elita oblasti odgovarja za svoje odločitve; kje, kako, zakaj, v čigavo korist jih sprejema?

Kaj je spodbudilo Millsa, da je poskušal odgovoriti na ta in še številna druga vprašanja? Vsekakor njegova osebna zavzetost in želja, da bi posređoval izsledke svoje študije vsej ameriški javnosti, ne pa njegove obveze do kateregakoli »naročnika« ali »potrošnika« raziskave. Razumljivo je torej, da študija nima oblike skopega poročila o izvršeni raziskavi, kakršna se pojavljajo v strokovnih socioloških revijah, ampak je pisana poljudno, živahno in zanimivo; pisec se ne omejuje na preverjanje vnaprej in sistematično postavljenih hipotez, namreč se mu vprašanja porajajo dostikrat improvizirano in neurejeno. Plod takšnega dela je knjiga, ki po vsebini daleč presega svoj naslov in daje skoraj popolno podobo slojevitosti sodobne ameriške družbe.

Millsova izhodiščna ugotovitev je, da tri velike institucije — država, gospodarstvo in vojska — obvladujejo vsa druga področja ameriškega življenja. In še več: vsaka izmed teh institucij postaja čedalje bolj obsežna in centralizirana in sredstva, ki pomagajo tem institucijam izvrševati njihovo oblast, se izredno zvišujejo. Hkrati pa se te institucije med seboj povezujejo, veliki sistemi postajajo čedalje bolj odvisni drug od drugega. »Na vrhove vsakega od teh razširjenih in centraliziranih področij so se povzpeli tisti višji krogi, ki sestavljajo gospodarsko, politično in vojaško eli-

to. Na vrhu gospodarstva, med korporacijskimi mogotci, so glavni managerji, na vrhu političnega sistema so člani političnega direktorija, na vrhu vojaškega podjetja je elita vojaških državnikov, zbranih v štabu oboroženih sil in v višji generaliteti ter okrog le-teh. Ker vsako od teh področij prekriva drugi dve, ker so odločitve po svojih posledicah vseobsežne, se vodilni ljudje na vsakem od treh področij oblasti — vojaški poveljniki, korporacijski poglavarji in člani političnega direktorija — združujejo in sestavljajo ameriško elito oblasti. Mills torej določa pripadnost eliti oblasti po položaju, ki ga ima kdo v eni od treh velikih institucij, od koder izvirajo različne druge značilnosti posameznih članov in elite kot celote: pripadniki elite imajo največ bogastva, ugleda, oblasti in drugih dobrin; so enakega rodu in so enako izobraženi; družijo se pretežno med seboj v zaprtem krogu; zavedajo se svoje pripadnosti eliti; mislijo in vedejo se podobno, če ne skoraj enako; sklepajo med seboj zakonske zveze itd.

Vendar pa spoznanje o tem, da so znotraj institucije določeni najvišji položaji oblasti, še ne zadostuje, da bi natančno označili elito samo. Vsako institucijo tvori namreč hierarhija oziroma nepretrgana zveza raznih ravni oblasti. Kje je torej tista meja, ki opredeljuje elito kot posebno, od drugih razmeroma jasno ločeno grupacijo najvišjih položajev? Tudi na to vprašanje Mills zadovoljivo odgovarja: »V elito oblastnikov uvrščamo tiste politične, vojaške in gospodarske

kroge, ki so med seboj povezana skupina ena drugo prekrivajočih se klik; kot taki skupno kujejo odločitve, ki imajo posledice najmanj za celo državo.«

Mills po teh uvodnih opredelitvah drugega za drugim opisuje posamezne kroge ameriške družbe in njihove medsebojne odnose.

V vsakem ameriškem majhnem mestu vlada krajevna hierarhija ugleda, bogastva in oblasti; na njenem vrhu pa je ožja neformalna skupina ljudi, ki odločajo o vseh bistvenih lokalnih zadevah. Te lokalne družbe so včasih pomenile edino ameriško »družbo« — danes pa so se razmere temeljito spremenile. Čeprav še zmerom vladajo močne in razmeroma neodvisne lokalne klike, se krepí moč nacionalne elite oblasti, ki ni le preprosta vsota enakovrednih enot.

Na lokalna razmerja tudi čedalje bolj vplivajo velike metropole s svojimi vladajočimi razredi. V vseh velikih ameriških mestih so trdna jedra starejših premožnih družin, ki jih obdajajo manj strnjeni krogi na novo obogatelih. Vse te družine tvorijo razpoznavno grupacijo, katere članstvo sicer ni popolnoma stalno, ima pa zato številne skupne značilnosti z močno razvitim smislom za enotnost.

Tem lokalnim in metropolitanskim uglednim krogom se v hierarhiji ameriškega ugleda pridružujejo »slavne« osebe, ki pripadajo tako imenovani barski družbi. To so filmske zvezde in broadwayske igralke, popevkarji in televizijski klovni, ki so slavni zato, ker jih

množična občila prikazujejo kot slavne; namesto da bi jih slavili zato, ker so na uglednih položajih, so na uglednih položajih, ker jih slave.

Naslednji družbeni krog, krog korporacijskih bogatašev, ki je na samem vrhu ameriškega gospodarstva, pa spada že v prvo elito oblasti. Tvorijo ga najbogatejše družine in glavni ravnatelji največjih podjetij. Lastniški sistem, katerega bistveni del so bogataši, se je namreč okrepil in izpopolnil z managerskim slojem, ki si v okviru velikih korporacij odločno prizadeva za skupne koristi korporacijskih bogatašev. In kako je mogoče priti v ta zaključni krog? Zdi se, da je za vzpon med bogataše potrebno dvoje: »veliki skok« — se pravi, velika, tvegana naložba začetnega kapitala, špekulacija ali prevara, ki prinese izredno velik dobiček, in pa »kopičenje prednosti«. Slednji pogoj najboljše razloži svetopišemska resnica, da bo dano tistemu, ki že ima; po drugi strani pa moremo primerjati »zbiranje prednosti« za kopičenje denarja na samem vrhu z zaprtim krogom revščine na samem dnu. Podobno je s življenjsko potjo glavnih managerjev. Tudi tu vidimo birokratsko plezanje navzgor po korporacijski hierarhiji in veliki podjetniški skok: »goljufovo odločilno potezo, reorganizatorjev udar, manever klike«. Korporacijski bogataši imajo vsekakor največ denarja, v njihovih rokah so najpomembnejše gospodarske odločitve, toda — se sprašuje Mills — ali so v resnici svobodni? In kaj je svoboda? Vsekakor to, da nek-

do more napraviti, kar želi, kadar želi in kakor si pač želi. V ameriški družbi pa denar daje moč in moč daje svobodo. Odgovor je torej pozitiven. Bogati so tudi svobodni. Toda, ali so tudi srečni? Njihove sreče — pravi Mills — se ne da niti dokazati niti zanikati, vendar pa je nekaj reš: če bogataši niso srečni, niso zato, ker nihče od nas ni srečen; in ni razloga, da bi bili bolj nesrečni kot vsi drugi.

Krog elite oblasti dopolnjujejo vrhovni vojaški poveljniki, katerih državni ugled in moč stalno naraščata. Obenem s krepitvijo vojske kot institucije se širi tudi vojaška filozofija, torej način mišljenja, po katerem je mednarodna stvarnost v bistvu vojaške narave. Prevladuje tako imenovana vojaška definicija svetovne stvarnosti; visoko vojaštvo se bolj in bolj politizira, zveze med velikimi institucionalnimi korporacijami in vojsko postajajo vse trdnejše, vojska postaja največji usmerjevalec znanstvenega raziskovanja, vojaške nazore pa skuša vcepiti tudi širšim plastem prebivalstva. Skupno ime za vse te procese je ameriški militarizem, njegov sociološki izraz pa je militaristična klika, ki se čedalje bolj povezuje z managerji in politiki. Kaj to pomeni? Mimo drugega predvsem to, da ni svobodne in široke debate o vojaški politiki in da prevladujejo načela vojaškega etosa, ki ve samo za ukaz in pokorščino. To pa seveda ne more biti etos družbe, v kateri se razpravlja in o odločitvah glasuje.

Na vrhu državne administracije je tako imenovani po-

litični direktorij, ki zaključuje krog ameriške elite. Tudi tu opazamo podobne težnje kot na drugih dveh institucionalnih področjih: o najpomembnejših zadevah odloča le manjša skupina ljudi; zakonodajna telesa imajo čedalje manj pomena in moči, politika se »birokratizira«, v politični karieri se napreduje bolj z imenovanji kakor z glasovanjem, vloga lokalne politike iz izgublja... skratka, Amerika ima zdaj v znatni meri le formalno politično demokracijo, nima pa politike, za katero je značilna javna in resnična diskusija o alternativnih odločitvah.

Potem ko Mills opiše višje sloje ameriške družbe in še posebej elito oblasti, se vpraša, kaj se dogaja ob vseh teh odločitvah na vrhu s široko javnostjo. »Če je vrh močan kot še nikoli, čedalje bolj enoten in samovoljen, če je pol organizirani pat na srednjih ravneh čedalje bolj izrazit — kakšno je potemtakem dno, v kakšnih razmerah je široka ameriška javnost?« Da bi lahko razumeli Millsovo ugotovitev, da se ameriška »javnost« čedalje bolj spreminja v »množično družbo«, je najprej treba definirati oba pojma. V »javnosti« namreč (1) v bistvu enako število ljudi mnenje izraža in sprejema; (2) javna množična občila so organizirana tako, da lahko vsakdo takoj in učinkovito odgovori na vsakršno mnenje, izraženo v javnosti; (3) mnenje, ki ga oblikuje takšna diskusija, se takoj realizira z učinkovito akcijo, in to — če je potrebno — celo navkljub prevladujočemu sistemu oblasti in (4) institucije oblasti ne

prodirajo v javnost, ki je zato bolj ali manj samostojna v svojem delovanju. V drugi skrajnosti v »množici«, pa prevladujejo ravno nasprotno razmere glede na vse našete postavke. To sta seveda le dva idealna tipa, dve skrajnosti, vendar pa Mills ugotavlja, da v ameriški družbi vse bolj prevladujejo elementi »množice«, prepad med govornikom in poslušalcem, med oblastjo in javnostjo se pogloblja. Zgoraj se ustvarja močna administracija, spodaj pa politična praznina, ki jo učinkovito obvladujejo množična občila.

In kakšna je v teh razmerah — se sprašuje Mills — vloga ameriških intelektualcev? Odgovor je nedvoumen in brezobziren: »V takšnih razmerah se je med raziskujočimi znanstveniki razpasla konservativnost. Med njimi ni zahtev in razlik v mnenjih, ni nasprotovanja pošastno usodnim odločitvam, sklenjenim brez globoke in široke debate — pravzaprav sploh brez debate. Nihče ne nasprotuje nedemokratski nesramnosti, ki jo spoznavamo, ko kar naprej odkrivamo, da so oznanjene politične rešitve visoke vojske in civilne oblasti v resnici že izvršena dejstva. Kdo nasprotuje brezbriznosti javnosti v vseh njenih oblikah in ljudem ter silam, ki to brezbriznost večajo? Zlasti pa ljudje z znanjem le malo ali sploh ne ugovarjajo ločenosti znanja od oblasti, kritičnosti od oblastnikov; ni opozicije proti ločitvi duha od stvarnosti; ljudje, ki so zdaj na oblasti, torej zapovedujejo brez kakršnekoli ideološke preteveze...«

II

Po Millsovem prepričanju je torej najvažnejša naloga in dolžnost sociologov, raziskovati sodobno krizo razuma in svobode, krizo vloge individua in njegovega vpliva na zgodovino. Konkretneje pomeni to, raziskovati problem mehanizma odločanja in z njim povezane politične odgovornosti ljudi na vodilnih položajih pa tudi prizadete javnosti.

Nedvomno so to problemi, katerih se je težko lotiti z raziskovanjem, večinoma je težko priti do ustreznih podatkov; ustreznih znanstvenih metod je malo in še te so večinoma nezanesljive. Toda ali naj to pomeni, da se je bolje odpovedati raziskovanju in se posvetiti lažjim, manj zapletenim in izpostavljenim problemom? Millsov odgovor je odločilen. Še več! Velikokrat so ravno metodološke težave tisti priročni izgovor, na katerega se sklicuje večina ameriških sociologov, ko se spretno podaja na varnejše področje drobnjakarskih in s širšega družbenega vidika nezanimivih empiričnih raziskav. O teh sociologih pravi Mills, da so »metodološko inhibirani«. Zdi se, da metodologija pogojuje, določa, omejuje in oži probleme, ki se jih lotevajo, pa tudi način, kako jih formulirajo. Če bi bil Mills »metodološko inhibiran«, bi verjetno že vnaprej odstopil od proučevanja elite oblasti, češ da tega problema ni mogoče proučevati metodološko dovolj precizno.

Vendar pa vse te okoliščine po drugi strani ne morejo biti opravičilo za nekorektnost in

III

nedoslednost pri izbiri ustreznih postopkov raziskovanja. Sociologova naloga je, poiskati za že izbrani problem najboljšo možno metodološko rešitev. Gre torej samo za dajanje prednosti in tehtanje pomena med tem, *kaj in kako* raziskovati. Ves problem se Millsu izoblikuje v vprašanje: »S kakšno stopnjo znanstvene veljavnosti rezultatov naj se zadovolji družboslovec?«

Če pričujočo študijo in njeno znanstveno veljavnost razumemo kot odgovor na to vprašanje, potem ne more biti nobenega dvoma o velikih zahtevah, ki jih tudi v tem pogledu postavlja Mills pred vsakega raziskovalca. »Elita oblasti« je namreč poročilo, ki temelji na izredno obsežnem, skrbno in natančno zbranim gradivu, ki je obdelano in interpretirano skrajno korektno. Težko bi verjeli, da je avtor izpustil katerikoli pomemben in razpoložljiv vir podatkov.

Knjiga je pisana razumljivo in živahno, tako da more pritegniti najširše kroge javnosti, za katere avtor tudi piše. Poljudnost je torej prednost, ne pa slaba stran oziroma potrdilo strokovnega neznanja. Očitno je namreč, da Mills pozna in obvlada vse tiste pojmovne modele teorije družbene slojevitosti, ki so prevzeti že v osnovni fond sociološkega znanja, pa tudi nekatere najnovejše in prefinjene inačice teh modelov. Strokovni izrazi so namreč temelj vse študije, vendar se je avtorju večinoma posrečilo, da jih je prevedel v pogovorni jezik in da jih uporablja na vsakomur razumljiv način.

Po vsem tem se lahko vrnemo k začetnim vprašanjem o Millsovi osebi in delu in o mestu, ki mu gre med ameriškimi sociologi.

Pomemben in za ameriške razmere celo nenavaden je Mills vsekakor zaradi svojih nazorov o tem, kaj naj sociolog raziskuje, kako naj izbira svoje probleme. Ne glede na takšne ali drugačne nazore pa vemo, da velika večina sociologov v sedanjih zahodnih »industrializiranih« in »institucionaliziranih« družbah raziskovalnih problemov ne izbira po lastni presoji. To, kaj raziskujejo, je v mnogočem odvisno od položaja, ki ga imajo v družbi kot intelektualci. Povsem drugačen je namreč položaj sociologa, ki je kot sociolog zaposlen v industrijski ali politični organizaciji, v raziskovalnem inštitutu, na univerzi, od sociologa, ki je popolnoma neodvisen. Morda bi lahko rekli, da v teh družbah prevladujeta dva poglobljena tipa intelektualcev:⁵ tisti, ki opravljajo svetovalne in tehnične funkcije znotraj kake ustanove, in tisti, ki niso vezani na ustanovo. Razloček med obema tipoma je opredeljen z vrsto »potrošnika« obeh vrst intelektualcev: za »birokratičnega« je to tisti, ki odloča znotraj njegove organizacije, za »neodvisnega« pa je »potrošnik« javnost. Razmerje

⁵ Primerjaj: Wright C. Mills: Sociološka imaginacija, Sociološka biblioteka, Beograd, 1964; Robert Merton, Social Theory and Social Structure: Role of the Intellectual in Public Bureaucracy, The Free Press, Glencoe, 1959.

med »potrošnikom« — »institucijo« in sociologom je naslednje: tisti, ki odloča (organ upravljanja, managerji, lastnik podjetja), daje »sociološkemu tehniku« smoter (nalogo, problem), ta pa po svojem strokovnem znanju pokaže alternativne smeri akcije in sredstev, s katerimi je mogoče uresničiti te smotre. Neodvisni intelektualec je seveda odgovoren le »javnosti«. ⁶ Oba tipa lahko razumemo tudi kot skrajni možnosti, med katerima so še številne prehodnje stopnje na kontinuumu odvisnosti — neodvisnosti. Dodamo lahko še, da ima vsak od tako opredeljenih različnih družbenih položajev sociologa različne značilnosti, funkcije, »dobre« in »slabe« strani. Glede na ta kontinuum je Mills po svojem dejanskem položaju in stališčih v resnici nenavaden in celo izjemen. Druga stvar pa je, seveda, kakšen vrednostni predznak damo enemu ali drugemu koncu kontinuumu. Vsekakor je to vprašanje možno reševati le za vsako konkretno družbeno sredino posebej. Dodamo pa lahko, da je Mills dovolj jasno nakazal odgovor na to vprašanje za razmere, v katerih je sam delal in jih tudi analiziral.

Kakšno je torej stališče, ki ga zavzema ali pa naj bi ga imela slovenska javnost do dogodka, kot je prevod Millsove Elite oblasti? Ali ima ta študija za nas samo funkcijo za-

* Z »javnostjo« razumem na tem mestu tisto stopnjo na kontinuumu »množična družba — javnost«, ki jo je analiziral Mills v svoji Eliti oblasti s primerom ameriške družbe.

nimive in včasih že kar razvlečene informacije o razmerah v neki oddaljeni, čeprav pomembni deželi, informacije, ki pravzaprav še na znanstven način potrjuje nekatere naše domneve? Skratka, ali nas bodo neusmiljena Millsova kritika ameriških razmer in njegova polemična znanstvena stališča prepričala o skrajni neurejenosti razmer na tujem in potrdila upravičenost našega lastnega optimizma? Zdi se mi, da bi v tem primeru zamudili zares redko priložnost, da pobereмо rokavico, ki nam jo je tako izzivalno in spretno vrgel ugledni sobesednik. Ali ne bi bilo morda potrebno ob tej študiji razmišljati tudi o naši »superteoretični sociologiji« in »ekstremnem empirizmu«, o naši lastni konservativnosti in metodološki inhibiranosti, o vlogi razuma, svobode, politične odgovornosti in javnosti in še o marsikaterem drugem problemu, ki se ga loteva Mills. Seveda se moramo pri teh primerjavah varovati kakršnih koli mehaničnih analogij med ameriško in našo družbo. Vsekakor pa se nam zdi potrebno poudariti aktualnost te Millsove študije s stališča premagovanja institucionalnega prepada med človekom in družbenimi ustanovami, ki tudi v socialistični družbi še ni presežen. V tej zvezi ne bo odveč, da opozorimo na pomen, ki ga imata sodobna samoupravna teorija in praksa, ki težita ravno k temu, da presežeta razdaljo med vladajočimi in vladanimi in s tem premagata teorijo in prakso »elite oblasti«.

PETER JAMBREK

Politična teorija avstromarksizma

V okviru splošne marksistične politične teorije o prehodu iz kapitalizma v socializem zavzema posebno mesto politična teorija tako imenovanega avstromarksizma. Izraz »avstromarksizem« so skovali meščanski teoretiki. Z njim so predvsem poudarjali bolj radikalno naravo avstrijske socialnodemokratske stranke v primerjavi z drugimj socialističnimi strankami. Ta politični pojav se v sodobnem socialističnem gibanju presoja slej ko prej različno. Sodim, da je avtor pričujoče študije o politični teoriji avstromarksizma* bistveno prispeval k znanstvenemu ugotavljanju njegove vsebine in pomena. To se mu je posrečilo predvsem zato, ker ga ni kakorkoli aprioristično vrednotil s stališča kakega abstraktnega načela ali primerjave s kakim drugim konceptom. Avtor si je prizadeval vsestransko prikazati politično teorijo avstromarksizma, pri tem pa lastno sodbo izluščiti iz odnosa med to teorijo in konkretno zgodovinsko prakso. Za njegovo raziskavo je vseskozi značilno, da hkrati prodira v teoretične koncepte in razčlenjuje družbeno stvarnost, to je konkretne zgodovinske razmere in aktivne družbene sile, ki v njih delujejo. Avtor pravilno ugotavlja, da se

teoretični sistemi porajajo iz prakse, odkrivajo realne pogoje in s tem omogočajo ustrezne akcijske in orientacijske ukrepe pod temi pogoji. »O tem, ali kak sistem teoretičnih pojmovanj resnično pojasnjuje družbene razmere, ne moremo sklepati na podlagi soočenja tega sistema s kakim drugim sistemom, niti s splošno teorijo ne..., marveč le na podlagi njegovega soočenja z družbeno stvarnostjo, na katero se nanaša« (str. 9). To stališče izraža temeljno metodološko napotilo, ki spremlja avtorja pri njegovi tehtni raziskavi politične teorije avstromarksizma. Omogoča mu tako analizo, ki je ne ovirata niti dogmatična togost niti reformistični pragmatizem.

Za znanstveno spoznavanje socialistične misli in prakse je prav gotovo pomembno proučevanje vseh socialističnih tendenc in tokov. Avtor posebej navaja več razlogov, zaradi katerih je proučevanje teoretične misli avstromarksistov še prav posebno pomembno. Ta misel izvira iz prakse sorazmerno močnega in aktivnega socialističnega gibanja. Socialnodemokratska stranka Avstrije je že kmalu po ustanovitvi (leta 1888/9) postala pomembna družbenopolitična sila; njena vloga v notranjem družbenem dogajanju pa je nenehno naraščala. Stranka je igrala vplivno vlogo tudi v mednarodnem delavskem gibanju. V II. internacionali je bila med najbolj uglednimi

* Dr. Radoslav Ratković, Politična teorija avstromarksizma, izd. Institut za izučevanje radničkog pokreta, Beograd 1962

strankami, prav tako pa tudi v socialistični delavski internacionali v času med obema vojnama. Avstrijska socialnodemokratska stranka je bila do svojega zloma ob nastopu fašizma resnično stranka delavskega razreda, saj je v svojih številnih organizacijah združevala skoraj vse delavstvo dežele. Za to stranko je, kar zadeva njeno idejno plat, značilno, da se je vseskozi razglašala kot organizacija, ki jo v boju za socializem usmerja marksistična teorija; njeni teoretiki so nastopali kot marksisti; pri svojem razvejanem vzgojnem delu pa si je predvsem prizadevala vnašati v delavski razred spoznanja znanstvenega socializma. Med bojem proti revizionizmu v okviru II. internacionale so bili avstrijski socialisti na stališču »ortodoksnih« (Bebla, Kautskega). V obdobju med obema vojnama, ko se je krepil reformizem pri večini socialnodemokratskih strank, so avstrijski socialisti vztrajali na Marxovem nauku in kritizirali reformistične idejne tokove. V vrstah avstrijske socialne demokracije je bilo več vidnih teoretikov; ti so prvič širše obdelali nekatere pomembne probleme družbenega razvoja (nacionalno vprašanje, finančni kapital). Za avstrijsko socialnodemokratsko stranko je značilno prizadevanje, naj njena politika izhaja iz znanstvenih raziskav in dognanj. Najbolj vidni teoretiki so bili hkrati vodilne strankine osebnosti, ki so določale in izpeljavale politično linijo. Politika avstrijske socialne demokracije se je zlasti v obdobju med obema vojna-

ma precej razločevala od politike drugih socialnodemokratskih strank; oklepala se je stališča, da je socializem mogoče uresničiti le z razrednim bojem in zmago proletariata. Program stranke je izpričeval načelo hegemonije in diktature proletariata. Avstrijska socialna demokracija je tudi vztrajno poudarjala potrebo po enotnosti in internacionalni povezavi vseh organizacij delavskega gibanja; Sovjetsko zvezo je ocenjevala kot pomembno pridobitev v boju za socializem in je — ne glede na številna kritična stališča do posameznih pojavov v njenem notranjem razvoju — opominjala na nalogo vseh socialističnih sil, naj pomagajo pri obrambi te prve socialistične države. Med avstrijsko socialno demokracijo in delavskimi gibanji na področju naše sedanje države so vselej obstajale tesne zgodovinske vezi. Avstrijsko delavsko gibanje je pomembno vplivalo na razvoj delavskega gibanja pri nas. Strinjamo se z avtorjem, da nimamo drugih razlogov, tudi slednji utemeljuje naš poseben interes za proučevanje teoretskega opusa avstrijskih socialnih demokratov.

Študijo o politični teoriji avstromarksizma sestavljajo — razen uvodnih razmišljanj — tri poglavja. Avtor opisuje v prvem poglavju nastanek, razvoj in značilnosti avstrijske socialnodemokratske stranke v Avstroogrski monarhiji, to je obdobje od konca osemdesetih let preteklega stoletja do leta 1918. Zlom monarhije je bistveno spremenil zgodovinski okvir, v katerem je stranka delovala. Avtor zato posebej razčlenjuje

življenje stranke v prvi avstrijski republiki, to je od leta 1918 do leta 1934, ko je klerikalni fašistični režim stranko in vse delavske organizacije prepovedal. S tem je bilo avstrijsko delavsko gibanje praktično razbito. Stranka se je vnovič organizirala šele v drugi republiki; v to obdobje pa avtor ne posega.

V okviru prikaza o razvoju avstrijske socialnodemokratske stranke v prvi republiki omenja avtor v uvodnih stavkih (str. 49), da so se zatirani narodi ob razpadu Avstro-ogrske monarhije »izločili v posebne države (Češkoslovaška) oziroma priključili državam njihovih ali njim sorodnih narodov (Poljski, Jugoslaviji)«. Težko je verjeti, da avtor nastanek Jugoslavije (Kraljevine SHS) pojmuje kot priključitev (!) jugoslovanskih narodov, ki so živeli v območju stare monarhije, k neki že obstoječi državni tvorbi. Toda, četudi je ta trditev morda zgolj spodrseljaj in torej ne izraža adekvatno avtorjevega stališča o tem vprašanju, smo na njo dolžni opozoriti.

V drugem poglavju se avtor najprej ukvarja z določitvijo pojma in naziva »avstromarksizem«, nato posega v vprašanje nastanka avstromarksizma in označi njegove pglavitne teoretike. Avstromarksizem pojmuje kot politično teorijo; to je teorija socialnodemokratske stranke Avstrije oziroma celota teoretičnih konceptov, ki so igrali pomembno vlogo v praktični strankini politiki. Te koncepte so oblikovali teoretiki, ki so aktivno nastopali v avstrij-

ski socialni demokraciji. Najpomembnejši teoretiki in hkrati osrednji predstavniki avstromarksizma so bili: Karel Renner (1870—1950), Otto Bauer (1881—1938) in Max Adler (1873 do 1937). Avtor povzema politično teorijo avstromarksizma skoraj izključno po delih omenjenih treh teoretikov. Ta prikaz vsebuje tretje poglavje, ki je nedvomno osrednji del pričujoče študije.

V tem poglavju pisec uvodoma povezuje proučevanje politične teorije avstromarksizma z analizo sprememb v kapitalizmu, kajti za avstromarksistične teoretike je — po njegovem mnenju — značilna popolna in dosledna skladnost med analizo obstoječih razmer in teorijo politične akcije. Avstromarksistični teoretiki so svoja pojmovanja oblik in sredstev političnega delovanja vseskozi usklajevali z ocenami položaja in tendenc družbenoekonomske realnosti. Avtor prikaže najprej Rennerjevo teorijo o preobrazbi kapitalizma, nato Bauerjeve koncepte o razvoju kapitalizma in razraščanju njegove krize ter končno nekaj stališč o tem vprašanju iz strankinega programa, ki je bil sprejet leta 1926 na kongresu v Linzu. Pri tem opominja na pomemben razloček med teoretičnimi koncepti Rennerja in Bauerja; te razlike so podlaga za različne poglede na vprašanja strankine taktike, na probleme metod in sredstev v političnem boju za prehod iz kapitalizma v socializem. Za Rennerjevo analizo kapitalizma je značilna izhodiščna misel, da so v kapitalizmu nastopile globoke spremembe v

vseh sferah družbenega življenja. Le-te da pomenijo približevanje socializma in kopičenje socialističnih elementov v okrilju kapitalizma, da bi podirali družbeno-ekonomski mehanizem, ki se je oblikoval v visoko razvitem kapitalizmu; ta mehanizem se — z odstranjevanjem lastnosti stare družbe in razvijanjem oblik nove družbe, ki so v njem že dozorele — postopoma spreminja v socialistični sistem. Avtor pravilno ugotavlja, da je Renner s tem, da se je ves omejil predvsem na pozitivne pojave družbenega gibanja, na elemente in oblike novega, ki se porajajo v okrilju kapitalizma, zanemaril pomen protislovij v kapitalistični družbi in spregledal dejstvo, da se ti pozitivni elementi porajajo in razvijajo na podlagi boja med nasprotji. Bauer pa je nasprotno uperil svoj pogled prav na protislovja kapitalizma, ki izvirajo iz njegovih najglobljih osnov; teh protislovij ni mogoče razrešiti vse dotlej, dokler se ne odpravijo njihovi vzroki. Bauer sicer vidi pozitivne elemente v razvoju kapitalizma (razvoj produktivnih sil, vedno večja uporaba znanosti na vseh produkcijskih področjih, razvoj delavskega razreda in pridobitve njegovega boja na socialnem in političnem področju), hkrati pa nenehno poudarja, da se ti pozitivni elementi in tendence ne morejo razvijati naprej pod pogoji kapitalizma, kajti vsaki napredek v tej smeri pomeni hkrati nadaljnjo zaostritev kapitalističnih nasprotij. Prehod v novo družbo gre po njegovem po poti vedno večje polarizacije in ostritve temeljnih nasprotij; v tem boju se odprav-

ljajo osnove kapitalističnega sistema in oblikujejo novi temelji za graditev socialistične družbe.

Razločki v konceptih omenjenih teoretikov glede vrste vprašanj, ki zadevajo prehod v socializem, izvirajo prav iz omenjene, bistveno različne presoje kapitalističnega razvoja. Avtor razlaga te koncepte po naslednjih tematskih področjih: pogoji socializma, naloge na poti v socializem, različne poti v socializem, pot do oblasti. Bauer je — v skladu s svojim pojmovanjem neogibnosti naraščanja kapitalističnih nasprotij — izhajal iz stališča, da so najugodnejši pogoji za socialistično preobrazbo tedaj, ko ta nasprotja dosežajo svoj vrh, ko nastopi revolucionarna faza družbenega gibanja. Bauer je formuliral tudi tako imenovano »teorijo pavze«; v obdobju med dvema revolucionarnima krizama vodi delavski razred obrambne bitke, pod pogoji revolucionarne krize pa preide v ofenzivo. Renner je zavračal pojmovanje, da pomeni naraščanje protislovij v kapitalizmu pogoj za uspešen boj za socializem. Zavračal je Bauerjeve koncepte o revolucionarni krizi in »pavzi«; »teorijo zloma« je presojal kot napačno glede na nove pojave in pogoje, ki so se razvojno oblikovali. Pričakovanje »katastrofe« kapitalizma zaradi zaostritve kriz je obsojal kot nerealno, prav tako tudi taktiko delavskega gibanja, ki temelji na tej podlagi. Delavski razred med »pavzo« ne sme čakati, da glasniki oznanijo začetek revolucije. Narobe, delavski razred mora izrabiti vsako možnost za

graditev socializma znotraj kapitalistične družbe.

Bauer in Max Adler — slednji še ostreje in odločneje — sta menila, da se socializem lahko uresniči šele potem, ko proletariat osvoji državno oblast in spremeni najpomembnejša sredstva v družbeno lastnino. Rennerjevo stališče je tudi glede tega drugačno; zanj ni vprašanje oblasti absolutna meja med družbeno-ekonomskimi formacijami. Notranje spremembe v jedru družbe, ki jih giblje sila, močnejša od državne sile, porajajo elemente in odnose socialistične družbe, čeprav država še ni v rokah socialističnih družbenih činitelj. Državna oblast in pravne norme ne morejo preprečiti uresničevanja socialističnih elementov v okrilju kapitalizma, kajti gibanja v substratu družbe so močnejša od njih in se odmikajo njihovem nadzoru. Čeprav ostane pravni režim lastnine nespremenjen, vodijo ekonomski družbeni procesi neogibno do sprememb v funkcijah instituta lastnine, zaradi česar se odpravlja kapitalistična lastnina v okviru kapitalizma.

Avstromarksistični teoretiki so izpovedovali različne poglede tudi na vprašanja, ki zadevajo na osvojitve oblasti, čeprav obstaja glede tega enotna formula, ki jo vsebuje strankin program iz leta 1926. Program izraža oficialno stališče, naj se oblast osvoji z demokratičnimi sredstvi in po mirni poti, s pridobitvijo večine na parlamentarnih volitvah. Toda proletariat se ne more odreči alternativnemu sredstvu, to je sili oziroma državljanski vojni, če na-

stopijo okoliščine, ki zahtevajo uporabo takega sredstva.

Študija obširno posega v tisto področje avstromarksistične teorije, ki obravnava probleme oblasti in graditve socialistične družbe. Po letu 1918 so avstromarksistični teoretiki objavili več del, ki posegajo v problem države, njene vsebine in njenih oblik. Pomembne družbenoekonomske in politične spremembe, ki so nastale po prvi svetovni vojni in oktobrski revoluciji, so znova uveljavile potrebo po proučevanju problema države. V mednarodnem delavskem gibanju se je tedaj začelo obdobje živahnih razprav o državi, o demokraciji in diktaturi, o diktaturi proletariata, o odmiranju države. Avtor ocenjuje dela avstromarksistov kot zanimiv prispevek k široko zasnovanim prizadevanjem, da se problem države obdeli globlje in bolj vsestransko. V študiji prikazuje bistvo avstromarksističnih konceptov o državi po naslednjih tematskih področjih: vsebina države, narava in tendence razvoja meščanske demokracije, fašistična diktatura, demokracija in diktatura, diktatura proletariata, vsebina prehodnega obdobja, organizacija in upravljanje socialističnega gospodarstva.

V ta prikaz ni mogoče vključiti — zaradi obširnosti tematike in njene konceptualne raznovrstnosti — avtorjeve analize avstromarksistične misli o problemih vsebine in oblike buržoazne države in države prehodnega obdobja. Ta vprašanja so nedvomno izredno pomembna in slej ko prej aktualna. Zato bi morda kazalo prikazati avtorjevo študijo posebej in

bolj izčrpno. V okviru tega kratkega prikaza omenjam le še nekaj avtorjevih sklepnih misli o zgodovinskem mestu avstromarksističnih teoretično-političnih pojmovanj in njihovem splošnem odnosu do drugih teorij v socialističnem gibanju.

Avstromarksistični teoretiki so obdelali veliko novih problemov, ki jih je družbeni razvoj postavil v ospredje kot posebno pomembne v boju za socialistično preobrazbo družbe. To so razprave o spremembah v kapitalističnem gospodarstvu, o nacionalnem vprašanju, o tehnološki revoluciji, o spreminjanju lastninskih odnosov, socialne strukture in odnosov med razrednimi silami, o spremembah v naravi in funkcijah države, o gibanjih v ideološki in kulturni sferi. Avstromarksisti so si prizadevali — izhajajoč iz sprememb, ki so nastajale na vseh področjih družbenega dogajanja — poiskati primerno metodo in oblike politične akcije, ki lahko omogočijo prehod iz kapitalizma v socializem. Če njihove teoretične stvaritve, ki zadevajo politične probleme prehoda iz kapitalizma v socializem, primerjamo z drugimi koncepti, ki so se v tem časovnem obdobju oblikovali in bili v rabi v delavskem gibanju, tedaj lahko ugotovimo, da avstromarksistična doktrina vsebuje in povezuje elemente nasprotujočih si idejnih tokov. Iz tega zornega kota se avstromarksistična teorija kaže kot kompromis med reformističnimi in revolucionarnimi pojmovanji. Avstromarksisti so pogosto sami poudarjali svojo sredinsko vlo-

go med reformizmom in revolucionarnostjo. Bauer je kvalificiral teoretični opus avstrijskih socialnih demokratov kot »internacionalni tok marksističnega centra«. Pojasnilo za ta »centristični« značaj avstromarksistične politične teorije je — po mnenju avtorja — v sami naravi avstrijske družbe in njenega delavskega gibanja. V avstrijski družbeni strukturi so se izpričevali elementi zahodnih in vzhodnih struktur, kar velja zlasti za obdobje monarhije. Avstrijsko delavsko gibanje je nastalo in se razvijalo v družbenoekonomskem in političnem okolju, v katerem so obstajale oblike, ki prevladujejo na zahodu, in oblike, ki so značilne za vzhod. To gibanje je združevalo prvine, ki so se pri drugih delavskih gibanjih razločevale in si med seboj nasprotovale. Zato so se v praksi avstrijskega delavskega gibanja kombinirale reformistične in revolucionarne orientacije, torej tiste, ki so prevladovale na zahodu, in tiste, ki so prevladovale v vzhodni Evropi.

To poudarjanje geografskih faktorjev pri razlagi »centralističnega« značaja avstromarksizma je vsekakor nekoliko tvegano. Taka razlaga ustvarja vtis, kakor da so »kombinirane orientacije« (revolucionarne oziroma oportunistične) nastale pod vplivom ustreznih struktur (vzhodnih oziroma zahodnih) in ne po notranji logiki delavskega gibanja in vse družbene konstelacije v deželi. Avtorjeve misli o vplivu omenjenih »struktur« so očitno v nasprotju z njegovo trditvijo, da je avstromarksistična politična te-

orija idejni refleks objektivnega položaja avstrijske družbe in delavskega gibanja. S to pravilno sklepno ugotovitvijo je avtor konkretiziral izhodiščno misel, ki jo je posplošeno izpo-

vedal že v uvodnem delu svoje študije, ko je opomnil na odnos med teoretičnimi pojmovanji in družbeno resničnostjo, katero ta pojmovanja zadevajo.

ANTON ŽUN

Beležke o tujih revijah

WEG UND ZIEL,

št. 3, marec 1966

Walter Truger, *Prihodnost koalicije*, skuša, ko obravnava knjigo Renéja Marcica z enakim naslovom, povezati teoretična vprašanja demokracije z avstrijsko politično stvarnostjo. Dosežkov dosedanje koalicijske prakse glede na strukturne spremembe, do katerih ni prišlo, ni mogoče vrednotiti kot kompromis. Alternativa za dosedanje brezplodno koalicijsko politiko je v tem, da se SPÖ dosledno usmeri na demokratične sile v OVP. Pri tem ne gre za razbijanje OVP, temveč le zato, da se ta znebi najbolj reakcionarnega vpliva. Koalicija in kompromis sta plodna med različnimi demokratičnimi silami. Edmund Fiala, *Stanje konjunktura v začetku I. 1966*, trdi, da se je stopnja gospodarske rasti v zahodni Evropi od leta 1960 do 1965, če jo primerjamo s prejšnjimi leti, očitno zmanjšala. Ta tendenca je zlasti izrazita v Zvezni republiki Nemčiji. Po napovedi avstrijskega inštituta za raziskovanje gospodarstva bo znašala v Avstriji v letu 1966 stopnja povečanja bruto nacionalnega produkta 4%. Franz Hager, *Kmet na razpotju*, ugotavlja, da prihaja individualno kmečko gospodarstvo v vse večje nasprotje z monopolno organizacijo industrije in posebno še s predelovalno živilsko industrijo. Kmet nima druge izbire, kakor da se odloči za integracijo pod diktaturo monopolov, ali pa, da sprejme veliko zadržano proizvodnjo kot vertikalno in horizontalno organizacijo kmetov in potrošnikov. Proizvajati na industrijski način je pglavitni po-

goj za povečanje dohodkov v kmetijstvu, ne pa zviševanje cen kmetijskim pridelkom. Leopold Spira razpravlja o *intervenciji ZDA v Vietnamu in mednarodnem pravu*.

-ak-

MARXISM TODAY, št. 2, februar 1966

Jack Cohen, *Profit in presežna vrednost v kapitalizmu in socializmu*, dokazuje, da imata profit in presežna vrednost v socialistični družbi povsem drugačno vsebino in značilnosti kot pa v kapitalistični, kjer proizvajajo za profit. Avtor zavrača razna ugibanja na Zahodu o tem, ali ne gre v socialističnih deželah v zvezi z zadnjimi gospodarskimi spremembami morda za vrnitev v razmere kapitalističnega gospodarjenja. Profit v socializmu opredeli kot razloček med tistim, kar družba vloži v podjetje, in tistim, kar od njega dobi.

Eric Hobsbawn, *Dialogi v marksizmu*, ugotavlja, da se je vpliv marksizma v zadnjih desetih letih zelo povečal. Z dialogom med marksisti samimi, ta dialog pa je premalo razvit, bi bilo nadalje mogoče posamezne marksistične postavke jasneje določiti. Pisca ne skrbi današnja razklanost mednarodnega delavskega gibanja nasproti navidezni enotnosti v stalinskem obdobju. Prav tako se zavzema za to, da bi se številni marksisti, ki odgovarjajo na vsa vprašanja tega sveta, odpovedali svojim pretenzijam. Studija Jean Suret-Canala, *Tradicionalne družbe v tropični Afriki*, obravnava naravo družb v predkolonialni črni Afriki in jih loči na tri produkcije: prvobitna skupnost, plemenske

oziroma rodovno patriarhalne družbe in razredne družbe. Izraz azijski način produkcije ne ustreza več, ker ne gre le za izjemno, enkratno pojavljanje, temveč za zakonitost, ki se kaže tudi pri predkolonialnih afriških družbah.

Revija še vedno objavlja debatne prispevke o temah R. Kipling, Svoboda umetnosti, Zakoni dialektike in Družbeno-ekonomske formacije.

-rr-

ESPRIT,

št. 2, 3., februar—marec 1966

Prvi del februarske številke je posvečen razpravam o temi *Perspektiva in utopija*. V razpravo posegajo med drugimi P. Ricoeur, J. Klanfer, H. Desroches, Jean-Marie Domenach.

Se nikoli se ni toliko govorilo o prihodnosti kot danes. Paul Ricoeur v svoji analizi dokazuje, da je človek, ko je začel obvladovati svojo prihodnost, odrinil usodo in povečal možnosti izbire. Pri tem pa se je srečal z drugimi ovirami, zlasti z nepotešljivo slo po potrošnji, ki postaja nova neogibnost. V tej družbi prihodnosti so reveži in nepoklicani v splošnem pozabljeni, potisnjeni ob rob družbe, in njihovo število narašča. Bloch-Lainé razvija hipotezo, »da je prihajajoča doba doba tehnokracije, ki jo blaži demokracijac. Henri Desroches govori o »zadružni utopiji«, Philibert Secretan o pomenu »politične perspektive«, pri čemer citira predvidevanja Tocquevillea o konvergentnem razvoju ZDA in ZSSR.

V rubriki *Journal à plusieurs voix* je objavljen izvleček manifesta kakih sto portugalskih katoličanov iz oktobra 1965. V njem dokazujejo, da je politika Salazarjeve vlade nenehna žalitev cerkvenih nauk; svoja dokazovanja podpirajo s citati Janeza XXIII. in Pavla VI.

Zanimiv je esej o delu Henrija Lefebvra *Proglasitev komune*. Lefebvre očita stalinskim zgodovinarjem, da so ponaredili pomen pariške komune, da bi tako opravičili ustanovitev ogromnega sovjetskega državnega aparata. To je v nasprotju z nauki Marxa in Lenina, da je komuna hotela odpraviti obstoječo državo, ne zato, da bi jo bila nadomestila s »socialistično«, ki bi bila

še bolj mogočna, temveč zato, »da bi bila ustvarila novo pojemajočo državo, ki je že ob svojem nastanku zapisana smrtic.

Marčna številka prinaša *Marksistične meditacije o smrti* — obsežne izvlečke iz dveh člankov italijanskih avtorjev Cesara Casesa in Franca Fortinija.

Z uvodom Jean-Marie Domenacha je objavljena daljša študija treh avtorjev o katoliških univerzah. V članku z naslovom *Američani proti vojni v Vietnamu* beremo, da je boj ameriških pacifistov in liberalcev svetovnega pomena. Ameriško javno mnenje prevzema vodstvo v akciji proti nečlovečnosti »umazane vojne«. François Fejtö piše o konferenci treh celin v Havani od 5. do 14. januarja letos. Konferenca je potrdila, da ugled SZ narašča in da je LR Kitajska čedalje bolj osamljena.

-jk-

NEW LEFT REVIEW,

št. 5, januar—februar 1966

Perry Anderson odgovarja v članku *»Socializem in pseudoempirizem«* na izredno ostro in kritično oceno E. Thompsona na Andersonovo pisanje v *New Left Review*. Problematika tega spora je tale: Narava odnosov med aristokracijo in buržoazijo v Angliji v 18. in 19. stoletju, vloga protestantske religije in naravoslovnih znanosti (Darwin) v buržoazni kulturi 19. stoletja in vpliv komunizma na britansko delavsko gibanje in razvoj markisistične misli v tem stoletju. Anderson ocenjuje Edwarda Thompsona sicer kot odličnega zgodovinarja, toda empiricista v politični analizi.

Peter Berger in Stanley Pullberg (*Reifikacija in sociološka kritika zavesti*) sta izmed tistih vodilnih ameriških sociologov, ki se opazno približujejo evropskemu marksizmu. Njun članek obravnava reifikacijo v svetu deformirane svobodne človeške dejavnosti, ki priznava svet zgolj kot kompleks razmerij med stvarmi. Avtorja poudarjata, da je mogoče razložiti človeško družbo le z upoštevanjem Marxovega in fenomenološkega prispevka k analizi družbenega življenja. Predvsem gre za pomembnost Marxovega koncep-

ta reifikacije (Verdinglichung). Nadalje obravnavata Marxovo kritiko Hegla, Heglovo in Marxovo pojmovanje reifikacije ter opredeljujeta pojme objektivnost, objektiviranost, alienacija, reifikacija in dereifikacija. Michael Lip-ton, *Mitologija bogastva*, kritizira delo Johna Kennetha Galbraitha (Družba, ki živi v izobilju), ker ni odločno in ker ni prav nič pripomoglo k razreševanju perečih problemov angleške družbe: analizi oblastniške strukture in industrijske demokracije, planiranju in individualni svobodi itd.

-rr-

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS,

št. 1., januar—februar 1966

V ČSSR se je kot v drugih socialističnih deželah v zadnjih letih razmahnilo zanimanje za sociologijo. Konkreten izraz tega je tudi nova sociološka revija, ki jo je lansko leto začela izdajati Češkoslovaška akademija znanosti v Pragi. Skoraj polovica vsake številke dvomesečnika je posvečena dosežkom sociologije v drugih državah — tako vzhodnih kot zahodnih. O dosežkih sociologije pišejo v obliki recenzij, beležk in bibliografije knjig in člankov ter prikazov in kritik raznih raziskav in raziskovalnih programov. Revija pa priobčuje tudi že načrte in rezultate prvih obsežnejših socioloških raziskav v ČSSR.

V letošnji prvi številki F. Kahuda, *Prispevek o družbenem dozorevanju mladega človeka v delovni sferi*, s poudarkom na metodološkem vidiku primerja rezultate prvih anket o odnosu mladih ljudi v ČSSR, NDR in SZ do dela. Ugotavlja, da je v vseh anketah dober zaslužek kot motiv zadovoljstva pri delu šele na drugem ali tretjem mestu — za zanimivostjo dela, možnostjo napredovanja ali dobrimi delovnimi odnosi. Meni pa, da je vzrok tega verjetno tudi idealiziranje lastnih motivov pri mladih ljudeh in dosedanje podcenjevanje gmotne spodbude za delo v socialističnih državah.

P. Vodak prikazuje izsledke študije o nekaterih psihičnih in socialnih vplivih na otroško in mladinsko prestopništvo. Nadpovprečno veliko pre-

stopnikov je iz dijaških domov. Vendar pa je raziskava ugotovila pri večini teh tudi take družinske in drugačne razmere, ki so pomembne za nastanek prestopništva. F. Macko, *Materialni in duhovni aspekti žiljenjske ravni delavcev-kmetov* (polproletarcev), ugotavlja, da na podlagi raziskave polproletarci nimajo več »lastninskega čuta«; v odnosu do zemlje jih vodi zgolj gospodarski račun. Izrazitih razločkov med njimi in drugimi delavci raziskava ni odkrila.

V okviru priprav za obsežno raziskavo češkoslovaške visokošolske mladine prikazuje M. Kubičková *glavna zahodnonemška sociološka dela o mladini* — predvsem delo H. Schelskega *Skeptična generacija* in delo F. Habermasa *Študenti in politika*. Deli si po svojih rezultatih, metodah in družbenopolitični usmerjenosti izrazito nasprotujeta. Č. Adamec v prvem delu svojega prikaza začetnih proučevanj javnega mnenja na Češkoslovaškem oriše glavne značilnosti najbolj razširjenih sistemov proučevanja javnega mnenja: Galupove metode in angleške metode Mass-Observation.

-mk-

VOPROSY FILOSOFII,

št. 3, marec 1966

V. Z. Kelle, *Nekatere značilnosti razvoja socializma*, meni, da more dati socialistična družba kot prva stopnja na poti h komunizmu *ново vsebino denarno-blagovnim odnosom* in osebni materialni vzpodbudi. V socialističnih razmerah postaja zakon vrednosti organski element višje stopnje socialistične ekonomije in izraža nov tip socialističnih odnosov, temelječih na skupni lastnini produkcijskih sredstev, ne pa koncesije kapitalističnim ekonomskim metodam. I. A. Gagarin (kozmonavt) — V. I. Lebedev, *Človekova osvojitve Lune*, sta orisala praktičen znanstveno-tehnično-produkcijski pomen človekovega prodora v vesolje. Dialektična-materialistična osmislitev človekove kozmične dejavnosti bo pripeljala k novim filozofskim vprašanjem in k novi postavitvi starih problemov. S. B. Cereteli, *O pojmu dialektične logike*, trdi, da se

z aksiomatično metodo matematične logike reducirajo logični odnosi na funkcionalne, kar bi pomenilo ukinitve znanosti o logiki, če bi ta proces izpeljali do kraja. Poglavitni problem dialektične logike je problem logične sintetičnosti. Dialektična logika ni isto kot materialistična dialektika. S. J. Janovska, *O matematični strogosti*, podpira tezo, da matematična strogost ni nadomestilo za kriterij prakse, ampak močno pomožno sredstvo zanj v primerih, ko neposredna praktična preveritev ni mogoča; tako matematična strogost in logika sploh razširja možnost uporabe kriterija prakse. Pojem matematične strogosti se spreminja z razvojem znanosti in tehnike. A. S. Bogomolov, *Idealistična dialektika v dvajsetem stoletju*, odkriva dialektične tendence v sodobni meščanski filozofiji, predvsem pa v delih Jaspersa, Bergsona, Bachelarda idr. Neokantovska filozofija je šla v smeri kritike tradicionalne teorije abstrakcije in jo zamenjala s teorijo »konkretnega pojma.« Nekateri meščanski filozofi se približujejo Marxovi koncepciji miselnega konstruiranja predmeta. Revija objavlja tudi obsežen kritičen pretres šestega zvezka Zgodovine filozofije (delo sovjetskih filozofov). Razpravo je organiziral redakcijski kolektiv revije »Voprosy filosofii« v dneh od 21.—22. decembra 1965.

-ak-

CUBA SOCIALISTA, št. 51

Združena stranka kubanske socialistične revolucije (PURSC) se je oktobra preimenovala v *Komunistično partijo Kube*. — 51. številka revije prinaša gradivo o sklepih partijskega vodstva v zvezi s preimenovanjem partije in njenimi novimi organizacijskimi oblikami. Glasilo poroča, da je Fidel Castro na sestanku politbiroja, sekretariata, centralnega komiteja, sekretarjev pokrajinskih komitejev in predsednikov državnih pokrajinskih upravnih organov obvestil prisotne o konstituiranju centralnega komiteja, politbiroja, sekretariata in delovnih komisij ter o združitvi časopisov »El Mundo« in »Revolución«

v enotno partijsko glasilo »Granma«. Politbiro se je konstituiral v tej sestavi: Fidel Castro, Raúl Castro, Osvaldo Dorticós, Juan Almeida, Ramiro Valdez, Armando Hart, Guillermo Garcia in Sergio del Valle. V sekretariatu so poleg prvih treh tudi Blas Roca, Faure Chomón in Carlos Rafael Rodríguez. Centralni komite šteje 89 članov.

V okviru poročil s sestankov partijskega vodstva je revija objavila govor predsednika Castra o *delni decentralizaciji oblasti*. Castro je v njem poudaril, da mehanično prenašanje sistemov in metod, ki morda ustrezajo bolje industrializiranim in bolj razvitim državam, ni primerno za državo v razvoju, kakor je Kuba. Tu je koncept močne centralne uprave in popolnoma centraliziranih organizacijskih sistemov močno zaviral celotni razvoj. Zato bi bilo, kot je menil Castro, treba decentralizirati marsikatere funkcije in odgovornost za razreševanje lokalnih problemov prenesti na lokalne oblasti. Izhajajoč iz zamisli, da je partija najzakonitejši zastopnik delovnega ljudstva, bodo upravne organe volile partijske organizacije po delegatskem sistemu. — V enem izmed govorov, ki jih objavlja revija, je Castro prebral *poslobilno pismo nekdanjega ministra za gospodarstvo »Che« Guevarre*. Ta je izjavil, da se odpoveduje vodilnemu položaju v partiji, nazivu ministra in vojaškemu činu, ker ga kličejo naloge v drugih deželah.

V članku »Resolucija 560: Od Monroeja do Johnsona« Carlos Lechuga obsoja sklep, ki ga je sprejela predstavniška zbornica ZDA, da ima katerakoli država podpisnica pogodbe v Riu de Janeiru pravico vdreti z oboroženimi silami v drugo državo, če bi tej grozil »prevrat, znan pod imenom mednarodni komunizem«.

Slede članki o novih predpisih ZDA v zvezi s sladkorjem, o represalijah v Gvatemali ter o boju gvatemalskega ljudstva zoper režim »goril«, kakor imenujejo v Latinski Ameriki vojaške junte, in komentar o preganjanju komunistične partije v ZDA.

-jk-

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- DAMJANOVIĆ Zvonimir: Dijalog o dijalektici prirode. Utisci sa Trećeg simpozijuma »Marks i savremenost« u Opatiji — Socijalizam 1966, br. 2, str. 272—277
- SMILAGIĆ Nerkez: Marks i Bakunjin o Pariškoj komuni. — Pregled 1966, br. 1—2, str. 31—49
- SIMEUNOVIĆ Vojin: Marksizam i savremene tehničke, matematičke i prirodne nauke. Treći dio naučnog simpozija »Marks i savremenost«. — Pregled 1966, br. 1—2, str. 113—119

II. FILOZOFIJA

- GRLIĆ Danko: Umjetnost i filozofija (Biblioteka izabranih eseja). Zagreb, Mladost 1965, 175 str. — 5030 P
- MARUŠIĆ Ante, MARTIĆ Mirko: Sociologija. Školski leksikon 1, Zagreb, Panorama 1965, 367 str. — 5026 P
- PETROVIĆ Gajo: Filozofija i marksizam. (Biblioteka izabranih eseja). Zagreb, Mladost 1965, 342 + 6 str. — 5032 P
- CERONI Umberto: Materijalizam i dijalektika. Preveo sa italijanskog Tihomir Vučković. — Gledišta 1966, br. 3, str. 437—447
- DAMNJANOVIĆ Milan: Mogućnosti marksistične estetike. — Gledišta 1966, br. 3, str. 363—377
- DAMNJANOVIĆ Milan: Teorija informacija u estetici. — Izraz 1966, br. 3, str. 229—240
- DAMNJANOVIĆ Milan: O prirodi filozofskog uvjerenja. — Pregled 1966, br. 1—2, str. 87—99
- DAMNJANOVIĆ Milan: Izgledi marksističke estetike. Obrazloženje ovog pokušaja. — Književnost 1966, br. 2, str. 89—99

ĐAKOVIĆ Vlastimir: Pogled na svet, umetnost i tehnika. — Delo 1966, br. 2, str. 241—248

DOKLER Janez: Razvoj koncepcij filozofije v jugoslovanski filozofski publicistiki 1945—1965. — Problemi 1966, št. 35—36, str. 1521—1545

JASPERS Karl: Nauka i filozofija u današnjoj duhovnoj situaciji. Preveo Ivan Ivanji. — Delo 1966, br. 3, str. 423—428

KOLAKOWSKI Leszek: Materijalizam kao negativna mistika. — Razlog 41/42, 1966, br. 7/8, str. 728—744

URBANČIĆ Ivan: Filozofska misel Karla Jaspersa. — Problemi 1966, št. 35—36, str. 1498—1521

VUKADINOVIĆ Božo: Filozof svetlosti — Gaston Bašelar. Jedan novalisovski sanjalac. — Delo 1966, br. 3, str. 416—431

III. SOCIOLOGIJA

HRIBAR Tine: Obstojeće in Marxova eksplicitacija temeljev razrednosti in slojevitosti. Problemi 1966, št. 35 do 36, str. 1436—1446

MOZINA Stane: Socialna diferenciacija med vodilnimi in strokovnimi kadri v industriji. Problemi 1966, št. 35 do 36, str. 1427—1435

ZAJECARANOVIĆ Gligorije: Tehnokratija ili samoupravljanje. Dileme savremenog društva. Polja 1966, br. 91

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

- CERNE France: Dileme študija in pouka ekonomije. (Ob 20-letnici Ekonomske fakultete v Ljubljani). Ekonomska revija 1966, št. 1, str. 1—12
- JEMUOVIĆ Rodoljub: Zajednice obrazovanja. Socijalizam 1966, br. 2, str. 198—208

JONKE Ljudevit: U čemu je bit spora? U povodu članka Đorđe S. Raševića »Nepotrební alarmi i pozivanja na ustavna načela« (O sarajevskom kongresu slavista). Telegram 1. IV. 1966, br. 309

KOGEJ Pavle: Kultura, njeni potrošniki in plačevalci. Fragmenti iz predkongresne razprave v Društvu sociologov SR Slovenije. Naši razgledi 26. III. 1966, št. 6

KORAČ Veljko: Međunarodni seminar »Univerzitet danas« 12.—25. juli 1965 u Dubrovniku. Referati: Veljko Korač, Hugo Papi, Irwin Abrams, Engelbert Broda, Janez Stanovnik, Kazimir Wyka. Uloga visokog obrazovanja u nacionalnom razvitku: Milan Bartoš, Roger, Granger, Alfred Lange, Hasan Hadžiomerović, Vilem Figuš, Jean Mehlin idr. — Univerzitet danas 1965, br. 7—8, str. 3—127

—: Mesto i uloga univerziteta u savremenom društvu: Mustafa Kamarić. O ideji formiranja strukovnih univerziteta: Slavko Macarol, Zoran Antonijević, Miroslav Cernivec in dr. — Univerzitet danas 1965, br. 10, str. 2—39

NEMANJIĆ Miloš: Masovna kultura — proizvod i kreator jednog društva. — Gledišta 1966, br. 3, str. 429—437

NOVOSEL Pavle: Društveno samoupravljanje u školama kao problem socijalne integracije. — Pregled 1966, br. 1—2, str. 15—31

PAJIN Dušan: Umetnost bez publike. — Polet 1966, br. 25, Delo 1966, br. 4, str. 586—593

PERATONER Ervin: Pretpostavke za korespondiranje nacionalnih kultura u jugoslovenskoj zajednici. — Telegram 18. III. 1966, br. 307

ROTAR Janez: Slovenska književnost v sklopu nacionalnih literatur v Jugoslaviji. — Naši razgledi 26. III. 1966, št. 6

SKARIĆ Svetozar: Materijalni položaj studenata i sprovođenje novih privrednih mera. — Univerzitet danas 1965, br. 9, str. 40—44

TISMA Toša: Povodom privredne reforme. Prve reperkusije privredne reforme u oblasti visokog školstva. — Univerzitet danas 1965, br. 9, str. 10—23

VUČO Aleksandar: Pokušaj unošenja razdora u naše nacionalne odnose. U povodu zabrane »Rečnika srpsko-hrvatskog književnog jezika« Miloša . Moskovljevića — Borba 20. III. 1966

VI. POLITIČNE ZNANOSTI

1. Splošna dela:

TOGLIATTI Palmiro: Fragmenti iz dela. Beograd, »Komunist« 1965, 198 str. Ilustr. — 5011 P

DRUSKOVIĆ Drago: Zapiski o vprašanjih narodnosti. — Sodobnost 1966, št. 4, 5, str. 400—412

TRBOVIĆ Uroš: Politička vlast i samoupravljanje. — Pregled 1966, br. 1—2, str. 3—15

2. Društveno politični sistem SFRJ:

POROČILO Glavnega odbora o delu Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije med V. in VI. kongresom. Ljubljana, SZDL Slovenije 1966, 89 str. — 11428

ZECEVIĆ Miodrag Dj.: Društvene organizacije i udruženja građana u komuni. (Institut društvenih nauka, Odelenje za političke i pravne nauke). Beograd, Institut društvenih nauka 1965, (III) + 168 + 6 str. — XX. 5148 P

BAKARIĆ Vladimir: Hitrejši razvoj socialističnih odnosov pomeni tudi novo reševanje odnosov med razvinitimi in nerazvinitimi. Odgovori na televizijski oddaji »Aktualni pogovori«. — Delo 25. III., Ekonomska politika 26. III. 1966, br. 730

CRVENKOVSKI Krste: Ne može se bez bolova i potresa. Iz »Nove Makedonije«. — Vjesnik 20. III. Međunarodna politika 16. III. Delo 22. III. 1966

DUZNOVIĆ Mirko: Opštinska rukovodstva saveza komunista u privrednoj reformi. — Socijalizam 1966, br. 2, str. 237—250

HAS Zdenko: »Neosigurano zdravlje ili rasprava upućena sporednim kolosijecima. — Ekonomska politika 2. IV. 1966, br. 731

KAVČIĆ Stane: Slovenija izbliza. Izlaganje u Centru za političke studije i obrazovanje u Beogradu. — Borba 1. IV. 1966

MIJATOVIĆ Cvjetin: Borba protiv uravnolovke u zaslugama i odgovor-

- nosti. Moramo se osloboditi »gledanja kroz prste« kad se radi o našoj vlastiti odgovornosti. Sesti plenum CK SKJ Bosne i Hercegovine. — Borba 25. III. 1966
- RUS Vojan: Nekateri pomanjkljivosti v tezah SZDLJ. — Delo 3. 4. IV. 1966
- TITO: Smisao odluka plenuma — sredstva kolektivima. Na obisku v Trstenu in Kraljevu. — Vjesnik, Borba, Politika 16. 17. III. 1966
- TRIPALO Mika: Stališče ne smemo vsiljevati temveč se moramo zanje boriti. Pogovor s političnim sekretarjem MK ZK Zagreb, — Komunist 25. III. 1966, št. 12
- VEKIĆ Đuro: Društveno-ekonomski aspekti beneficiranog staža u socijalnem osiguranju. — Socijalna politika 1966, br. 1, str. 5—17
3. Družbenopolitični sistemi in politične organizacije:
- : LATINSKA AMERIKA DANAS. Članki: Stane Južnić, Marijan Barišić, Josip Vrhovec, Milovan Baletić, Nataša Pribičević, Drago Šubić, Ljubomir Paligorić, Ivo Mihovilović idr. — Naše teme 1966, br. 1—2, str. 1—515
- RADOVANOVIĆ Ljubomir: Novi položaj Francuske na Zapadu. — Medunarodna politika 1. 15. IV. 1966, br. 384, 385
- VJATR Ježi: Pitanje pluralizma u Poljskom političkom sistemu. Referat na Visokoj školi političkih nauka u Beogradu. — Socijalizam 1966, br. 2, str. 209—220
4. Mednarodno delavsko gibanje:
- : Industrijska demokratija. Sindikalna demokratija i pravo samoodlučivanja. Politički manifest KP Danske. — Dokumentacija međ. radničkog pokreta 1965, br. 5, str. 134 + 149
- : O marksističkoj teoriji države i finskom putu u socijalizam. — Dokumentacija međ. radničkog pokreta 1965, br. 5, str. 86—113
- : TRIINDVAJSETI kongres KP Sovjetske zveze. Poročilo Brežnjeva. Rankovićev pozdrav. — Delo, Borba, Vjesnik, Politika 29. III. do 8. IV. 1966, Komunist 11. 18. IV. 1966, št. 15, 14
5. Mednarodni odnosi:
- MARKOVIĆ Dragan: Pučevi u Africi. Beograd, Sedma sila 1966, 63 str. — 9011/140
- VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO
- INFLACIJA. Zbirka članaka i studija stranih i domačih autora. Pripremio Ivo Perišin. Zagreb, Informator 1965, 208 str., — II/10000-2/4
- SUDAR Josip: Ekonomska propaganda. (Informator 7—8). Zagreb, Informator 1965, 370 str. Ilustr. — 5149 P
- TURK Ivan: Stroški kot podlaga za poslovne odločitve. Ljubljana, Cankarjeva založba 1965. 121 str. — 11439
- BAJEC Milan: Osam meseci privredne reforme. — Medunarodna politika 1. IV. 1966, br. 384
- BAJT Aleksandar: Optimalna velikost produkcijskega obrata v razvijajočem se gospodarstvu in odprtem gospodarstvu. — Ekonomska revija 1966, št. 1, str. 12—31
- BICANIĆ Rudolf: Zaokreti u ekonomskom razvoju i agrarna politika. — Ekonomski pregled 1965, br. 11—12, str. 737—759
- BUKOVIĆ Ivan: Višak rada kome i za šta. Razgovor o zapošljavanju. — NIN 15. III. 1966, br. 792
- BUKOVEC Janez — RUPNIK Lado: Vloga prispevka od poslovnega sklada v gospodarskem sistemu. — Ekonomska revija 1966, št. 1, str. 48 do 66
- HOLJEVAC Vječeslav: Nova ekonomska emigracija. — Medunarodna politika 1. IV. 1966, br. 384
- MILJKOVIĆ Dragan: Komuna u novom bankarskom i kreditnom sistemu. — Komuna 1966, br. 2, str. 4—8
- MINIĆ Miloš: Radikalne promene u sistemu planiranja. Plan odraz najširereg dogovora proizvođača. — Privredni pregled 10. III. 1966
- MINIĆ Miloš: O kritici sistema planiranja. Povodom teza o osnovama sistema društvenog planiranja. — NIN 15. III. 1966, br. 792, 20. III.
- : OSNOVNE koncepcije privredne reforme u Poljskoj. — Dokumentacija međ. radničkog pokreta 1965, br. 5, str. 37—68

VUKMIRICA Vujo: Neke karakteristike najnovijih promena u privrednom sistemu SSSR. — Socijalizam 1966, br. 2, str. 179—197
1966, br. 793

SABIN P.: Dinar čuva devizu. — Ekonomska politika 19. III. 1966, br. 729

TANKO Zvonimir: Podjetje v reformi. O organskih procesih in nelogičnih pojavih v proizvodnji in gospodarstvu. — Naši razgledi 12. III. 1966, št. 5

VACIĆ Aleksandar: Društvena podela rada i robna proizvodnja. — Gledišta 1966, br. 2, str. 335—355

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

KERSEVAN Marko: Religija in religiozna alienacija. Odgovor Fr. Križniku. — Tribuna 16. III. 1966, št. 17

PINTAR Milan: Teze za razpravo o religiji. — Tribuna 6. IV. 1966, št. 20

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

ĐURĐEV Branislav: Staleži, klase i revolucija u istoriji. Referat na XII internacionalnem kongresu istoričara u Beču. — Jugoslovenski istorijski časopis 1965, br. 3, str. 3—13

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

MARXISTICKÁ filosofie a komunistická strana. Sbornik příspěvků k současným diskusím. (Knihovna vystavby strany a stranické práce). Praha Nakl. politické literatury 1965, 420 str. — 5208 P

III. SOCIOLOGIJA

BEHRENDT Richard F.: Soziale Strategie für Entwicklungsländer. Entwurf einer Entwicklungssoziologie. (Frankfurt a. M), S. Fischer Verlag (1965), 640 str. — 5086 P

ČESNOKOV D. I.: Istoričeskij materializm. Moskva, »Mysl« 1964, 496 str. — 5099 P

KLOFAČ Jaroslav, TÍŠTY Vojtech: Soudba sociologie. (Praha), Naklad. politické literatury 1965, 518 str. — 5162 P

V. ZNANOST — KULTURRA — PROSVETA — SOLSTVO

GRAMSCI Antonio: Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura. Quaderni del carcere 2. (Torino), Giulio Einaudi Editore 1964, XV + 203 str. — 5103 P

—: Letteratura e vita nazionale. Quaderni del Carcere 5. (Torino), Giulio Einaudi Editore 1964, XX + 400 str. — 5105 P

VI. POLITIČNE ZNANOSTI

1. Splošna dela:

CORDIER Andrew W. and FOOTE Wilder: The Quest for Peace. The Dag Hammarskjöld Memorial Lectures. New York, Columbia University Press 1965, XXIV + 390 str. — 5112 P

LANGE Max G.: Politische Soziologie. Eine Einführung von Max Lange. (Vahdens Handbücher der Wirtschafts- und Socialwissenschaften). Berlin und Frankfurt a. M., Franz Vahlen GmbH 1961, (6) + 238 str. — 5090 P

3. Politični sistemi in politične organizacije:

L'HUILLIER Fernand: Les Institutions international et transnationale par Fernand L'Huilier avec la collaboration de G. Hourdin etc. Préface de Marcel Prélot. (Bibliothèque de la science politique. Troisième série: Les Institutions politiques). Paris, P. U. F. 1961, XIII + 295 str. — 5104 P

4. Delavska in progresivna gibanja:

SCALAPINO Robert A.: The Communist revolution in Asia. Tactics, Goals, and Achievements. Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, Inc. (1965), (11) + 405 str. — 5111 P

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

BAUCHARD Philippe: La mystique du Plan. Les Menaces de la prospérité. (Notre temps 7). Paris, Arthaud 1963, 266 str. — 5065 P

ZAWADZKI Jozef: Kapitalizm wspolczesny. Szkice ekonomiczne. Warszawa, Państwowe wydawnictwo ekonomiczne 1964, 484 str. — 5150 P

Iz vsebine naslednjih številk:

Andrej Kirn:

Podružbljenost in proizvodnja

Franjo Vetrih:

Občina in njen teritorij

Zvonimir Tanko:

Marksistična teorija dohodka

Zdenko Roter:

Kriteriji pravovernosti

Stjepan Bunta:

Samoupravljanje v zdravstvu na stranskem tiru

Stane Možina:

Smotrnost šolanja in zaposlovanje kadrov

Anton Bebler:

Politične stranke in izbira kadrov

Mladi in naš čas

TUJI AVTORJI

ROMANO LEDDA, italijanski publicist, rojen leta 1930. Član Centralnega komiteja KPI in sekretar pokrajinskega komiteja za Lazio. Do nedavnega je bil namestnik glavnega urednika italijanske revije *Critica marxista*. Že več let se ukvarja s proučevanjem novoosvobojenih in neuvrščenih držav, posebej afriških.